T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

UYGULAMALI SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

UYGULAMALI SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜKETİM ALIŞKANLIKLARINDAKİ DEĞİŞİMİN MEKAN ÜZERİNE ETKİSİ: İSTANBUL SÜLEYMANİYE MAHALLESİ NAZIR İZZET EFENDİ VE FETVA YOKUŞU SOKAKLARINDA 2004-2019 YILLARI ARASINDA ESNAF TİPİ VE SOKAK KÜLTÜRÜNDEKİ DÖNÜŞÜMLER

Yüksek Lisans Tezi

Emrah ATİLA

200009948

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa POYRAZ

İstanbul, 2021

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

UYGULAMALI SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

UYGULAMALI SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜKETİM ALIŞKANLIKLARINDAKİ DEĞİŞİMİN MEKAN ÜZERİNE ETKİSİ: İSTANBUL SÜLEYMANİYE MAHALLESİ NAZIR İZZET EFENDİ VE FETVA YOKUŞU SOKAKLARINDA 2004-2019 YILLARI ARASINDA ESNAF TİPİ VE SOKAK KÜLTÜRÜNDEKİ DÖNÜŞÜMLER

Yüksek Lisans Tezi

Emrah ATİLA

200009948

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa POYRAZ

İstanbul, 2021

ÖZET

Bu tezde klasik ve çağdaş radikal kent-mekan kuramları çerçevesinde İstanbul'un Fatih İlçesinde bulunan ve Süleymaniye Camii'nin etrafında oluşmuş Süleymaniye Mahallesi'ndeki Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında 2004-2019 arasında gerçekleşen mekânların yeniden üretiminin ve bu mekânsal üretimlerden sonra ortaya çıkan demografik dönüşümün nedenleri araştırılmıştır. Bu çerçevede önce kapitalizm ve mekanın üretimi ilişkisi, kapitalizmin devamını sağlamak için mekanın yeniden üretilmesi açısından incelenmiştir. Klasik kent kuramcılarının görüşleri özetlenmiş ve Chicago ekolünün temel yaklaşım ve tezlerine değinilmiştir. Radikal kent kuramcılarının görüşleri, özellikle Henri Lefebvre'in yaklaşımlarına odaklanılarak ele alınmış; bu bağlamda kapitalizmin şehir ve mekanları üretmesi, işgal ve tahrip etmesi incelenmiştir. İslam ve Osmanlı şehirlerinin genel nitelikleri izah edilerek, mekan-ekonomi ilişkisi, küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan mekânsal farklılaşmalar gibi konulara değinilmiştir. Araştırmada, İstanbul'un kültürel ve tarihi kimliği ile teknolojik gelişmelerin karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkan çöküntü mahalleler ve göç sorunu ilişkileri üzerinde durulmuştur. Özellikle Süleymaniye Mahallesi'nde bulunan sokaklardaki mekanların yeniden üretimi ile ortaya çıktıkları üzere, "buluşma mekanları" olarak kafeler olgusu açıklanmıştır. Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında saha incelemesi yapılmış, bu sokaklardaki işletmeler ve işletmecilerin eylem ve fikirleri, ilgili kent ve mekan kuramları açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada, bu sokaklarda 2004-2019 arasındaki dönüşüm ve mekanın üretimi süreçlerinin, kapitalizmin rekabet ve işgal karakteristiklerinden ziyade geleneksel İslam kentlerindeki pazar ekonomisi ve esnaflar arası yardımlaşma ve dayanışma gelenekleri çerçevesinde oluştuğu, mekanların yeniden üretimlerinde rasyonel sonuçlarla beraber irrasyonel sonuçların da ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Henri Lefebvre, mekanın üretimi, İslam şehri, İstanbul Süleymaniye, çöküntü mahalle, sosyalleşme mekanları

ABSTRACT

This thesis examines the process of the reproduction of the spaces and the results emerged after these spatial productions that took place between 2004-2019 in the streets of Nazır İzzet Efendi and Fetva Yokuşu in the Süleymaniye District, which was formed around the Süleymaniye Mosque in Fatih District of Istanbul within the framework of classical and contemporary radical city-space theories. It also focuses on the reasons for the demographic transformation in those streets. In this context, firstly the relationship between capitalism and the production of space is elaborated in terms of ensuring the continuation of capitalism through reproduction of space. The views of classical urban theorists are summarized and the basic approaches and theses of the Chicago school are mentioned. The assessments of radical urban theorists are analyzed with a particular focus on Henri Lefebvre's ideas on the production, occupation and destruction of cities and spaces by capitalism. This study also refers to the general characteristics of Islamic and Ottoman cities as well as issues like space-economy relation, spatial differentiations that emerged as a result of globalization. The relations between the cultural and historical identity of Istanbul, the decadent neighborhoods that emerged as a result of technological developments and the migration problems are also among the subject matters of this research. The phenomenon of cafes as "meeting places" has been described, as it emerged with the reproduction of the spaces on the streets in the Süleymaniye District. A field study was carried out on the streets of Nazır İzzet Efendi and Fetva Yokuşu, and the actions and ideas of the shopkeepers and cafe-owners in these streets are evaluated in terms of relevant urban and spatial theories. This research puts forth that rather than through the competition and occupation characteristics of capitalism, the transformation and the production of space in the streets of Nazır İzzet Efendi and Fetva Yokuşu between 2004-2019 occurred within the framework of the market economy and the traditions of cooperation and solidarity among the artisans in traditional Islamic cities. This study also ascertains that irrational results emerged along with the rational results in the processes of reproduction of spaces that took place in those streets.

Keywords: Henri Lefebvre, the production of space, Islamic city, Istanbul Süleymaniye, decadent neighborhood, spaces of socialization

ÖNSÖZ

Şehri bakkalından berberine, delisinden camdan cama konuşan kadınlarına, dışarıda koşturan oyun oynayan çocuklarından delikanlıları ve genç kızlarına kadar, kendini oluşturan tüm parçalarıyla sokaklar simgeler, sokaklar özetler. Şehre kimliğini sokaklar katar desek elbette yanlış olmayacaktır. Sokakların tıpkı insanlar gibi bir yaşama biçimi vardır; doğar, büyür, sonra yeniden kendini var etmek için belki ölürler.

İstanbul'a üniversite öğrencisi olarak daha gelmeden İstanbul'daki sokakları tarif eden edebiyat öğretmenim, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şu cümlelerini bana okumuştu: "Yedi metre uzunluğunda bir sokakta, beş dakika içinde, sekiz 'modern terlik' satıcısının, on beş sebze satıcısının beraberce bağırdıklarını işittin mi? Nerde eski İstanbul? Haraptı, fakir ve biçareydi. Fakat kendine göre bir hayatı ve üslûbu vardı. Her meslek bir ocaktı. Her mal satıcısı, hususî bir makamla malını satardı." (Tanpınar, 1962: 206)

Tanpınar o devasa anlatı gücüyle şehri şöyle zihnime kazımıştı: "Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattır. Mimarî bu hayatın asıl büyük üslûbunu yapar. Vâkıa dün olduğu gibi, artık orkestra şefi vazifesini görmez ama yine de varlığını hissettirir. Ona doğru yürüdükçe hayat o memlekete mahsus bir renk kazanır." (Tanpınar, 1962: 206)

İstanbul'a geldikten sonra Tanpınar'dan mülhem o sokakları aramaya çalıştım. Balat'ta, Vefa'da ve Süleymaniye'de günlerimi haftalarımı o sokakları bulmak için geçirdim. Aradığım sokakları bulamasam da aradığıma en yakınını Süleymaniye'nin dar, sürpriz ve bazen çıkmaz bazen hayat dolu bazense olabildiğince sessiz ve ürkütücü tıpkı insan gibi sokaklarında buldum. 2005 yılında başlayan bu arayış, yüksek lisans eğitimine başladıktan sonra bir araştırma konusuna, sonra da bu teze dönüştü.

Hem saha araştırmalarında tecrübeleriyle yol gösteren hem de tez yazımı boyunca da bilgi ve birikimi ile bana çok yönlü kılavuzluk yapan hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa POYRAZ'a sabrı ve anlayışı için şükranlarımı sunarım. Değerli fikir, yorum ve yönlendirmelerinden ötürü tez jüri üyelerim Sayın Prof. Dr. Korkut TUNA ve Sayın Prof. Dr. Ertan AYDIN'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tez yazımım boyunca sorularıma sabırla cevap veren Sayın Mehmet Hakan VAİZOĞLU'na teşekkür ederim.

Bu çalışmamı, Süleymaniye sokaklarını yıllarca beraber gezdiğimiz, İstanbul'da yaşamayı bir “mecaz” olarak niteleyen sevgili eşim Ayşe ATİLA'ya ithaf ediyorum.

Ve son söz Tanpınar'ın diliyle o eski dostundan: “Hiç Süleymaniye’nin altındaki vakıf dükkânlara dikkat ettin mi? O mücevher gibi eserlerin perişanlık manzarasına. Biz şehir fikrini kaybettik.” (Tanpınar, 1962: 206) Tekrar şehir fikrini bulma temennisiyle…

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vii

GİRİŞ VE ARAŞTIRMA PROBLEMİNİN TANIMI 1

1. KAPİTALİZM VE MEKANIN ÜRETİMİ 4

1.1. Şehir-Toplum İlişkisi 4

1.2. Kentsel Kimlik 7

1.3. Kentsel Mekan 9

1.4. Mekanın Üretimi 12

1.4.1. Klasik Kent Kuramcıları ve Marx ile Engels'in Kent ve Mekana Ekonomi Politik Yaklaşımları 14

1.4.2. Chicago Ekolü ve Ekolojik Kent Kuramı 15

1.4.3. Çağdaş Radikal Kent ve Mekan Kuramları 16

1.4.4. Henri Lefebvre ve Kapitalizmde Mekanın Üretimi 18

1.4.5. Caminin Etrafında Kurulan İslam ve Osmanlı Şehirleri 20

1.4.6. İslam ve Osmanlı Şehir Merkezlerinde Çarşı-Ahi Yapılanması 22

1.4.7. Ötekiyle Müzakere Teşebbüsü ve Alternatif Bir Mekan Arayışı 23

2. KÜRESELLEŞEN KENTLER, İSTANBUL'DA ÇÖKÜNTÜ-TARİHSEL MAHALLELER VE SOSYALLEŞME MEKANLARI OLARAK KAFELER 25

2.1. Şehir-Ekonomi İlişkisi 25

2.2. Küreselleşme ve Kentler 27

2.3. Sosyo-Mekansal Farklılaşma 29

2.4. İstanbul, Göç ve Mülteci Mekanları 30

2.5. İstanbul'un Tarihi Semtlerinde Çöküntü Mahalleler 31

2.6. Tarihi Mekânlarin Yeniden İşlevlendirilmesi 36
2.7. Kentte Kamusal Alan Kullanımı 37
2.8. Şehirde Sosyalleşme: Boş Zaman ve Buluşma Mekanları 39
2.9. Şehirde Sosyalleşme Mekanları Olarak Kafeler 44
3. İSTANBUL SÜLEYMANİYE'DEKİ NAZIR İZZET EFENDİ VE FETVA YOKUŞU SOKAKLARINDA 2004-2019 ARASI GERÇEKLEŞEN MEKANSAL DÖNÜŞÜM 48
3.1. Araştırma Yöntemi 48
3.1.1. Araştırma Türü, Stratejisi ve Veri Toplama Biçimi 48
3.1.2. Evren ve Örneklem 49
3.1.3. Mülakat Süreci ile Veri Toplama 51
3.2. Araştırma Bulguları 52
3.2.1. Süleymaniye Külliyesi Bölgesinin Metruk ve Atıl Hale Gelme Süreci . 53
3.2.2. Mekanın Dönüşümünü Tetikleyen Unsur: Ağa Kapısı'nın Açılması 54
3.2.3. Mekanın Kapitalist Üretimine Aykırı Bir Olgu: Ağa Kapısı'nın Yeni Kafelerin Açılmasına Aracılık Etmesi 56
3.2.4. Mekanın Üretimi ve Demografinin Dönüşümü Birbirini Besliyor 57
3.2.5. Mekanda Artan Canlılık ve Sağlanan Güvenlik 59
3.2.6. Mevcut Esnaf Açısından Sokağın Avantajları ve Dezavantajları 60
3.2.7. Süleymaniye'deki Dönüşme Esnekliğinin Nedenleri 62
SONUÇ 63
KAYNAKÇA 66
EKLER 75
EK-1: Süleymaniye Külliyesi, Nazır İzzet Efendi, Fetva Yokuşu Sokakları ile Kafeleri Gösteren Fotoğraflar 75
EK-2: Süleymaniye Külliyesi, Nazır İzzet Efendi, Fetva Yokuşu Sokakları ile Kafeleri Gösteren Haritalar 86

GİRİŞ VE ARAŞTIRMA PROBLEMİNİN TANIMI

Kentsel doku şehir etrafında biriken birimlerin oluşturduğu bir ekosistemdir. Sokaklar ise bu ekosistemin birer parçası ve kent kültürünün bir nevi hafızasıdır. Esnafını da içine alan sokak sakinleri, sakinler arasındaki ilişki, mekânsal ve zamansal ortaklıklar ve yapılaşma, sokak kültürünü oluşturur. Bu unsurların birinde gerçekleşen değişim diğer unsurlarda da değişimi tetikler ve bu değişim bazen sert bazense durgun suya düşen damlanın oluşturduğu haleler gibi yayılır. Bir üretim (ürün veya hizmet) tarzından diğerine geçiş ya da aynı üretim tarzında yaşanan dönüşüm veya teknolojik değişim mekânı değiştirir ve sosyal doku bundan etkilenir. Sokağın kendisi bir yaşam döngüsünden meydana geldiği için sokakta meydana gelen dönüşüm, değişim veya gelişim olarak adlandırabileceğimiz bu süreçleri bir insanın yaşamı hem fiziksel hem de psikolojik serüveni gibi incelenebilir, bu süreçler bazı dönemler olumlu yönde ilerlerken bazı dönemlerse olumsuz şekilde yaşanabilir.

İstanbul'un Fatih ilçesindeki Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu Sokakları, kendine özgü şekillerde değişim, dönüşüm ve gelişim yaşamıştır. Sokaklarda 2004 öncesinde sadece hac malzemeleri satan esnaflar, zücaciyeciler, kemerciler, demirciler, enjeksiyon üreticileri gibi küçük çaplı atölyeler vb. esnaf tipleri bulunurken, 2004 yılında Nazır İzzet Efendi Sokağı'nda açılan bir kafe ile bu sokağın ve bu sokak ile bitişik olan Fetva Yokuşu Sokağı'nın çehresi, ziyaretçi kitlesi, mekânsal özellikler değişmeye başlamıştır. O tarihten itibaren Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarının kafe işletmeciliği için seçimi hızlanmış ve mevcut atölyeler ile diğer esnaf tipleri yerini kafelere bırakmaya başlamıştır. Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokakları içinde oluşan bu yeni buluşma yerleri döngüsel olarak diğer işletmeleri etkilemiş ve diğer işletmeler de kafe işletmeciliği için gerekli ürünleri ve kafe müşterilerinin tüketeceği ürünleri satmaya başlamıştır. Bu sürecin devamında sokaklarda bazı esnaf tipleri ve ziyaretçi/müşteri profilleri kendisini korusa da genel olarak sokakları ziyaret edenlerin demografik yapısının değiştiği de gözlemlenmiştir.

Bu araştırmanın ana problemi şudur: İstanbul Süleymaniye'deki Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında 2004-2019 yılları arasında mekanın üretimi ile sosyo-

ekonomik değişim süreçleri nasıl ve hangi aşamalarla gerçekleşmiştir? Bir buluşma ve sosyalleşme mekanı olan kafelerin, bu süreçlerdeki etkilerini detayları ile incelemek ve mekanın üretimi literatürü içerisinde değerlendirmek, bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada kafe işletmeciliğinin, diğer esnafları ve demografik yapıyı etkileyip etkilemediği irdelenmiştir. Bu sokaklarda tüketim alışkanlıklarındaki değişimin yani ekonomik ilişki tipinin değişmesinin esnaf tipi ve mekânsal yapılaşmaya ne derece tesir ettiği sorgulanmıştır.

Açılan kafelerin bir işletme olmasının beraberinde bir buluşma ve sosyalleşme mekânları da olmalarından dolayı, buluşma ve sosyalleşme mekânlarının sokağın esnaf tipini, sokağa gelenlerin demografik yapısını ve mekânsal yapılaşmayı etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Çalışma neticesinde Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokakları ve devamında kentin sosyolojik yapısının değişiminde, esnaf tipi ve tüketim tarzının hangi açılardan ve nasıl bir etki gösterdiğine dair daha net sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmanın girişini literatür taraması oluşturmaktadır. Taraması yapılan ilgili literatür, kitap ve akademik makale ağırlıklıdır. İlgili literatür, araştırmanın yapılandırılmasında oldukça önemli bir yer tutmuş, araştırmacının 2005-2019 arasında yaptığı gözlemler, şahitlikleri ile beraber yapılacak olan gözlemler ve araştırmanın çerçevesinin çizilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Taranan hem yerli literatür hem de yabancı literatür; şehir-toplum ilişkisi, kentsel kimlik, kentsel mekan, şehirde işleyen ekonomi, küreselleşme ve İstanbul, göç, mülteci mekanları, çöküntü mahalleler, tarihi mekanların yaşadığı dönüşüm, kamusal alan, sosyalleşme ve boş zaman mekan ve aktiviteleri hakkında geniş bilgi ve perspektifler sağlamıştır.

Araştırmayı inşa eden temel unsurlar; yerli ve yabancı kaynak taramaları, gözlemler ve yüz yüze mülakatlardır. Mülakat ve gözlemlerden elde edilen veriler, araştırmanın temel problemlerinin sınanmasında değerlendirilmiş ve kent sosyolojisi literatürünün ilgili argüman ve yaklaşımları çerçevesinde tartışılmıştır.

1. bölümde kapitalizm ve mekânın üretimine dair literatür incelenmiştir. Şehir-toplum ilişkisi, kentsel kimlik ve kentsel mekân konularının da ele alındığı bu bölümünün esas amacı, mekânın üretimi literatürünün tartışılmasıdır. Önce klasik kent kuramcıları, ardından Chicago ekolü ve sonrasında da çağdaş radikal kent kuramlarına değinilmiş, Henri Lefebvre'in kapitalizmde mekânın üretimine dair teorisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca İslam ve Osmanlı şehirlerinin bazı temel özelliklerine yer verilmiştir.

2. bölümde küreselleşen kentlerde şehir-ekonomi ilişkisi, sosyo-mekansal farklılaşma ile İstanbul'daki mülteci mekanları irdelenmiştir. İstanbul'un tarihi semtlerinde çöküntü mahaller bahsi açılmış, tarihi mekanların yeniden işlevlendirilmesi çalışmaları hakkında bilgiler verilmiş, buradan da kentte kamusal alan kullanımına geçilmiştir. Şehirlerde bir sosyalleşme unsuru olarak boş zaman ve buluşma mekanları konusu ele alınmış, bu bağlamda kafeler merkeze konulmuştur.

3. bölümün amacı, İstanbul Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarındaki mekânın üretimi ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin ortaya konulmasıdır. Bu yapılırken öncelikle araştırma yöntemine dair detaylı bilgiler verilmiş, ardından araştırmanın bulguları sıralanmıştır.

Sonuç bölümünün ardından araştırma konusu olan sokaklara ait fotoğraflar ve sokaklardaki kafeleri gösteren iki adet harita görseli eklenmiştir.

1. KAPİTALİZM VE MEKANIN ÜRETİMİ

1.1. Şehir-Toplum İlişkisi

Toplum, bir insan topluluğunun birlikte yaşadığı, insanların birlikte yaşaması sonucu oluşan iletişim ve görev paylaşımının oluşturduğu yapıların ilişki biçimidir. İnsanların birlikte yaşamasının sonuçları olarak oluşan bu yapıların diğer bir adıyla kurumların ve ilişki ağlarının oluşturduğu koşulları en genel ve soyut haliyle tanımlayan kavram toplumdur (Williams, 2012: 353).

Sosyoloji yani toplum bilimi kavramını modern anlamda ilk defa 1830'da Comte kullanmıştır, İngilizce dilinde ilk defa 1843'de sosyoloji kavramı görülmeye başlarken Almanca'da Weber, Fransızca'da Durkheim tarafından kullanılmaya başlamıştır (Williams, 2012: 358-359). Modern anlamda bir dalım dalı olarak sosyoloji 1800'lerde ortaya çıksa da sosyoloji bilimi ile alakalı olarak İbn Haldun'un 14. Yüzyılda yazdığı Kitabul İber isimli 7 ciltlik kitabına yazdığı giriş bölümünde (Mukaddime) Umran İlmi olarak sosyolojinin ilk temellerini atmıştır. İbn Haldun beşeri ilimler hakkında çalışmalar sürdürürken elle tutulur ve nesnel bilgiler kullanmaya özen gösterir bir anlamıyla araştırmalarına rasyonel boyutta bakardı (Batur, 2019: 97). İbn Haldun umran ilmini anlatırken diğer ilgilendiği bilim dallarından farklı olarak düşünme, araştırma, neden gösterme (bir nedene göre sonucu değerlendirme) yöntemini benimsemiştir. Bu yöntemden dolayı da toplumu oluşturan dinamikleri incelediği umran ilmi diğer soyut akli ve felsefesi ilimlerden İbn Haldun için de farklı bir yer tutmuştur (Evkuran, 2008: 50). Toplumsal yapıyı oluşturan kurumları inceleyen sosyal bir bilim dalı olan sosyolojiyi Türkiye toplumu ile ilk tanıştıran Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp sosyoloji ilmini bir disiplin haline getiren Fransız düşünür Durkheim'ın yazılarını tercüme etmeye başlamış daha sonra da bu yazıları Türkiye toplumunun kendi şartlarına göre konumlandırarak yazılar kaleme almıştır (Dursun, 2019: 20).

Toplumu meydana getiren kurumlar 3 düzeyde ele alınabilir. Birincisi, dünya çapında etkili olan mali ve politik teşkilatlar konu edinilebilir. Diğeri, ülkesel düzeyde toplumu etkileyen eğitim, çalışma hayatı, toplumsal hiyerarşi, maddi ve politik örgütler, inançsal örgütlenmeler gibi yapılardır. Son olarak da daha çok bölgesel ve mahalli düzeyde

şekillenen aile, ev halkı, şehir ve kırsal yapılar gibi unsurlar söylenebilir. (Fulcher ve Scott'tan aktarılan Kalaycıoğlu, 2017: 5)

Kent; insanların ekonomik faaliyetlerini yürüttükleri, tüm sosyolojik etkileşimin meydana geldiği, sosyal mesafelerin bu etkileşim sonucunda azaldığı ve kültürel etkinliklere dönüştüğü, değiştiği ve geliştiği mekandır (Cansever, 1996: 125). Kentler yüksek nüfus yoğunluğu ile farklı iş süreci ihtiyaçlarının ortaya çıktığı bunun sonucunda ise farklı alanlarda iş bölümlerinin gerçekleştiği, nihayetinde sektörlerde uzmanlaşmanın hayat bulduğu, yine farklı ve yoğun ihtiyaçlar neticesinde kırsal alanında buradaki ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendiği ortamlar oluşturur (Görmez, 1991: 1). Kentler bu bakımdan toplum davranışı, ihtiyaçların oluşması, etkileşimin yeşermesi ve gelişmesi için fiziki kümelenmeler olarak ortaya çıkmaktadır (İsbir, 1991: 8).

Bununla birlikte yerleşiklik kent kavramı ile bütünleşmiştir ve ancak kent kavramı ile açıklanır. Yerleşik düzene geçilmiş kent diğer yerleşim birimlerinin aksine tarımın yanında bilgi ve sanat üretiminin de gerçekleştirildiği önemli bir merkezdir (Mumford, 2007: s. 686). Sanayi devriminin ardından toplumda etkileşimlerin arttığı doğal mekanlar olan kentler sistematik, faydanın teknik olarak arttırıldığı mekanik yaşam alanlarına dönüşmeye başlamıştır (Can, 2013: 79).

Sanayi devrimi ile birlikte hızlanan kırsal alandan şehirlere göç ve akabinde oluşan toplumsal olaylar ile kent sosyolojisi daha hızlı gelişme ve dönüşüm göstermeye başlamıştır. Bu dönüşüm ile birlikte kent sosyolojisi kentlerde bulunan hemen hemen tüm etkileşimleri inceleyen bir alana dönüşmüştür. Bu dönüşüm en nihayetinde kent sosyolojisi kavramını ortaya çıkarmış ve bu kavram insanların kent içerisinde günlük hayatlarında karşılaştıkları her durumu inceleyen bir sistem olarak şekillenmiştir (Castells, 2002).

Kent kendisini oluşturan fenomenlerle birlikte karmaşık ve girift aynı zamanda birbirine muhtaç ilişki ağlarını da barındıran bir mekandır. Kent olgusunu inceleyen Henry Lefebvre kenti çok sayıda pazarın bulunduğu bir örgütlenme yeri olarak betimler. Lefebvre kentte yerel, bölgesel ve ulusal birçok tarımsal pazarın; sermaye ve emek pazarının yani üretim ve tüketimin iç içe geçtiği pazarlar bütünü olduğunu vurgularken

aynı zamanda kentin iskan ve inşaat pazarı olduğunu da söyler. Ayrıca Lefebvre, kenti sanatsal ve fikri eserlerin bulunduğu işaret ve semboller pazarı olarak görmenin yanlış olmayacağını belirtir. (Lefebvre, 2013: 48-49)

Toplumların tarihi süreç içerisinde elde ettikleri üretim seviyeleri ve şekilleri ile beraber toplumsal iş birliklerine bağlı olarak kentler oluşmuştur. Kentlerin oluşması ile beraber kent ve kentleşme konuları toplumların gelişmeleri ile birlikte süreçlerine devam etmiştir. Toplumların tarihi süreçleri içerisinde yaşanan toplumsal olaylar ve iş bölümleri kentlere birçok noktada kalıcı izler bırakmış böylelikle kentler kendilerine has hususi değerler geliştirmiş ve kimlikler elde etmişlerdir (Tuna, 2017: 9, 10). Kent ve kentleşme olguları sosyoloji çalışmalarında kent sosyolojisi alanını meydana getirmiştir. Kent sosyolojisi özellikle sanayi devriminin ülkelerde ve şehirlerde oluşturduğu sorunsallığın iyice ayyuka çıktığı 19. Yüzyılın son dönemlerinde kenti oluşturan toplumu, iş bölümlerini, gruplaşmaları, kentte var olan toplumsal kurumları, gruplar ve kurumlar arasındaki ilişkileri, etkileşimleri ve birbirleriyle aralarında meydana gelen çatışmaları inceleyen bir sosyal bilimler alanı olarak ortaya çıkmıştır.

19. yüz yılın sonlarından 20. yüzyılın hemen hemen tamamında sanayileşme ve kentleşme birbirlerini tetikleyen bir sebep sonuç ilişkisi olarak görülmektedir. Özellikle Batı'da sanayileşme ve kentleşme arasındaki bu paralellik kent sosyolojisi için yapılan çalışmalarının da ana çalışma alanı olmuştur (Tuna, 2017: 10). Modern kentlerin oluşmasında, oluştuktan sonraki grupların ve kurumların birbirleriyle, gruplar ve kurumlar arasındaki iletişim, etkileşim ve çatışmalar konularında ana belirleyicisi sanayileşme yani üretim şeklidir. Kentteki değerin, ürünün üretim şekli kentin sosyolojisini, kent içindeki kurumsallığı mekanların şeklini ve kimliğini belirlemiştir aynı şekilde kentteki üretim şeklindeki değişimin mekanın üretimi, tüketim şekilleri gibi birçok unsuru da değiştirdiği veya dönüştürdüğü görülmüştür, bu kent sosyolojisi çalışmalarında üretim şekillerinin tüketim mekanları üzerine etkisini inceleme gereği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

1.2. Kentsel Kimlik

Kimlik, toplumsal bir varlık olarak insanın sahip olduğu özelliklerdir. Kentler bir toplumsal mekân olmalarından dolayı toplumu oluşturan insanların kimlikleri şehirlerin kimlikleri oluşturmakla beraber aynı zamanda bazı kentler coğrafi tarihsel özelliklerinden dolayı kendilerine özgü kimliklere sahiptir. Yani kentler kendilerini oluşturan toplumlardan bir kimlik edinecekleri gibi bazı kentler de kendisini oluşturan toplumlara kimlik kazandırabilir.

Kent bir kimlik olarak değerlendirildiğinde bu kimlik kentin tarihi, fiziki, kültürel, ekonomik, sosyolojik özelliklerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi buna kentin genel imajının, kurumlarının ve yapısının dahil edildiği bir çalışma süreciyle meydana çıkar. Bu kimliklere sosyal etkileşimler, entelektüel bilgi, hafıza olarak adlandırabileceğimiz tarihi süreç, kentsel ve insani normlar ile birlikte kentin silueti, yapılar, kurumlar, binalar ve coğrafi özelliklerde dahil edilmektedir (Turgut, Özalp ve Erdoğan, 2012: 172-173). Tüm bu yapısal özellikler ve sosyal etkileşimlerin karakteristikleri bir araya getirildiğinde kente özgü kimlikler ortaya çıkmaktadır (Tunbul, 2000). Bazı kent araştırmacılarıysa kent kimliğine yine tarihi ve coğrafi özellikleri dahil etmekle birlikte bu kimlikte yapısal özellikler ve mimariden ziyade kültürel ve sosyolojik dinamikleri, toplumsal normları bu kimlikte çok daha baskın kabul etmişlerdir (Chaney 1999; Bocock ve Thompson, l992). Bunda da kentlerin diğer kentler gibi uzay ve alan da bir yer kaplarken bu karakteristiklerinin yakınsaması mümkün olmaktadır ancak asıl bu mekanlar içerisinde bulunan insanların birbirleriyle kurdukları ilişkileri ve bu ilişki süreçlerinde oluşturdukları bütüncül toplumsal yapıların birbirinden ayırt edilmeyi sağladığını söylemişlerdir.

Bir mekân olarak kente kimliğini kazandıran şeylerden biri de sosyo-ekonomik, kültürel kurumların veya yapıların birbiri ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan eylemler, bu kurumlar ve yapılar arasındaki kültürel ayrılıklar, farklılıklar ve birliktelikler ve bunların sonucunda ortaya çıkan karakteristik özelliklerdir. Bununla birlikte kent kimliğinde birincil olarak dikkat çeken ve en belirgin olan özellik çevrenin yapısal ve mimari özellikleri ile kentin canlılığıdır (Relph'ten aktaran Aytaç, 2007). Kent sadece mekanlardan müteşekkil bir yapı değil tüm mekanların ve bu mekanların içlerinde

bulunan insanların birbirleriyle iletişimlerinin olduğu belirli ihtiyaçların karşılıklı olarak giderildiği, bazen net bazen soyut görev dağılımlarının olduğu yaşayan bir organizma gibidir.

Kentler kültürel, maddi ve toplumsal etkileşimlerden dolayı farklı örgütlenmeleri ortaya çıkarır. Bütünleşik yapıyı oluşturan bu yapısal gruplar arasında ise işlevsellik, boyut ve karakteristik karşılaştırmalar neticesinde ayrıca bir statü oluşmaktadır (Göksu, l999: l88). Kent içindeki yapısal gruplar, kurumlar ve örgütlenmeler sebebi ile kent kimliği anonim, çok çeşitli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anonimlik ve çok çeşitlilik bu yapısal grupların ve çeşitliliğin boyutları ile alakalıdır. Bunun dışında kent sosyal ortamlar vasıtasıyla bu grupların daha çok etkileşimine yol açarak bu grupların birbiri ile melezleşmesini neticesinde ise ara formlar ile birlikte sosyal gruplarda daha da farklılaşma ve çeşitlenmeye sebep olur.

Bu birbiriyle ilgili ama birbirinden farklı ilişkiler, ilişki ağları ayrıca kenti oluşturan birbirinden farklı kimlikteki toplumsal yeni yöntemlerin oluşmasına katkı sunar yada bazen seçeneksiz bir şekilde bir sonuç olarak neden olur. Kenti oluşturan ögelerin birbiriyle olan ilişkileri sonucunda yeni ekonomik alanlar, yeni üretim mekanları, yeni tüketim alışkanlıkları, yeni üretim tarzları, yeni ihtiyaçlar, yeni inançların doğuşu, yeni refleks oluşumları ve algılarda değişikler meydana gelir. Kentteki bu etkileşimlerin tamamı gelişmenin de önünü açarak inovasyonu doğurur (Aytaç, 2007: 219).

Kenti bir canlı organizma olarak düşündüğümüzde kentte sürekli bir yaşamanın ve hareketliğin olduğunu bu sürekli olan değişim ile beraber sosyal ortam ve sosyal gruplar içerisinde birey de kendine bir kimlik arayışına başlayarak kendinin bu etkileşimler neticesinde kent kimliğinin bir parçası olarak bu yapı içerisinde kendisini konumlandırır (Aytaç, 2007: 220).

Kentin kimliğini belirleyen unsurlar arasında son dönemlerde ayrıca teknolojik gelişmeler belirleyici olmaya başladı. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentlerin kimlikleri teknolojik gelişmelere karşı kimliklerini kaybetmeye ya da kimliklerini değiştirmeye başladılar. Geriye bıraktığımız 150 yılda Türkiye toplumunda Osmanlı-Türk-İslam kültür miraslarının ve bu mirasların korunması gereksiniminin, teknolojik

gelişmelere nazaran daha önemsiz olduğu algısı hâkim oldu (Cansever, 2015: 22). Türkiye toplumundaki bu anlamdaki değişim bir süre sonra şehrin kimliğine de yansıdı özellikle mimari alanda yaşanan anlayış farkı başta İstanbul'un tarihsel kent kimliğinin aksine bir kimlik ile tanışmasına neden oldu. Mimarideki ve toplumsal kültürdeki değişim İstanbul'un şehir yaşantısını da şehir kültürünü de derinden etkileyerek yeni bir kent kimliği ve yanı beraberinde bir kent kimliği bunalımı inşa etti. Harvey de geleneksel dönemden sonra gelen kapitalist dönemde kent sürecini anlamaya çalışırken birikim ve sınıf mücadelesinin kentin oluşumunda nasıl etki ettiğini ve kimliği belirleyenin kapitalist toplumdaki sınıfsal karakter olduğunu vurgulamış, sermaye sınıfının kentte dolayısı ile kent kimliğine tahakküm ettiğini belirtmiştir. (Harvey, 2017: 93) Turgut Cansever ve David Harvey'den mülhem olarak İstanbul'da yaşanan kent kimliğindeki değişimin nedeninin geleneksel dönemden kapitalist döneme geçiş olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye toplumunun geleneksel dönemden sanayi dönemine geçişindeki süreç batılı ülkeler gibi keskin olmamış yer yer bu değişim tamamlanmamıştır. Batılı toplumlar geleneksel, modern ve post-modern dönemleri keskin şekillerde yaşarken Cumhuriyet'in kuruluş yılları hariç Türkiye toplumunda bu üç dönem iç içe geçmiş birlikte ve güçlü yönleriyle devam etmiştir, toplum yapılarındaki bu kimlik farklılığı özellikle İstanbul'un şehir kimliğine de büyük etkide bulunmuştur. İstanbul'da tarihi yapılar, çöküntü mahalleler, gökdelenler, siteler, gece kondular bir arada bulunmaya uzun süre devam etmiştir hatta devam etmektedir.

1.3. Kentsel Mekan

Mekân insan ve nesnenin birbiri ile olan ilişkilerinin tanımlandığı üç boyutlu alanı ifade eder. Birey, toplum içerisinde var olabilmek için toplumun içerisinde bulunduğu mekânda kendine tanımlanan sorumluluk tanımını icra etmeli ve kendi kimliği dolayısı ile kendisinden beklentileri ortaya koyabilmelidir. Mekân bu denklem içerisinde bireyden beklentileri kapsayan tüm parametreleri ve bu parametrelerin etkileşimlerini barındırmaktadır (Çeliker, 2016: 582).

Birçok sözlükte mekâna verilen anlam yer, bulunulan yer, ev, yurttur. En genel tanımıyla mekân, insan ve diğer canlıların hareketlerine müsaade eden ya da sınırlayan yerdir. Özellikle insanın hareketine müsaade etme ya da sınırlama özelliği önce bireyi daha sonra da mekânın içinde gelişen ve boyut kazanan toplumu şekillendiren etkenlerden biridir. Mekân kendi içinde barındırdığı ya da kendini kullanan toplum için bir iletişim aracıdır, aynı zamanda mekan toplumdaki grupların birbirleriyle etkileşim içinde geçirgenliğin sağlandığı ya da grupların sınırlandığı fiziksel yerlerdir. Mimari bir sonuç olarak ortaya çıkan mekanlar kendini kullananların fiziksel, toplumsal ve psikolojik gereksinimlerin giderildiği yerlerdir. Toplumun birçok ihtiyacını bölüm bölüm gideren bu mekanlar, bir araya gelerek kent sistematiğini ortaya çıkarırlar. Modern dönemde mekân 3 boyutlu olarak hacim, boyut ve ışık ile açıklanmaya çalışılmıştır (Taşçı, 2014: 66). Modern dönemin mekânı fiziksel olarak açıklama çabalarına rağmen mekanların insan psikolojisi ile etkileşimi özellikle buluşma mekanlarının insan ve toplum üzerindeki sonuçları 4. bir boyutu kentin toplumun veya insanın ruhuna etkisi ya da tam tersi olarak insan ve toplumun mekânın ruhuna etkisi gerçeğinin de incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Kent içerisinde mekân olarak tabir edilen ortamlar halkın rahatlıkla ulaşabildiği yollar, caddeler, parklar, ticari mekanlar, kafe ve restoranlar ve çeşitli kamu alanlarından kentsel mekân, halkın ulaşmakta zorluk yaşamadığı yapay veya doğal çevrelerdir. Bu bakımdan kent de daha küçük mekanlardan oluşan bir mekân olarak ifade edilebilir (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009: 133-134).

Kavramsal bazda bütün kenti bir mekân şeklinde adlandırabiliriz. Antik çağlardan beri toplum için rahat bir yaşam kurabilmek için, mekânı düzenli şekilde geliştirme çabası devam etmektedir. Bu durumu ve bu çabayı, Platon, Thomas More ve daha birçok kişi gözlemlemiş ve ifade etmiştir (Serter, 2013). Kısaca bunlar hayali kurulan düzen ve mekâna ulaşılamadığını ve insanların buna ulaşmak için sürekli şekilde bir çaba içinde olduğunu belirtmektedirler (Mumford, 2007: 689).

Mekân toplumu yansıtmamakta bunu ifade etmektedir, toplum etkileşim neticesinde sürekli değişim halinde olduğu gibi bu değişimin bir tezahürü olarak mekân da kentte sürekli bir değişim halindedir (Castells, 2002). Rahatlıkla ifade edilebilir ki mekânın hem ilk oluşumunda hem de süreç içerisinde değişiminde ana faktör her zaman insandır. İnsan;

ihtiyaçları, diyalogları, etkileşimleri ve tüm bunlara karşı gösterdiği cevaplar ve tepkilerle mekânı belirler ve tanımlar.

Unutulmamalıdır ki, kentler her şeyden önce gündelik hayatın cereyan ettiği, insanların zamanlarını geçirdikleri, ihtiyaçlarını karşıladıkları mekanlardır. İnsanın ve toplumun gelişimi, yeni umutların canlanması, hayal kırıklıkları bu mekanlar içerisinde olur ve biter. Sanayileşme, ticari ve finansal etkileşim, felsefe insanların (bireylerin) evlerinin dışına çıkarak ortak mekanlarda oluşturdukları iletişim ile yeşerir, hayat bulur. Kapitalizm, kentsel mekanların ortak kullanıma açılması, ticarileşmesi, kitlesel etkileşim alanlarına dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece, yemek – içmek, eğlenmek, zaman harcamak, toplumsal hareketlere girişmek için mekanlar birer araç haline gelmiştir (Aytaç, 2007: 12-13).

Lefebvre (1998) ve birçok araştırmacı kentsel mekanların insan ve toplum üzerine etkisi, bunun toplumdaki etkileşiminin şekillenmesi ve kültürün değişimi ve gelişimi noktasındaki önemine dikkat çekmiş ve öneminden bahsetmiştir. Gündelik yaşamlar her ne kadar gizemli görünse de bu gizemin arkasında mekanların rutin sıradanlığı, doğal etkisi, alışkanlıkları yönlendirmesi ve rasyonelliği etkili olmaktadır.

Mekân insan ile olan etkileşimi itibari ile kente benzer, zaten mekanların toplamı ve oluşturduğu bütüncül yapı kenti oluşturmaktadır. İnsan ile olan etkileşiminden dolayı kent kimliği gibi mekân kimliği de insan tarafından belirlenir. Mekânın mimari yapısı, insanların ve genelde toplumun mekâna yüklediği anlam mekânın en temel kimliğini oluşturur (İnceoğlu ve Aytuğ, 2008).

Yapısal mekân, insan eli tarafından inşa edilen bir ortamdır ve insan hayatının cereyan etmesini sağlar (Zevi, 1990: 67). Zamanın değerlendirilme, varlığın şekillenmesi, kavramın oluşması ve iletişim şekillenmesi ve iletişim metotlarının oluşma süreçlerine yapısal mekân etki eder. Dolayısıyla, ifade aracı olarak, yapısal mekân kendisini oluşmasına etki eden insanların dünyaya bakış açılarını kavramlarını, karakterlerini, hayat tarzlarını, değer ve misyonlarını yansıtır ve fiziksel olarak gerçekler. Mimari mekân özellikle toplumda mahremiyet kavramının oluşması, bireysellik ve bireysellik ölçülerinin belirlenmesi, insan yoğunluğunun bir düzeyde ortaya çıkması ve en temel de

bireysellik-toplumsallık ölçütlerinin netleşmesinde önemli rol oynamaktadır (Gür, 1996: 27-32; Can, 2008: 334).

Kentsel mekanların en net olarak kendisini ortaya koyduğu durumlar elzem, hayati aktivitelerin icra edilmesi ve kent yaşamının aksamadan devam etmesi süreçleridir. Bu tür mekanlar genellikle insanları kolektif bir davranış sergilemeye ve kolektif kültürün gelişmesine iterken aslında bireyselliğin derecesini belirlemeye de iter. Kentsel mekanlar toplumun yeme-içme alışkanlıkları, dinlenme ve eğlence imkanlarını ortaya koyar ve her gün şehrin yeniden ve baştan bir önceki günün üzerine tekrardan kurulur (Aytaç, 2007: 202-3).

Kentsel mekanların oluşmasında David Harvey para, zaman ve mekan üçlüsü arasındaki ilişkiyi beraber anar. Mekân zamandan ve paradan bağımsız olamaz. Hatta zamana mekân karşısında öncelik vermek gerekir. Sosyal deneyimlerin oluşmasını zaman sağlar, sosyal deneyimlerin oluşmasından sonra mekanlar bu deneyimlere göre form değiştirirler. Zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi değerlendirirken asıl önemli olan faktör pratiklerin nasıl belirlendiği ve bu belirlenen pratiklerin sonuçlarıdır. Deneyimler sonucu oluşan sonuçlar zamanla ortaya çıkar dolayısı ile pratikleri asıl belirleyen şey üç boyutlu olan, geçmiş-yaşanan-gelecek, zamandır. Zaman içinde belirlenen deneyimler, "mekanların nasıllığını" oluşturur. Bundan dolayıdır ki zaman mekânı belirlemede başat aktördür mekânın hafızası olduğu gibi bir mekânı oluşturan bir hafıza yani süreçte vardır. Mekân ve para da birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bireysel ihtiyaçlardan toplumsal beklentilere kadar üretilen mekanların nasıl olacağını belirleyen unsurlardan biri elbette paradır, mekânın meydana gelmesinde bir ihtiyaç olan maddi karşılıkla beraber paranın toplumda veya bireyde olma düzeyine göre de yani refah seviyesine göre ihtiyaç duyulan mekanlar farklılaşır. (Harvey, 2017: 246-247)

1.4. Mekânın Üretimi

Doğa ve mekân tartışması birbiri içine girmiş ayrımları net şekilde ortaya konmamış iki konudur. Özellikle mekân-doğa tartışmasında karşımıza çıkan ve bir mekân olarak anılan

uzay-evren kavramı mekânın mı doğanın mı belirleyici olduğu tartışmasını büyütmüş ve günümüze kadar bu tartışma devam etmiştir.

Neil Smith bu tartışmalara binaen mekânın doğadan tamamen farklı bir gerçeklik olarak belirlenmesi gerektiğini aksi taktirde mekânın üretiminin doğanın üretimi olacağını savunur (Smith, 2017: 109). Halbuki doğanın üretimi evrende var olanların tamamını kapsamakta kendi içinde bir eşitliği sağlamaktadır bu kendi içinde eşitlik kavramı yerine doğanın üretiminin bir adalet sağladığını da söyleyebiliriz halbuki modern dönemde mekânın üretimi doğanın üretiminden farklı olarak kapitalist dünyayı desteklemiş, bu dünyanın yaşamasını ve gelişmesini sağlamıştır doğal sonuç olarak da eşitsiz bir gelişim ortaya koymuştur. Doğanın üretimi, doğayı da yaratanın kurduğu düzen içinde adaleti sağlarken kapitalizmin sürekliliğini ve gelişmesini sağlayacak olan mekânın üretimi bu düzeni ve sistemi odağındaki eşitsiz dağılım fikrinden dolayı hep bozma eğiliminde olmuştur.

1960'lardan sonra eleştirel teoride devrim gibi adımlar atılmış özellikle eşitsizliğe dayalı mekânsal üretim konusunda birçok kuramsal çalışma ortaya çıkmıştı. Özelikle Lefebvre, Harvey, Brenner ve Castells klasik kent yaklaşımlarını geliştirmiş ya da klasik kent yaklaşımlarını eleştirerek çağdaş kent yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Bu anlamda ortaya konulan yeni kent yaklaşımlarında odak mekânın üretimi konusu olmuştur.

Manuel Castells, kapitalizmin bir tekel oluşturduğunu, kolektif tüketimin de bu tekelle mücadelesini vurgulamıştır. Castells'in kolektif tüketim olarak vurguladığı unsurlar barınma ihtiyacı, eğitim ihtiyacı, ulaşım ihtiyacı sağlık ihtiyacı ve bu ihtiyaçların karşılanması için oluşan veya yeniden üretilen mekanlardır. Castells kent toplumunun ihtiyaçlarını karşılama konusunu kolektif tüketim olarak kavramsallaştırmıştır. Castells kent ve mekânın üretimi konularını kenti oluşturan toplumun sosyolojisine ihtiyaçlarına bakarak incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Devlet kolektif tüketimi planlayıp kentleri bu ihtiyaçların giderildiği mekanlara dönüştürür. (Turut ve Özgür, 2018: 11)

Sosyolojide kent ve mekân araştırmaları önceleri genel teoriler içinde yapılmış, ardından Chicago Ekolü tarafından müstakil hale getirilmiştir. Klasik kent kuramcıları Marx ve Engels, şehri ve şehirleşmeyi ekonomi politik açıdan değerlendirmiş, Chicago ekolü kenti

doğal ve engellenemez bir süreç olarak ele almış, ardından radikal Neo-Marksist kuramcılar bu yaklaşımları sertçe eleştirerek kapitalizmin mekân ve kent üzerine son derece büyük etkiler gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Geleneksel İslam şehri ile kapitalist sistemin hegemonya, işgal ve etkisi altında kalan kentler arasına büyük paradigmatik farklar vardır. Kapitalizm, sermaye ve kârın ilelebet bekası için mekânı hiçbir yaptırım, denge ve denetleme unsuru olmaksızın tek yönlü olarak üretir, dönüştürür ve dağıtır. İnsan ve toplumun faydası esasını gözetmez. Buna karşın İslam toplumlarında mekân ilahi bir düzenin parçası olarak algılanmıştır ve şehir de bu çerçevede cami ve meydan merkezli olarak inşa edilmiştir. Cami ve meydanın çevresindeki birimler, rekabetin değil dayanışmanın ve yüksek sosyal uyumun gözetildiği şekilde yapılanmıştır. Bu düzenin sürekliliği, ahiliğin bir tezahürü olan vakıf ve lonca teşkilatları ile sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin şehirlerinde de İslam beldelerinin bu genel karakteristikleri hayat bulmuştur. Bu karakteristik özellikler İslam toplumlarında mekâna "sonsuz" olma hüviyeti katmıştır.

İslam şehirleri ve mekanları, esas olarak kapitalizmin uzun süredir devam eden saldırı ve etkileri altında bu geleneksel formlarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bununla birlikte özellikle abidevi yapıların bulunduğu bölgelerde kapitalist tahakkümün dışında kalabilmiş mekanlar ve dayanışma-yardımlaşma odaklı ilişkiler bulunabilmektedir.

1.4.1. Klasik Kent Kuramcıları ve Marx ile Engels'in Kent ve Mekana Ekonomi Politik Yaklaşımları

Şehirle ilgili Batıda akademik ilk çalışmalar, 19. yüzyılda sosyologlar tarafından yapılmıştır. Bu dönemde şehir, toplumsal gelişmeler ve değişimler çerçevesinde ele alınmıştır. (Turut ve Özgür, 2018: 2) Bu çalışmalarda kent, müstakil bir araştırma nesnesi haline getirilmemiş, sosyal teoriler dahilinde incelenmiştir. (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 2).

Karl Marx ve Frederich Engels, feodalizmden kapitalizme geçişte şehrin önemini vurgulayarak ekonomi-politik yaklaşımın temellerini atmışlardır. Ekonomi-politik

yaklaşımda kent ve kentleşme, kapitalizmin gelişimi, sermayenin birikimi ve sınıf mücadelesi bağlamında ele alınmıştır. Marx ve Engels, eserlerinde işçi sınıfının içinde yaşadığı koşullarla kentsel mekân arasındaki ilişkiye yer vermişlerdir. Onlara göre kent, "artı ürünün mekânıdır" ve sınıfsal ayrışma burada meydana gelir. (Turut ve Özgür, 2018: 3-4) Marx'a göre kapitalizm feodalizmin yerine geçtiği sanayileşme sürecinde kırsal bölgelerden kente göç şiddetlendirecek, kentlerde yığılma oluşacak, imalat odaklı ve şehir merkezli yeni bir sınıf sistemi oluşacaktır. (Giddens'tan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 4)

Max Weber de kenti, feodalizmden kapitalizme geçişte önemli bir basamak şeklinde değerlendirmiş, "tarımdan ziyade sanayi ve ticaretin hakim olduğu ve siyasi açıdan özerk bir yönetimi bulunan bir yer" olarak tanımlamıştır. Weber, belirli özelliklerini sıraladığı kentleri "ideal kentler" olarak tanımlamış ve bunların Batı'da mevcut olduğunu ifade etmiştir. (Weber'den aktaran Turut ve Özgür, 2018: 5). Weber, Marx ve Engels gibi kenti ekonomi-politik açılardan değerlendirmemiş, kır-kent farklılaşması ve kentsel mekândaki çelişkilere odaklanmamıştır.

Georg Simmel ise kent konusunu Metropol ve Zihinsel Hayat eserinde "yabancılaşma" üzerinden ele almıştır. Şehirde ve kırda yaşayan insanların tutum ve davranışlarına odaklanmış, kent insanının yalnız, yabancı ve yersiz-yurtsuz olduğunu zira kentte topluluk duygusu ve mekânsal bağlılığı zayıflatan ortamlar oluştuğunu belirtmiştir. Simmel'e göre kentli insan, "her şeyi sayıya indirgeyen, rasyonel, dakik ve kendisi için hiçbir şeyin anlamı olmayan ve çelişkili tutumlar sergileyen bir yaşam tarzına sahiptir." (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 6). Kentler, dünyadan bezmenin ve yabancılaşmanın gerçek mekânlarıdır ve kent insanı hem kendine hem topluma yabancılaşmış, çıkar ve sonuç odaklıdır. (Turut ve Özgür, 2018: 6)

1.4.2. Chicago Ekolü ve Ekolojik Kent Kuramı

Kent, ilk kez Chicago Ekolü tarafından ayrı bir araştırma sahası haline getirilmiştir. Bu ekol, Darwin'in fikirlerinden etkilenerek kenti "organizma" şeklinde, "müdahale edilemez, doğal bir süreç" olarak ele almıştır. Bu nedenle bu yaklaşımlar ekolojik kent kuramları olarak da kabul edilmiştir. (Turut ve Özgür, 2018:3) Şehirde kişi ve kurumların

dağılım, yerleşim ve örgütlenmesi ile ilgili sosyal süreçleri Darwin'in rekabet ve hâkimiyet kavramlarından yola çıkarak açıklamışlardır. Farklı ekonomik gruplar dahilindeki bireylerin, şehrin değişik noktalarında konumlanmasına yol açan şeyin rekabet olduğunu dile getirmişleridir. (Aslanoğlu'ndan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 7)

Kentsel ekoloji dalını ortaya çıkaran Robert Ezra Park için şehir, uzun vadede kendi kendine dengeye oturacak bir eko-sistem ya da organizmadır. Şehir toplumu, "ekolojide ortaya çıkan rekabet, istila, yerine geçme süreçleri aracılığıyla dengeye ulaşır ve kentlerde yerleşme; yer değiştirme ve yeniden yerleşme modeli çerçevesinde kent sakinlerinin geçimlerini kazanmak için mücadele ederken yaptıkları düzenlemelerle farklı mahalleleri ortaya çıkarır." (Park'tan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 7) Park için kent, içindeki insanların sürekli hayat mücadelesi verip rekabet ettiği; en uyumlu olanın hayatta kalmayı başardığı bir sosyal ormandır. (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 7)

1.4.3. Çağdaş Radikal Kent ve Mekân Kuramları

1970 sonrası dünya genelindeki ekonomik ve politik gelişmelerle birlikte kapitalist kentleşme dinamikleri; David Harvey, Manuel Castells ve Henri Lefebvre başta gelmek üzere neo-Marksist kuramcılarca ağır şekilde eleştirilmiştir. Kenti tekrar ekonomi-politik perspektifle ele alan Neo-Marksistler, şehirlerin müdahale edilemez ve doğal şekilde geliştiğini ileri süren Chicago Ekolü'nün tam tersini savunmuş, kentin artık sermayenin en önemli hizmetkârı durumuna dönüştüğünü belirtmiş ve kentsel mekânın metalaştırılarak tüketilmesini eleştirmişlerdir (Turut ve Özgür, 2018: 3).

Politik, teorik ve metodolojik farklılıklarına rağmen Neo-Marksist akademisyenler, temel birtakım tezlerde birleşiyorlardı. Onlara için şehirler, kapitalist metalaşma süreçleri için stratejik mecralar olarak işlev görüyordu. Kapitalist şehirler, yalnızca metalaşmanın gerçekleştiği alanlar değildi, bizzat kentler de yoğun şekilde metalaşıyordu. Binalar, altyapılar, üretim ve mübadele ağları dahil şehirlerin temelindeki tüm sosyo-mekânsal oluşumlar, sermayenin kârı için yontuluyor ve sürekli yeniden düzenleniyordu. "Kapitalistler için kentler, her daim fayda sağlanabilecek bir organizmaydı." (Turut ve Özgür, 2018: 10)

Neo-Marksistlerden olan Castells, kentteki mekânsallaşma örüntüsünün oluşumunu doğal ve müdahale edilmez gördüğü için tüm planlama girişimlerini reddetmesini dolayısıyla statik bir yapıda oluşunu ekolojik kuramda eleştirmiştir. (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 8). Ona göre kent, doğal değil yapay bir süreçle inşa edilir ve kentsel sorunların temelinde tüketim süreçleri ve emeğin yeniden üretimi yatmaktadır. "Tekelci kapitalizmin ortak mal ve hizmetler alanında yol açtığı çelişkiler devletin müdahalesini zorunlu kılmış ancak devlet bu süreci düzenlemekten ziyade çelişkileri artırarak meseleyi siyasileştirmiştir." (Castells'ten aktaran Turut ve Özgür, 2018: 11) Castells'e devletin bu müdahalesi de aslında sermaye sınıfının çıkarlarını korumak içindir. Çünkü devlet müdahalesi ile emek ve sermaye arasında bulunan çelişkiler zayıflamaktadır. "Her ne kadar iş gücünün yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketim araçları günlük yaşamın olmazsa olmazları arasında yer alsa da devlet bunu sağlayarak emeği ertesi güne hazırlamakta ve böylece sermaye sınıfına hizmet etmektedir." (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 11-12) Devletin kent soylular ve kapitalizme hizmet için var olduğunu dile getiren Castells, kentsel mekânın hem devlet hem de sermayenin bir ürünü olduğunu belirtmiştir (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 11-12).

Önemli radikal kent kuramcılarından David Harvey'e göre şehirler "artı ürünün toplanmasıyla" meydana gelir ve bu artı ürünün nasıl kullanılıp tüketileceği, küçük bir grubun inisiyatifindedir. Harvey, kentin "yeniden yaratmak için mevcut olanı yıkmaya" dayalı "yaratıcı yıkımla" sermaye sınıfına hizmet ettiğini belirtmiştir. (Harvey'den aktaran Turut ve Özgür, 2018: 13) Her güç mücadelesinin nihai stratejik hedefinin mekâna hakimiyet olduğunu belirten Harvey, iki işlevin aynı anda aynı noktada yürütülemeyeceğinden ötürü mekân üzerindeki rekabetin her zaman tekelci karakter taşıdığını ifade eder. (Harvey, 2017: 262)

Harvey, kapitalist düzende kent sürecinin "doğrudan doğruya mekânda ve zamanda para dolaşımı tarafından" biçimlendirildiğini belirtmiştir. (Harvey, 2017: 277) Harvey'e göre kapitalizm, zaman ve mekânı yeniden örgütleyerek bunalım dönemlerini geride bırakıp yeni birikim döneminin temellerini atabilmektedir. (Urry, 2018: 43) Kentlerde sermaye birikimi sağlanır ve en yüksek kâr için gereken tüm düzenlemeler devlet eliyle

gerçekleştirilir. (Turut ve Özgür, 2018: 13). (Harvey, 2017: 250) Kapitalist düzen kentinde "keşmekeş, uyuşmazlık ve çekişme" normal durumlardır. (Harvey, 2017: 233). Şehirlerde "toprağın her santimetre karesini değere (ve kişisel kâra) çeviren spekülatörlerden, yeni bölgesel ve uluslararası iş bölümünü şekillendiren kuvvetlere; kentle banliyöyü, bir bölgeyle diğerini yarıştıran çekişmelere ve bazen dünyanın bir yarısıyla diğeri arasında şiddetli çatışmalar yaratan jeopolitik dalaşmalara kadar pek çok durum yaşanır" (Harvey, 2017: 247).

Neil Brenner ve Nik Theodore da kentleri "neoliberalizmin egemenliğinin sürdürülmekte olduğu birçok büyük politik ve ideolojik stratejinin kuluçka makineleri" olarak tanımlar (Brenner ve Theodore'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 14). Şehirler, 1990'lardan sonra da "neoliberalizmin yeniden üretilmesi, yeniden yapılandırılması ve dönüşümü için odak noktaları olmuştur." (Peck, Theodore ve Brenner'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 14).

1.4.4. Henri Lefebvre ve Kapitalizmde Mekânın Üretimi

Kent konusunda kapitalizm ve sermayeye en sert eleştirilerden birini Henri Lefebvre getirmiştir. Lefebvre de mekânı fazlaca basitleştiren şehir tanımı ve toplumsal olguları ekoloji bilimine dayandıran aşırı indirgemeci pozitivist yaklaşımları nedeniyle Chicago Ekolü'nü eleştirmiştir. (Lefebvre, 2013). Lefebvre için kent, özetle "kapitalist gelişmenin öznesidir." Kapitalizm, iç çelişkilerini çözmemiş ancak onları hafifletebilmiş ve kendi büyümesini gerçekleştirmiştir. Bunu da mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek yapmıştır. (Lefebvre'den aktaran Smith, 2017: 141) Kapitalist üretim tarzına bütün mekân girer ve artı-değer üretimi için kullanılır. (Lefebvre, 2014: 350) Lefebvre'e göre "bir önceki üretim tarzlarında üretim ilişkilerinin sürdürülmesi ve yeniden üretimi söz konusu olunca bu, mekânda gerçekleşmiştir. Oysa kapitalist toplumsal ve üretim ilişkileri, tamamıyla mekânın üretimi, topyekûn ve yekpare bir mekân üretimi aracılığıyla gerçekleşir." (Ghulyan, 2017: 15-16)

Lefebvre, kapitalizmin mekâna yerleşip kendini sürekli üreterek canlılığını korumaya çalıştığını, bu olurken mekânın da yeniden ve yeniden üretilen bir metaya dönüştüğünü belirtmiştir (Güllüpınar'dan aktaran Turut ve Özgür, 2018: 10). Egemen sınıfların

mekânı; işçi sınıfını dağıtıp bölüştürmek, mekânı kontrol edip iktidara tâbi kılmak ve kapitalist üretim ilişkilerini muhafaza ederek tüm toplumu teknokratik şekilde yönetmek için çok amaçlı bir enstrüman olarak kullandıklarını dile getirmiştir (Lefebvre, 2014: 16-7). "Kapitalizm doğayı yeniden-üretmeye, kapitalizmin siyasi mekânını gezegen çapında üretmeye ve böylece bu mekâna hâkim olmaya, yeni toplumsal ilişkilerin üretimini engellemek için zamanı indirgemeye, yeniden-üretebilir ve tekrarlanabilir olan yasası altında, mekân ve zaman içindeki farklılıkları ortadan kaldırmaya gerek duydu" (Lefebvre, 2014: 330-31).

Lefebvre'e göre 1970'lere doğru yürütülen özgünlükten yoksun vahşi kentleşme ve inşaatların arkasında kârın ve rantın maksimizasyonundan başka bir strateji yoktu ve neden oldukları felaket etkileri, her yanda saptanabiliyordu. (Lefebvre, 2014: 23) Dünya çapındaki hızlı kentsel yayılma, eskiden "doğa" olan mekânları parçalayıp mübadele süreçlerine dâhil etti, bu mekânlar "niceliksel manipülasyona" uğradı, sonuçta niteliksel olan yok oldu (Lefebvre, 2014: 353–57).

Kapitalizmin kendini yenileyebilme yeteneği zaviyesinden değerlendirince, mekânın kapitalist işgali veya yeniden üretilmesinin sonsuza kadar devam eden bir döngü olduğu ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin mekân üzerindeki tek taraflı ve engelsiz tahakkümü, her türlü mekân ve kentin tamamen ve alternatifsiz olarak sermayenin çıkarları doğrultusunda biçimlendiği, bunu önleyici yerel veya küresel bir mekanizmanın mevcut olmadığı görülmektedir.

Lefebvre'in öğrencisi Neil Smith de kapitalist düzende mekanın üretilmesine dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Smith'e göre farklı üretim süreçlerinin sadece farklı "mekân gereksinimleri" yoktur; aynı zamanda mekân, üretici güçlerin mekânsal özelliklerine göre üretilir. (Smith, 2017: 135) Smith, mekânsal farklılıkların giderilmediğini ama mekânın da sınırsızca farklılaşmadığını, aksine bir eşitsiz gelişim örüntüsü ortaya çıktığını, eşitsiz gelişimin kapitalizmde mekân üretiminin somut manifestosu olduğunu belirtmiştir. (Smith, 2017: 140)

Smith, ayrıca mekânın doğadan tamamen farklı bir gerçeklik olarak belirlenmesi gerektiğini, aksi taktirde mekânın üretiminin doğanın üretimi olacağını savunur. (Smith,

2017: 109) Ancak şu var ki doğanın üretimi, evrende var olanların tamamını kapsamakta ve kendi içinde bir eşitliği sağlamaktadır. Bu "kendi içinde eşitlik" yerine "doğanın üretiminin bir adalet sağladığı" da ifade edilebilir. Modern dönemde mekânın üretimi, doğanın üretiminden farklı olarak kapitalizmi desteklemiş, bu kapitalist dünyanın yaşaması ve gelişmesini sağlamış, doğal sonuç olarak da eşitsiz bir gelişim ortaya koymuştur. Doğanın üretimi, doğayı da yaratanın kurduğu düzen içinde adaleti sağlarken kapitalizmin sürekliliğini ve gelişmesini sağlayacak olan mekânın üretimi bu düzeni ve sistemi odağındaki eşitsiz dağılım fikrinden dolayı sürekli bozma eğiliminde olmuştur.

John Urry de kullanılan yerlerin gittikçe daha fazla olmak üzere mal ve hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı tüketim merkezleri olarak yeniden yapılandırıldığını ifade eder. Ona göre "bu yerler, kelimenin gerçek anlamında tüketilebilmektedir; insanların bir yere ilişkin anlamlı buldukları şey (endüstri, tarih, binalar, yazın, çevre), zaman içinde kullanılarak azaltılmakta, bitirilmekte veya tüketilmektedir" (Urry, 2018: 12). Postmodern dönemde hız kazandırılmış zaman ve mekân, her türlü kimlik duygusunu tamamen eritmektedir (Urry, 2018: 41).

1.4.5. Caminin Etrafında Kurulan İslam ve Osmanlı Şehirleri

Kapitalistleşmiş hallerinden önceki İslam şehirlerinim mimari esası, kainat ve dünyaya belli bir açıdan bakan toplumun çevreyi imar etmesi anlamında "ümrandı" (Nasr'dan aktaran Demirci, 2003: 134.) İslam inancında Allah'ın dünyadaki halifesi olan insan, çevrenin de sorumluluğunu üstlenmiştir ve onu yeniden şekillendirme ve koruma imkânına sahiptir. İslam'da toprak esasen Allah'a aittir; insanlar, dünyayı güzelleştirmek kaydıyla topraktan sınırlı yararlanma hakkına sahiptir. İslam kültüründe şehir, bütün çelişkilerin yok olduğu ortam olan cennete dair tasavvurların yansımalarından biridir, Allah'ın yarattığı tabiatla insan elinin meydana getirdiği ürünün dengesinden oluşur. (Cansever, 2012: 97, 110, 126, 221-2.)

Karakteristik olarak "teo-centrik" olan İslam şehirlerinin hemen hepsi, bir "Ulu Câmi" etrafında kurulup gelişmiştir. Klasik İslam şehrindeki bir câmi, sadece ibadet alanı değildir; toplumsal, kültürel, siyasal ve bir ölçüde ekonomik faaliyetleri kapsar ve bunları

birbirine bağlar. Medrese, kütüphane, bedesten, hamam vb. yapılar, canlılığını câmiden alır. Câminin etrafında kurulan şehir hayatı, caminin bir uzantısı mahiyetinde yaşanır. "Böylesine câmi etrafında bütünleşmiş bir hayat, şehrin birliğini sağlayarak İslâmî tevhit anlayışının gündelik hayatta yaşanır hale gelmesine yardımcı olur." (Demirci, 2003: 134-7). Turgut Cansever'e göre İslâm, varlığın bütünlüğünü, insan hayatının bütün veçhelerini kapsadığı için evler, mahalleler ve şehirler, İslâm mimarlık kültürünün büyük abidelerinden ayrılamaz. (Cansever, 2015: 17-8) Canlı ilişkilerine imkan sağlayan bu merkezilik, insanlarda yüksek bir aidiyet duygusu oluşturmuştur (Serdar'dan aktaran Demirci, 2003: 143).

Câmi, Müslümanların toplandığı, yek vücut olarak dayanışmanın bilincine vardığı mekandır. (Bammat, 2015: 100.) Bu anlamda cami merkezli İslam mekânı, birleştirici ve dağıtıcıdır. En merkezde bulunan ve materyalist değil tam tersi manevi amaçla inşa edilen cami, yani kutsal mekân, insanları Allah huzurunda eşit şekilde bir araya getirir. Camide birleşen insanlar, ibadetlerinin ardından rızıkları için caminin çevresine; meydana, dükkanlara, bedestenlere, çarşılara, esnafa ve sokaklara dağılır. Cami merkezli bu kentsel mekânda alış-veriş, lonca/ahi kuralları ve gelenekleri ile askıda ekmek, sadaka taşı gibi birimlerle gariplere yardım etme kültürü yaşatılır.

İslam şehirlerinin genel karakteristikleri, Osmanlı kentlerinde de kendini göstermiştir. Cansever'e göre Osmanlı şehirleri, tabiat ile insanın inşa ettiği âlemin, mimarînin bir bütünlüğüdür ve her biri, aynı dünyayı güzelleştirme ve şekillendirme ilkesiyle "sonsuz mekân içinde" inşa edilmiştir (Cansever, 2012: 109, 116). Osmanlı şehirleri de merkezde cami, cami avlusu, cami çevresinde eğitim kurumları, dışta meydan, meydan çevresinde esnaf dükkanları şeklinde dairesel şekilde kurulmuştur. Bu dairesel alandan çıkan sürpriz sokaklar inşa edilmiştir. Mekânın bu şekilde yapılanması, hem insan hem kainatın doğasına en yakın inşadır. Şehirler kurulurken öncelikle işçilerin temizlenmesi için hamam ve bilginin inşası için medrese, ardından cami yapılmıştır inşa edilmiştir (Cansever, 2012: 125-6).

Osmanlı mahallelerinde her türlü spekülatif bina yapımı ve gayriahlâkî yaklaşımı imkânsızlaştıracak şekilde iç yapılaşma kuralları işletilmiştir. Halil İnalcık, Osmanlı-İslam şehrinin ana kesimlerinin, bedesten-çarşı dahil olmak üzere vakıf-imaret sisteminin

altında vücut bulduğunu belirtmiştir (İnalcık, 1995: 253). Cansever'e göre de gelişen her iskân alanının ihtiyacı olan iş yerleri, mescit, hamam, mektep, mahalle çarşısı gibi küçük merkez alanlarında; şehrin ana ticaret ve iş merkezlerindeki çarşı, han, iş merkezi vb. yapılar, ayrıca şehir merkezinin oluşturduğu artı değer vakıflara tahsis edilmiştir. Böylece hem spekülatif kazançların önüne geçilmiş hem de bu yapıların kaynaklanan arazi değer artışları ve elde edilen yüksek gelirler, sosyal tesisler ve alt yapısının geliştirilmesine tahsis edilerek tekrar topluma aktarılmıştır (Cansever, 2012: 107-8,128).

1.4.6. İslam ve Osmanlı Şehir Merkezlerinde Çarşı-Ahi Yapılanması

İslam şehrinde çarşı yerleşimi, kapitalist düzenin tam tersine, rekabet ilkesine göre yapılmamıştır. Her meslek grubundan esnaf ve zanaatkar, belirli yerlerde toplanmıştır. Tüm ürünlerin herkesin gözleri önüne serilmesi ve mümkün olduğunca ticari rekabeti bertaraf edip aracı zincirini kısaltma kuralları uygulanmıştır (Bammat, 2015:103). Bu duruma benzer şekilde pazar kültürü ve han kültürü hala devam etmektedir. Bu ticaretin yapılması ve sürdürülebilir halde devam etmesi için bugünkü adı "meslek örgütü" olan loncalar kurulmuştur. "Loncalar hem İslam iktisadi hayatı hem İslam ahlakı hem de ideal Müslüman tüccar modelini geliştirmesi ve pekiştirmesi bakımından İslam şehirlerindeki sosyo-ekonomik hayatın en dikkate değer unsurlarındandır." (Demirci, 2003: 139)

Bu anlayışın Anadolu'daki en önemli tezahürü olan Âhîlik, XII. yüzyılda tasavvufi eksenli bir esnaf organizasyonu olarak tezahür etmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], 1996). Ahilikte esnaf ve dükkân sayıları, iş aletleri ve tezgâhlar sınırlandırılmıştır, mal üretimi ihtiyaca göre yapılır. Ahîliğin fütüvvetnâme isimli nizamnâmeleri vardır ve tüm ilkelerini İslami hükümlerden alır. Ahîliğe alınacak birisi önce bu nizamnamelerdeki dinî ve ahlâkî kaidelere uymak zorundadır. Buna göre "teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe idi. Şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdir." (TDV, 1988).

İslam mekânında alış-veriş ve ahi kültürü, İslam iktisadının temellerinden olan pazar ekonomisi esaslarına göre devam etmiştir. Esnaf ahiler arasında kapitalist iktisadın temel

saiki olan rekabet değil tam tersi birbirlerini destekleme nosyonu yaşamıştır. Ahi geleneğinde dükkâna gelen fazla müşteri, "bana bu kadar yeter" denilerek komşu esnafa yönlendirilmiştir. Yani rızık/ticaret de eşit ve adil olarak dağılmıştır. Esnaf, ürünü veya hizmeti karşılığı olan paranın bir kısmını "bu da garibanın payı" diyerek almayarak müşteriyi yoksula vermeye yönlendirmiştir. "Askıda ekmek" gibi uygulamalar, "orta sandığı" veya "tarud sandığı" isimli yardımlaşma fonlarıyla ihtiyaç fazlası erzak veya malzemelere fakirlerin kolay erişimi mümkün kılınmıştır.

Ahîler, sayıca çok ve örgütlü olmalarından kaynaklanan etkilerini şehrin nizamını korumakta kullanmış, esnaf ve zanaatkarlar arasında yürüttükleri yardımlaşma ve dayanışma ile sosyal dengeyi inşa ve muhafaza etmişlerdir. (Demirpolat ve Gürsoy, 2004: 366). Ahîler arasında toplanan aynî ve nakdî yardımlarla, hastalananların tedavisi, işsiz kalan veya çalışamaz duruma gelen kalfa, usta ve çırakların geçimi, evlenmeleri, doğum, ölüm vb. masraflar karşılanmıştır. (Gülerman ve Taştekin, 1993: 50-55.)

1.4.7. Ötekiyle Müzakere Teşebbüsü ve Alternatif Bir Mekân Arayışı

Kapitalizmin ve geniş sermayelere ev sahipliği yapan büyük devletlerin saldırı, hegemonya ve etkileri altında kalan İslam şehirleri, bu geleneksel yapılarını bugün büyük ölçüde kaybetmişlerdir. "İslâm mesken mimarisi, mahalle ve şehir yapısı, bir taraftan İslâm âleminin yenilgiler ve fukaralaşma sonunda yaşam düzeyinin gerilemesi, diğer taraftan da İslâmi inanç temellerinden uzaklaşma sonunda yaşam biçiminde meydana gelen değişmeler sebebiyle da çöküntüye uğradı" (Cansever, 2015:18). Cansever, İkinci Dünya Savaşı'nın, İslâm kültürlerinin tam bir askeri yenilgisi ile sonuçlandığını, ardından Batı teknolojik üniversalizminin tahripkâr etkileri ile birlikte İslâm ülkelerinde sömürgeci, işgalci kültürlerle daha yakın temasta bulunan şehirli nüfusun; İslâm'ın ev, mahalle ve şehir kültürünü reddettiği, Batı taklidi apartman hayatını tercih ettiğini belirtir. Bu nedenle bütün İslâm ülkelerinde geleneksel ev ve mahalleler yok olmuş, büyük abideler çevrelerinden koparılıp yalnız ve fonksiyonsuz ölü yapılar haline getirilmiştir. (Cansever, 2015:18)

Bugün kapitalizm ve neoliberalizmin şehir ve mekanları tamamen enstrümanlaştırma, sermaye ve kârın artarak devamlılığını sağlamak adına proje uygulama sahaları olarak kullanma süreci tüm dünyada yürürlüktedir. Bu yıkıcı işgal, dönüştürme ve üretim, kentlerdeki tarihi ve geleneksel mekanlarla bunlar üzerinde yaşayagelen toplumsal yapıları da çok büyük ölçüde kapsamaktadır.

Bununla birlikte kapitalist "metropolde gezinirken, modern kentsel fantazmagoryanın yani göz yanılması ya da aldatıcı görüntüler şeklinde tasarlanmış tekdüzeliğindeki kırılmaları" keşfetmek mümkündür (Stavrides, 2018:112). Modern şehirde yürümek, "bir öngörülemezlik tohumu" içerir, "tanımlanmamış istikametlere açılan -genelde göze çarpmayan fakat bazen açıkça hissedilen- potansiyel geçitler açar" (Stavrides, 2018:112). Kapitalist bir kentte yürüyerek "homojenliğin kalbindeki ötekiliği keşfeden paradigmatik bir edim" olarak "tekdüzeliğin kalbindeki süreksizlik" aranabilir (Stavrides, 2018:111). Yürümek ve gezinmek, ötekilikle bedensel olarak gerçekleştirilen bir müzakere ve ötekiliğe seslenme formudur, ötekiliğe yaklaşmaya, onu keşfetmeye ve onunla yüzleşmeye teşebbüstür. (Stavrides, 2018:113-4) Bu anlamda gezinmek ve yürümek eylemleri insanın, şehri oluşturan mekanları birer keşfetme ve mekanların ruhlarını anlayabilme çabası olarak yorumlanabilir.

2. KÜRESELLEŞEN KENTLER, İSTANBUL'DA ÇÖKÜNTÜ-TARİHSEL MAHALLELER VE SOSYALLEŞME MEKANLARI OLARAK KAFELER

2.1. Şehir-Ekonomi İlişkisi

En genel tanımlama ile kenti toplumun sosyal, siyasal, ekonomik ve yaşamsal faaliyetlerini sürdürdükleri bir mekân olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. En temelde ise toplumun bu ilişkilerin her biri arz talep dengesi neticesinde üretim tüketim kültürünün oluşması neticesinde gelişir, dönüşür ve değişir. Bu yapı ve kavramlar hiçbir zaman statik olmamıştır, bu durum mekânı ve kenti canlı tutan ana karakterlerdir. Castells (2002) mekânı en nihayetinde toplumun hayatını etkilese bile daha ziyade üretim aktivitelerinin bir sonucu olarak ele almıştır. Bireyler arasındaki çıkar ve bu çıkarın meydana getireceği beraberlik ya da çatışma yine kent ve kent kültürünün oluşmasında, değişmesi ve dönüşmesinde oldukça önemli bir unsurdur ve sosyal bilimciler tarafından reddedilmemektedir. Bu çıkarlar kenti, kent kültürü, kurumları ve mekanı şekillendirir ve yeniden üretir. Kentin dönüşümü incelenirken bireyler arasındaki bu çıkar dengesi denkleme dahil edilmelidir (Castells, 1983).

Kentler tüketim ve üretim meydana geldiği yerlerdir, tüketim yoğunluğu beraberinde üretim yoğunluğunu da getirmektedir. Aynı zamanda bu üretim kentin kendisini oluşturan bireyler tarafından yürütülmektedir. Kentte bulunan tüm bireyler bilerek ya da bilmeyerek, doğrudan ya da dolaylı olarak, bir karşılık alarak veya almayarak bir ölçüde bu üretim sürecinde rol alır. Düzenli şekilde üretim devam ederken kent içerisinde ve ilgili ekosistemde bir arz talep dengesi her zaman vardır ve bu denge sürekli şekilde değişim gösterme eğilimindedir. Bu değişim ivmesi toplumdaki üretime dayalı ilişkilerin tekrardan şekillenmesine ve dengelerin yeniden oluşmasına neden olur (Lefebvre, 2012).

Üretim sonucu ortaya çıkan ürünleri sadece ticari meta olarak görmek doğru değildir. Bu ürünler aynı zamanda insanlar tarafından sosyal etkileşimde kullanılan sosyal ve kültürel kuralların oluşmasına neden olan unsurlardır. Üretim sonucu ortaya çıkan yeni ya da yenilenmiş ürünleri birer iletişim aracı olarak görmek yanlış olmasa gerektir.

Şehirleşme sorunsalı diye bir sorunsal incelenecekse Lefebvre bunun odak noktasının sanayileşme süreci olduğunu söylemiştir. Sanayileşme yüz elli yılı aşkın bir süredir toplumdaki gelişim, değişim ve dönüşümün ana unsuru olmuştur. Belirleyen ile belirlenen gibi iki kavramla meseleyi ele alırsak sanayileşme bu süreçlerdeki belirleyendir, şehir ve şehir gerçeği, şehrin büyümesi, şehrin planlanması ve boş zamanlar aktiviteleri, şehir ve toplumsal kültü ise belirlenenler arasında sayılabileceklerin başındadır. Modern toplum sanayi toplumudur genellemesi doğru bir genelleme olmamakla birlikte, sanayileşme modern olanın özelliğidir ve modern topluma aittir. (Lefebvre, 2012: 21) Sanayileşmenin modern toplum dolayısı ile modern kent üzerine baskın ve belirleyici etkisinden dolayı modern kentin oluşmasında veya gelişmesi ya da dönüşmesinde sanayinin getirdiği üretim ve tüketim formları yani ekonomik ilişkiler de belirleyicidir.

Bazı şehirler sanayileşmeden önce vardır bazı şehirler de sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeden önce de var olan şehirler de toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde takas ya da ticaret gibi unsurlarıyla ekonomi şehirlerin varlığını sürdürmesi için belki de en önemli faktördür. En seçkin kentsel yapılar, kent yaşamının en güzel örnekleri sanayileşmeden önceki tarihlerden kalmadır. Bunlara antik şehirleri ve doğu-Asya tipi- şehirleri örnek gösterebiliriz. (Lefebvre, 2012: 22) Bu şehirler de incelendiğinde ortaya ekonomi gerçeği ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki antik şehirlerin liman yani ticaret şehirleri olması ya da karasal olarak ticaret noktalarında bulunması o şehirlerin zengin olmasını ve aydınlanma ile modern döneme dahi ilham veren bu şehirlerdeki yapıtların bir ekonomik zenginlik sonucu ortaya çıktığını göstermektedir. Bugün denizle ilişkisi alüvyon yataklarından kesilen Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde bulunan Efes antik şehrinin bir liman ve ticaret kenti oluşu ve Efes kentinin agorasından, kütüphanesine, hamamına, tiyatrosuna kadar sahip olduğu ihtişam ve estetik elbette ki Efes şehrinin ekonomik refahının da bir sonucudur. Modern ya da modern öncesi dönemlerde kentin kimliğinin oluşmasından tutun da bu kimliğin devam etmesi ya da etmemesi dahi şehir ekonomi ilişkisinin bir neticesidir.

Modern dönemde şehir ekonomi ilişkisinin çıkış noktası olan sanayileşme meselesinde ikili bir durum vardır. Lefebvre bu süreçleri "sanayileşme ve şehirleşme, büyüme ve gelişme, ekonomik üretim ve toplumsal yaşam olarak" anlatır. (Lefebvre, 2012: 26, 27)

Süreçlerin hiçbiri birbirinden ayrılamaz olduğu halde sanayileşme gerçeği ile şehirleşme gerçeği arasındaki çatışma da tarihsel bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sanayi öncesi kimliklerini oturtmuş güçlü şehirlerin sanayileşme süreçleriyle yaşadıkları çatışma buna verilebilecek en güzel örnektir. Lefebvre bu çatışma durumu ile alakalı olarak Venedik'i örnek göstermiştir. Sanayileşme öncesi dönemlerden kalan Venedik'in aktif nüfusu Venedik'i terk etmiş, karada kurulan Mestre'ye gitmiş orda paralel bir bölge kurmuşlardır. Venedik şehri denize ya da kara topraklarının zayıflamasının yanı sıra sanayileşmenin getirdiği göç tehlikesi ile de karşı karşıyadır, Venedik gibi şehirler kendisini oluşturan asli özelliklerden kopmuş, örgütsüz olarak toplumun yaşadığı yeni semtler oluşmuştur. (Lefebvre, 2012: 27). Şehirler büyüten sanayileşme aynı zamanda o şehrin asıl kökleri olan kent kimliğine bir tehlike olarak da şehir için bir sorun haline gelmiştir.

2.2. Küreselleşme ve Kentler

Kentler küreselleşmeden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Küreselleşme çok farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte kentler için küreselleşme çeşitli kültürlerin bir araya gelmesi, birbirleri ile etkileşim ve bu etkileşim neticesinde melezleşme, melezleşme neticesinde ise yine melez kentsel yapılar oluşması, ortak alanların çeşitlenmesi ve renklenmesi olarak cereyan eder (Erbay, 1998: 70).

Endüstri devrimi kent bağlamında birçok değişikliğe sebep olmuş, bu değişiklikler mimari alanlardan, sosyal ilişkilere, üretim süreçlerine ve kültürel kimliğe yansımıştır. Üretimin kentlerde hızlı şekilde artması ve kent nüfuslarının artması ve çeşitlenmesini tetiklemiştir. Bugün geriye dönüp bakıldığında özellikle endüstri devriminin kentin önemini arttırdığı değerlendirilebilir. Bu mekanlar artık sadece insan hayatının sürdürüldüğü mekanlar değil aynı zamanda dünyanın birçok noktasından gelen insanların buluştuğu bir "hub" ve bilginin transferinde önemli noktalar olarak ortaya çıkmıştır. (Alver, 2007: 51).

Kentler tarih boyunca en büyük değişim ve dönüşümü teknolojik gelişmelere paralel olarak 20. yüzyılda yaşamıştır. Bu daha çok kapitalizmin kenti ve dünyayı

yorumlamasında yaşanan dönüşümden kaynaklanmıştır. Kapitalizm daha önce hinterlandı olarak ilgili kenti görmekte iken devasa şirketler aracılığı ile tüm kentler bir Pazar olarak değerlendirilmeye ve bir bölgedeki kültür öncelikle şirketlerle diğer kentlere yayılmaya başlamıştır. Bu durum devamında kentlerin globalleşmesini ve en hızlı dönüşümünü başlatmıştır (Keyder, 1993: 19).

Bu dönemde kentler coğrafi sınırlardan bağımsız üretim ve tüketim mekanları olarak ortaya çıkmıştır. Bir süre sonra ise bazen üretim bazen ise tüketim aşamasında kapitalizmin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Kiper 2007: 78). Bununla birlikte kentler bu durumu bir çıkar olarak görmeye ve diğer kentlerle bu anlamda rekabet etmeye başlamışlardır. Bu ise nihayetinde kentlerin birçok anlamda birbirini kopyalamasına bir yanda dönüşüm ve farklılaşma diğer yanda ise birbirine benzeme yönünde zıt eğilimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Harvey, 1999: 116).

Küreselleşme bir noktada bazı kentleri küresel kent boyutuna taşımıştır. Hızla büyüyen, ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin yoğunlaştığı bu kentler küresel ölçekte dünyaya etki edebilecek potansiyele ulaşmıştır. Dünyayı değiştiren veya değiştirme potansiyeline sahip olan akım ve yenilikler bu merkezlerde ortaya çıkma eğilimi göstermekte ve dünyaya dair önemli gelişmeler bu merkezlerde kararlaştırılmaktadır. Bu kentler ayrıca nadir yeteneklere de ev sahipliği yapmaktadır. Bu yetenekler bireysel de olabilir kurumsal bir kimlik de yansıtabilir ama oluşmalarındaki temel etken küresel kentlerde ortaya çıkan çok farklı ihtiyaçların giderilmesine yönelik kafa çatlatan bir arayışın olmasıdır (Holston, 2001: 17).

Küresel kentlerin bir diğer özelliği ise sosyal yoğunlaşmadan dolayı sanayiye dayalı üretimin kirlilik vb. etkenlerden dolayı kent merkezinin dışına ve hatta tamamen kentin dışına çıkarılması eğilimidir. Sürecin sonucunda küresel kentler daha çok hizmet ağırlıklı sektörleri barındırır hale gelmektedir. Bununla birlikte bu kentler diğer kentlere nazaran daha yüksek gelir ortalaması ve çok daha yüksek harcama alışkanlıkları oluşturmaktadır. Bu kentlerin genel anlamda toplumsallığı öldürmekte ve bireyselliği arttırmaktadır, bu kentlerin en acımasız yanlarından biri ise çok yüksek gelir dengesizliği oluşmasına açılan kapıdır (Yaylı, 2012: 342).

2.3. Sosyo-Mekansal Farklılaşma

Kentler sosyo ekonomik yapının en önemli unsuru olarak değerlendirilebilir. En nihayetinde kentler hem üretim hem tüketimi şekillendirmekte, toplumsal hizmet imkanlarının sınırlarını belirlemektedir (Kesiriklioğlu, 2010). Kent sağladığı etkileşim imkanları ve çizdiği bu geniş sınırlar ile toplumda ciddi farklılaşmalara sebep olmaktadır. Bu nihai sınırlar içerisinde aşamalı olarak birbirinden farklılaşan onlarca sosyo-ekonomik yapı oluşabilir. Bu yapılar kısmen birbirilerinden ayrışırken kısmen ise yakınsayabilmektedir, ancak en uçtaki bu yapılar arasındaki fark ancak kentin çizdiği nihai sınırlar çerçevesinde kalmaktadır.

Sosyo ekonomik ayrışma daha en görünür şekli ile ekonomik sebepler ile gerçekleşmektedir. Bu farklılaşma bazen isteğe dayalı bazen ise zorunluluk sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Zenginler istekli olarak farklılaşır ve mekansal farklılaşmayı oluştururken fakirler zorunluluk sebebi ile farklılaşmaya gitmektedir (Gottdiener, 1994). Araştırmacılar mekansal farklılaşmanın farklı sebepleri olduğunu belirtmektedirler. Bu sebepler başta ekonomik olmak üzere kültürel, ailevi, mesleki vb. sebeplerdir. Bazen bunda eski akrabalık ilişkileri ya da geçmişe dayalı kültürel yatkınlıklar ve eski ortak değerlerde rol oynayabilmektedir (Li ve Wu, 2006). Bu sebeple sosyo ekonomik farklılık ayrı ayrı gruplaşmalara sebep olmakta, kümelenmeleri ortaya çıkarmakta ve mekansal farklılaşmanın görünür hale gelmesine neden olmaktadır (Yörükan, 1968).

Göçmen nüfus hem sosyo-ekonomik hem de mekansal farklılaşmanın en önemli sebeplerindendir. Şöyle ki göç daha önce kent dinamiği içerisinde bulunmayan farklı sosyal ve kültürel akımların bir anda ortaya çıkmasına neden olur bu ise kısa vadede oturmuş olan bütüncül sosyo ekonomik yapıda ani kırılmalara sebep olabilir. Nihayetinde ise hem sosyo – ekonomik hem de mekansal hızlı değişimler ortaya çıkar hem de kent sosyolojisi içerisinde yeni yöntem ve metotların ortaya çıkması, melez yapıların türemesine neden olur. Sosyo ekonomik ve mekansal farklılaşmanın normal dönemlere göre hızlı cereyan etmesi ise değişimi daha belirgin kılar (Es, 2010).

Ancak sürecin devamında göçler yoğun kent içerisinde erimeye başlar, göç ile gelen kültür kent içerisinde diğer kültürlerin etkisi ile solmaya başlar. Bu durum özellikle göçün

kent içerisinde farklı bölgelere dağılması ile hızlanır ve göç kültürü bir süre sonra kent tarafından absorbe edilir (Sennett, 1996:176).

2.4. İstanbul, Göç ve Mülteci Mekanları

Türkiye konumu itibariyle tarihsel süreçte farklı nedenler ile birçok kitlesel göç deneyimine ev sahipliği yapmıştır. Bu süreç 20. Yüzyılın son çeyreğinde göç hareketleri dikkat çeker hale gelmiştir. (Altıntaş, 2016: 1) İstanbul da bu süreçten kentsel bir mekan olarak etkilenmiştir. 1980-1990 yılları ile özellikle 2000'li yıllarda yoğun kitlesel göç hareketleri ile küresel göç deneyimini tecrübe etmiştir. (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014) İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019) verilerine göre İstanbul'da kayıtlı 546 bin Suriyeli sığınmacı ile birlikte ayrıca yurtdışından gelen yaklaşık 700 bin göçmene ev sahipliği yaptığı tahmin edilmektedir. Bu durum İstanbul da hemen hemen her semt ve mahallede farklı ülkelerden gelen mültecilerin yaşamasına neden olmuştur.

İstanbul'un bu denli yoğun mülteci nüfusunun nedenleri arasında; Avrupa'ya açılan kapı olması özelliğinin yanında bir ticaret ve tüketim merkezi olması, sığınmacıların mülteci statüsü talebinde bulunması veya halihazırda bulunmuş olması yahut kabul oranın düşük olması nedeniyle talebi reddedilen ve Avrupa ya gitmek için farklı yollar arayan kişilerin sahte vize/pasaport olanakları sığınmacıların ortalama 3 ila 9 yıl arasında bekleyişlerine neden olmaktadır. (Pérouse, 2011a ve 2011b).

İstanbul'da mülteci göç hareketlerinin en yoğun şekilde tarihi yarımadada; Tarlabaşı, Fatih, Kumkapı, Aksaray, Dolapdere, Küçükpazar, Yenikapı gibi semtlerde olduğu görünmektedir (Altıntaş, 2016: 3-4). Ancak mültecilerin ekonomik imkanları, sosyo-kültürel düzeyleri geçici ve kalıcı olma süreleri ile bağlantılı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin tarihi alanlardaki terk edilmiş binalar veya sanayi bölgelerinde bulunan yerler ya da bodrum katları, gecekondular, ucuz otel-pansiyonlarda ikamet edenlerin yanı sıra hemşeriler, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının destekleri ile etnik-dinsel bağlantılı ile sağlanan konaklama imkanları mültecilerin yerleşim çeşitliliğini göstermektedir.

Kentin tarihi yerlerinden olan Süleymaniye bölgesi göçmen gruplar arasında üne sahip bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi bölge bekar odaların ve ucuz pansiyonlarıyla ünlü Küçükpazarı, Eminönü, Karaköy gibi ticaret merkezlerine yakınlığı ‘’burada bir iş bulurum umudu’’ göçmen gruplar arasında yerleşim açısından ilk istasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Altıntaş’a göre (2016: 5) Türkiye’nin birçok şehrinden göç alan Küçükpazar semti, 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uluslararası göçmenlerin de (Afgan, Suriyeli, Bangledeşli vb.) gözdesi konumuna gelmiştir. 16. yüzyıldan itibaren yerleşim yeri olan tarihi kent bugün ucuz otel ve pansiyonların, bekar odalarıyla dolmasının nedeni, çevresindeki iş yerleri ve imalathanelerin yoğunluğu göçmen kitlelerin ilk durağı olmasına olanak sağlamaktadır (Şen ve Şen, 2015: 39).

Mültecilerin yoğun yerleşim yerleri ile birlikte iş çevreleri arasında benzer bir yoğunlaşma bulunmaktadır. Erkekler genel olarak kâğıt toplayıcılığı, çaycılık, inşaat işçiliği, oto yıkama, seyyar satıcılık gibi günlük işlerde çalışırken; kadınlar ev işleri, çocuk bakıcılığı, tekstil işçiliği gibi işlerde çalışabilmekte, dilencilik yapabilmektedir (Özer, 2011).

Tarihi Süleymaniye bölgesinde bugün yer yer restore ve yıkım çalışmalarından arta kalan, terk edilmiş çöküntü binalarda, ucuz pansiyon ve bekar odalarında barınmaya ve yaşamaya çalışan mülteciler; genel olarak hamallık, dilencilik, çöp ve kâğıt toplayıcılığı, su satıcılığı ve seyyar satıcılık gibi işler yapmaktadır. Tarihi semtte az sayıda amele lokantaları ve bakkalları ile birlikte sokak aralarında ikinci el ürünlerin bulunduğu tezgahlar ve kahvehaneler de bulunmaktadır (Altıntaş, 2016: 6).

2.5. İstanbul’un Tarihi Semtlerinde Çöküntü Mahalleler

Her seferinde ana belirleyici olarak göç hareketlerinin yer aldığı, bununla beraber pek çok sanayileşme dinamiği ile de bağlantılı olan Türkiye’nin tarihi kent merkezleri ve İstanbul özelinde mevcut bulunan çöküntüleşme, ülkemizde 1950’lerden itibaren hızını arttırmış, gecekondulaşma bir durum ve büyük bir sorun olarak sosyal bilimlerin özel bir merkezi haline gelmiştir. (Çağlayandereli, 2006: 2)

Bu bölgelerdeki kentsel hizmetlerin yetersizliği, mekânsal ayrışma karakteri ve kentle bütünleşememe sorunları bu merkezlerin kronik hastalığı durumuna gelmiştir. Ayrıca genel olarak tüm Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da olmak üzere tarihsel kent merkezler, mekânsal açından yıpranmış binalar ve düşük çevre kalitesi ile kuşatılmıştır. (Şen, 2012: 294)

Özellikle merkezde yer alan tarihi mekânlarda çöküntü karakterinin artışı gözle görülmektedir. Buradan dışarıya doğru hareketlenen imalat sektörü ile sınırlar hareketlilik kazanmıştır. İlk olarak Eminönü bölgesi bu alanların başını çekmektedir. Bu bölgede son yıllarda oluşan, iş yeri ve konutu içerisinde barındıran karma bir yapıya sahip olunma durumu, İstanbul'un 20. yüzyılda yaşadığı derin dönüşümler sonucu meydana gelen bir dönüşüm durumudur. Kentli yerleşik ailelerin taşınma hızının artması ile beraber aynı şekilde metruk binalarda da görülen artış ve konut alanlarının iş yeri alanlarına dönüşmesi Eminönü'nü mekânsal-toplumsal karakteri itibarıyla 'çöküntü mahallesi/alanı' olarak değerlendirilecek bir boyuta taşımıştır. Bunun sonucu olarak da fakir ailelerin ve bekâr odalarında kalanların yerleşik nüfusun büyük bir bölümünü oluşturması sonucu doğmuştur. (Şen, 2012: 307)

İş yerlerine yakınlığından dolayı Anadolu'dan gelen bekâr işçilerin göç akınına uğrayan çöküntüleşme mekânları, kentlerdeki ana aksların değişimi, yeni yollarının yapılması ve iktisadi merkezlerin farklılaşması vb. nedenlerle önemli değer kaybına uğramışlardır. Geçici ve ucuz konaklama imkanları ile beraber göç istilasına uğrayan bölge yerleşik ailelerin bölgeyi terk etmesine, bu da ailelerden kurulu mahalle olma kimliğini kaybetmesine, sonuç olarak da çöküntüleşme eğiliminin daha da keskinleşmesine yol açmıştır. (Şen, 2012: 308)

Bu yapısal çöküntüleşme olayında bina stokları en önemli göstergelerden biridir. Ticari amaçla kullanılan binaların çoğunluğu konut olarak kullanılan binalardan daha fazladır ve bu kullanım oranı kent ortalamasının çok altında kalmıştır. Eminönü Belediyesi sınırları içinde bulunan yaklaşık her üç binadan biri 1929 yılı öncesinde yapılmış eski binalardır, yarıya yakına ise 1960 öncesine aittir ve bu iç kent çöküntü alanlarının yoğunlaştığı yerlerdir. (Bulut, 2009; Pérouse, 2011a ve 2011b).

Eminönü'nde yer alan binalar çoğunlukla sonradan eklemelerle genişletilmiş, plan dahilinde olmayan değişiklikler yapılmış, uzun süreden beri bakımlardan geçmemiş, nitelikleri değiştirilmiş binalardan oluşmaktadır. Bu binaların büyük bölümü de yangın ve deprem gibi doğal afetlerden etkilenmiştir. Ayrıca mülkiyet durumunun değişmesinden dolayı çok hisseli hale gelmiş konutlar, sahiplik durumunun azalmasından dolayı yıpranmış ve metruk binalar haline gelmiştir. Bahsedilenler içinde bekar odalarının bulunduğu binalar da dahil olmak üzere, fakir ailelerin ve iş yerlerinin kullanımındaki yapılar da yakın dönemde başlayan kentsel dönüşüm çalışmalarına kadar son derece bakımsız ve bina kalitesi düşük durumdaydı. İkamet edilen konutların büyük bölümü (%73) en az 50 veya daha fazla yaşa sahip eski binalardır. Şu anda hala ailelerin bölgeyi terk etmesinde belirleyici nedenler arasında binaların gerekli konfor ve donanımdan yoksun oluşu, bitişik nizam ve sık dokulu bina yerleşim yapıları, yeşil alanı olmayan, dışa dönük hava, ışık, sokak ve deniz manzarası kapatılmış dış alan koşulları, bina metre karelerinin küçüklüğü ve konut kullanım alanlarının azlığını vb. eklemek gerekir (Şen, 2012: 308).

Dikkati çekmek gerekirse insanların iş-çalışma ihtiyacının oluşturduğu MİA (Merkezi İş Alanı) fonksiyonu gereği, önceden ailelerin ikamet ettiği binaların iş yerine dönüşmesi, iş yerlerinin devamlı olarak konut aleyhine genişlemesi ve bu dönüşüm sonucunda aileler ilçeyi terk etmektedirler. Bahsedilen binaların bir kısmının çöküntü binalarına, otellere, iş yerlerine dönüştüğü ve bunun sonucunda ailelerin oturdukları binaları terk ettikleri ve bunların bir kısmının yerine yenilerin yerleştiği aktarılmaktadır. (Şen, 2012: 311) Giden ailelerin yerine yenilerinin gelmesi, özellikle Güneydoğu'daki yaşanan terör olayları sonucunda, Doğu ve Güneydoğu'dan ailelerin bölgeye göç etmeleri şeklinde olmuştur. Bilhassa vasıfsız göçmenlerin bölgeye gelmesi ise enformel sektörü bu göçmenler için kente tutunma aracına dönüştürmektedir. Göçmenlerin vasıfsız iş gücünü temsil etmeleri, bölgede enformel sektörün yoğunluğu ve bu sektöre girmek için aile ve hemşericilik bağlarıyla herhangi bir birikim gerektirmeden girişlerini sağlamaktadır. Bu yeni "iş gücü", kentin özellikle Nişanca, Katip Kasım, Kumkapı, Küçük Pazar gibi semtlerde yaşamakta, çöküntü mekanlarına yerleşmektedir. Çöküntü mekânlarında ailelerin yerleşmesi dışında kalmak için gelen bekâr göçmenler ise bekâr odaları ve hanlarını kullanmaktadırlar.

İstanbul'un çoğu tarihi semtinde mekânların yıllar boyunca kullanım amaçlarının değiştiği bunun sonucunda kentsel dokunun değiştiği belirlenmiştir. Kullanıcı-mekân ilişkisi giderek azaldığı bu tarihi semtlerdeki mekânların yenilenmesinin önündeki yasal ve maddi engellerden dolayı bir süre sonra bu semtler çöküntü mahalleler haline gelmiştir. (Çağlayandereli, 2006). Çöküntü mahallelerin yıllar içinde kullanıcı-mekân ilişkisinin değişmesi ile kentsel doku da değişmiştir. Bu değişim süreci tüketim-mekân ilişkisi değişmeye devam ettikçe devam eden bir sürece dönüşmüştür. Bilhassa tarihi yarım adadaki birçok semt çöküntü mahalle olma özelliğini devam ettirmektedir. Kentsel dokuyu oluşturan ekosistemde birden fazla mekânın birbiriyle ilişkisi bulunmaktadır. (Lefebvre, 2012).

Vasıf sahibi olamama ve gelir düşüklüğü yanında niteliksiz ve düzensiz işlerde, enformel sektör içinde de olsa çalışma imkanı sunması (üstelik en az masrafla - çoğunlukla yürüyüş mesafesi olup yol ücretini tasarruf imkanı veren - çalışma alanlarına ulaşabilecekleri) yeni göçmenler, mevsimlik işçiler ve yerinden kopanlarca sürekli beslenen hareketli ve diğer bölgelere göre istikrarsız bir nüfusun iç kent çöküntü alanlarında yoğunlaşmasına neden olur. Eminönü-Süleymaniye Bölgesi yanında Gedikpaşa-Laleli, Beyoğlu, Tarlabaşı, Kasımpaşa, Balat-Ayvansaray gibi semtlerde han, bekâr odası, ucuz otel ve pansiyonların yoğunlaştığı yerleşim karakteri yakın zamana kadar açıkça gözlenen bir durum olmuştur. (Şen ve Şen, 2015: 37) Yoksulluğun dışardan gelen nüfusla artışa geçtiği, binaların-apartmanların bölündüğü, odaların tek tek kiralandığı, binaların çok daha fazla nüfusu içine aldığı bir tür gettolaşma karakteri ortaya çıkmaktadır. Bu tür kent içi mahallelerin artık köyden kente göçenler için geçiş bölgesi olmaktan çıkıp kent içi sürgün mahallesi niteliğiyle bu kesimler için kalıcı mekânlar haline geldiği ileri sürülmektedir. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001)

İstanbul'da yaşayan kentliye ortak bir tarih, ortak bir zaman, ortak bir dünya sunabilecek, kentlinin kentsel deneyimini arttırabilecek, Türkiye'nin kültür başkenti olan İstanbul'un küresel arenada kendine yer bulmaya çalışmasıyla sınırların belirginleşmesi, yeni oluşumların, farklılık tecrübesi yaratan eylemlerin, deneyimlenmenin kent sınırları içinde oluşmasına olanak sağlamadığı ileri sürülmektedir. Şu anda ayakta olan tarihi dokuların, büyük oranda kentsel deneyimlenme dışında kalan alanlara hapsolduğu; tarihsel-kültürel varlıkların bir kısmı tamamen turistlere terk edilip bir kısmının ise gündelik hayatın dışına

itildiği söylenmektedir. Boğazdaki okullar, üniversiteler ve istasyonların otellere dönüştürülmesi projelerinin kültürel varlıklara erişimi sınırladığı ve kentlinin gündelik hayatı içinde tarihsel mekânı deneyimlemesine mani olduğu da iddia edilmektedir. (Yıldırım, 2010: 57).

İstanbul'un Gedikpaşa Mahallesi'nde oluşan çöküntüleşmeyi inceleyen bir saha araştırma yapan Çağlayandereli (2006), iş yerlerinin eski yerleşim mecralarını kuşatmış olmasının, Gedikpaşa'daki çöküntüleşme sürecinin ana nedeni olduğunu tespit etmiştir. İş yerlerinin devamlı olarak yayılması ile Gedikpaşa'da aile yaşamı neredeyse sıfırlanmış, ailelerin yaşadıkları ev ve dairelerin önemli bölümü bekar odalarına dönüşmüştür. Çağlayandereli, "çöküntüleşme" kavramını Gedikpaşa örneğine tekabül edecek şekilde şöyle tanımlamaktadır: "kentin bir zamanlar ikamet edilen tarihi merkezi semtlerinde konutların iş yerlerine dönüştürülmesi ve zamanla bu iş yerlerinin de alınan yönetmelik veya planlama kararları gereği veya iş piyasasının değişmesi gibi başka nedenler uyarınca bu semtleri terk etmelerinin ardından bu semtlerin artık tekrar ikamet alanları haline dönememeleri ve buralarda daha alt düzeyde iş yerleri, gözden ırak imalathaneler ve bekâr odaları gibi birimlerin yaygınlaşması."

Bahsedilen çalışma Gedikpaşa'daki çöküntüleşmenin üç aşamada gerçekleştiği tespitini yapmaktadır. 1970–90 arası dönemi kapsayan ilk dönemde, semti ağırlıklı olarak ayakkabı ve çanta dallarında faaliyet gösteren iş yerleri tedricen işgal etmiştir. İkinci dönemde iş yerlerinin semt dışına taşınma süreçleridir. Üçüncü dönemde mekânsal özellikler ve sosyal ilişkiler bozulmuş, yaşam kalitesi düşmüş ve çöküntüleşme tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Gedikpaşa'da mekânsal ve sosyal olmak üzere çöküntüleşmenin iki görünümü söz konusu olmuştur. Apartmanların iş hanlarına dönüştürülmüş olması, mekânsal çöküntüleşmenin ana nedenidir. Sosyal çöküntüleşme bağlamında ise iş yerleri, aileler ve bekârlar olarak sıralanan sosyal kesimlerde nitelik düşüklüğü ve ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin bozulması gözlenmiştir. Araştırmaya göre semtteki tüm kesimlerin içerisinde bulundukları tarihi mekâna karşı ilgi ve bilgi düzeyleri düşüktür, bölgede sosyal temas, dayanışma ve komşuluk ilişkileriyle sosyal kontrol mekanizmaları zayıftır, sakinlerinde bir "çöküntüleşme" algısı vardır, insanlar yerel-sivil örgütlenme konusunda isteksizdir ve Gedikpaşa, çoğunluk tarafından "güvensiz bir semt" olarak değerlendirilmektedir. (Çağlayandereli, 2006)

Aktarılanlarla birlikte konut alanlarının iş yerlerine dönüşmeye başlaması her zaman çöküntüleşmeyle nihayete ermemektedir. Nilgün Ergun'un Sultanahmet ve Cankurtaran mahallelerini inceleyen çalışmasına göre bu bölgede yer alan konutlar giderek iş yerlerine dönüşmeye başlamakta ve konut stoku hızla erirken konut sakinleri bölgeden ayrılmaya başlamıştır. Bu mahallelerdeki kullanım amacı değişikliği konuttan turizme (otel ve pansiyona) ve ticarete, ticarette ise yine turizme bağlı olarak tekstil dükkânlarından deri ve halı dükkânlarına doğru kendiliğinden oluşmuştur. Bölgede turizmin gelişmesinin etkisiyle konaklama yerlerine olan talep artışı sonucunda arazi değerleri artmaya ve konut olarak kullanılan tarihi binalar konaklama tesisine dönüşmeye başlamıştır. Binaların turizm tesisine dönüşürken bakım görmesi, böylece çevrenin daha bakımlı bir yer haline gelmesi, arazi ve bina değerlerini daha da arttırmıştır. Fiyat artışı mevcut konutların ve konutla ilişkili ticaret alanlarının burada daha fazla barınamamasına neden olmuş ve dönüşüm süreci hızlanmıştır. Yapısal dönüşüm ile birlikte bu bölge sakinleri, ya binalarının işlev değiştirmesi ya da iş yerlerini kaybetmeleri nedeniyle burada barınamaz hale gelmiş ve taşınmaya başlamışlardır. Bölgeye yerleşen yeni iş yerlerinin de yeni elemanlara ihtiyaç duyması ve bu iş yerlerinde çalışmak amacıyla gelen yeni kişilerin taşınanların yerini almaya başlaması görülmüştür. (Ergun, 2010)

2.6. Tarihi Mekânlarin Yeniden İşlevlendirilmesi

Özellikle çağımızda çok hızlı şekilde gelişen teknoloji hem insanı hem de dolayısıyla kenti çok hızlı şekilde değiştirmektedir. İnsanın ihtiyaçlarının değişmesi kentte de hızlı bir değişime ihtiyacı doğurmaktadır. Bu durum kentlerin hızla eskimesine neden olmaktadır. Bu sebeple kentlerin ve kentsel mekanların düzenli şekilde ıslah edilmesi, dönüştürülmesi, gerekirse yeni işlevsellikler kazandırılması ve gerekli ihtiyaçlara sürekli şekilde cevap verebilecek nitelikte tutulması gerekmektedir (Koçan, 2011; Yeşilbaş, 2016). Bu bakımdan birçok durumda gerekli olan yeniden işlevsellendirme süreci fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik çöküntü sürecine girmiş olan kentlerin ve kentsel mekanların alt-üst ölçekte tekrardan tüm bileşenleri ile güncellenerek yenilenmesi ve sürdürülebilir, ekonomik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlara cevap veren bir yapıya kazandırılmasıdır (Yeşilbaş, 2016: 199).

Türkiye'de birçok bölgede yapılan araştırmalar, yeniden işlevselleştirmenin özellikle tarihi mekanlarının canlanması ve sosyal hayata olumlu etkisini açık şekilde gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda işlevsellendirilen bölgelerde özellikle kent tanıtımı, toplumsal fayda da artış, sosyal gereksinimlerin karşılanması şeklinde görülmüştür. Bununla birlikte tarihi mekanlar zaman içerisinde kentler için sembolleşmiştir, bu sebepler kentler ifade edilirken ilk akla gelen unsurlardır ve belirli ölçüde kentleri temsil ederler. Bu sebepten tarihi mekanların işlevselleştirilmesi en başta kent tanıtımında katkı sağlamaktadır. Yeniden işlevsellendirilen mekanlar sundukları fayda ve artan imaj güçleri ile kentlerin sayılı mekanları arasına dönüşmeye ve başlıca sosyal etkileşim merkezi olmaya adaydırlar (Yeşilbaş, 2016: 212).

Ancak, yeniden işlevselleştirme esnasında kesinlikle unutulmaması gereken husus, tarihi mekanların asıl işlevselliklerini ve asıl karakteristiklerinin korunmasına özen gösterilmesidir. Bu mekanlar tarih boyunca bir anlam kazanmış, kent imajında insanların zihinlerinde belirli bir bölgeye oturmuştur, geçmişi yansıtır, kentte geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarlar. Bu tür mekanlar yanlış bir uygulama kent mirasının yitimine sebep olabilir.

2.7. Kentte Kamusal Alan Kullanımı

Peters ve Cmiel de kamusalı, görülebilen herkese açık olan herkesin faydalanabildiği yer, özel alanı ise, görünmez ve kişiye veya kişilere ait olan yasak bölge olarak nitelendirirler (Peters ve Cmiel, 1997: 259-60). Kamusal alan kavram olarak literatürde "herkese açık olan yer" olarak değerlendirilir (Neumann, 1997: 225). Arendt'in ifadesine göre kamusal alan; insanların birlikte hareket ettikleri "özgürce hareket edilen" yerdir (Benhabib, l996: 241). Habermas da kamusal alanı özel alandan ayıran yanlarını vurgulayarak özgür düşünce ve tartışmaların canlandırıldığı bir tiyatro sahnesine benzeterek farklı bir bakış getirmiştir. (Habermas, 1997)

Ancak gerçekte günümüzde kamusal ve özel alan arasındaki çizgi daha belirsiz bir hale gelmiştir. Bu durum literatüre yarı kamusal/yarı özel alanlar olarak girmiştir. Yarı

kamusal yarı özel alan arasındaki yumuşak geçişin, özel ve kamusal alanlara geçişi sağlayan hiyerarşik bir yapının oluşmasını sağladığı savunulmaktadır (Lang, 1987). Yarı kamusal/yarı özel alanlara örnek olarak alışveriş merkezlerinden yola çıkınca; bu alanların belli sosyo-ekonomik duruma hitap edecek şekilde kurgulandığı, kamusal/özel alan arasındaki hiyerarşik sınırın geçişkenliği rahatlıkla görülmektedir (Uzgören ve Erdönmez, 2017: 44). Kamusal alanları ise "insanların rahatlıkla erişebildiği ücretsiz açık alanlar" olarak tanımlamak doğru olacaktır (Jacobs, 2009).

Kentin gündelik hayatında önemli yere sahip olan barlar, kafeler, oteller, müzeler, tiyatrolar, yayınevleri, sanat galerileri, kitapevleri vb. mekanlar kamusal alan olarak saymak mümkündür. Bu mekanlar, yurttaşların yaygın kullanımına ev sahipliği yaparak yurttaşlara sosyal temsiliyet vadetmektedir (Aytaç, 2007: 206). Bu bağlamda kentsel açık alanlar kent merkezinde yer almaları, her bir yurttaşa acık olması kamusal alan olarak nitelendirilmektedir (Light ve Smith, l998: 3).

Günümüzde insanların yeni toplumsal sosyal anlayışı yeni kamusallıklara dönüşüm gerçekleştirmektedir. Bu dönüşüm kamusal görünümü insanlar için eğlence mekanlarının tiyatro, kafe sinema vb. çoğalmasına neden olmuş, serbest zamanı olan yeni yeni bir kamusal insan oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Bu yeni kamusallık, mağaza, AVM, restoran ve otellerde yaşanmaktadır (Wilson 1992: 55-56). Bu yeni "metalaşmış mekanlar" her şeyin serbest ve alınıp satılabildiği ev veya salon havası verilmeye çalışılan yer olarak tanımlanmıştır. (Lefebvre, 1996: 73)

Modern hayatın bir gereksinimi olan sosyal buluşmalar, karşılaşmalar, bir araya gelmeler vb. kentte var olan kamusal alanların işlevsel hale gelmesine neden olmuştur. (Kömeçoğlu, 2003: 54). İnsanların sohbet etme, paylaşma, zaman geçirme ve etkileşim ihtiyacı herkese açık olan kamusal alan olarak kahvehane-kafe, eğlence mekanları vb. mekanları karşımıza çıkarmaktadır (Aytaç, 2007: 210). Bu kentsel yapıların kamusallık iddiaları onların en fazla üzerinde durduğu kamusal konulara açıklıkla karakterize olmuş sosyaliteden kaynaklanmaktadır.

Uzgören ve Erdönmez'e göre (2017: 55) göre kentsel kamusal mekanlardaki iyileşme, insanların sosyal hayatları, davranışları ve psikolojisini olumlu yönde etkilemektedir.

Mekan kalitesi arttıkça mekanda gerçeklesen aktivitelerin çeşitliliği ve niteliği artmaktadır. Ancak bu aktiviteleri gerçekleştiren insanların aktivitelerinin çeşitliliği ve süresi, insanların sosyo-ekonomik yapısı ile doğrudan ilgilidir. Whyte'a göre ise kamusal alanın temel özellikleri; herkesin ulaşabildiği açık mekanlar olmaları, çeşitli aktivitelerin sağlanması, mekanın konforlu olması ve insanların etkileşim içerisinde bulunmasına olanak sağlamasıdır. Ve birçok araştırmacı da Whyte gibi kamusal alanların en temel özelliğini "sosyal etkileşim ve aktivitelere uygun mekan" olmaları şeklinde tanımlamıştır. (Whyte, 2000)

2.8. Şehirde Sosyalleşme: Boş Zaman ve Buluşma Mekanları

İnsan, şehrin ana karakteridir, şehri üretir ve bu ürettiği şehrin gelişimini ve yaşamını sağlar. Yani şehrin ana karakteri olan insan, şehir üstünde hak sahibi olandır. Henri Lefebvre, insanın şehir üzerindeki hak sahibi oluşunu "şehir hakkı" diye tanımlamıştır ki bu ifade aynı isimle 1967'de yayımladığı kitapla kavramsallaşmıştır. Daha sonra bu kavram David Harvey tarafından Asi Şehirler adlı kitabında geliştirilmeye çalışılmıştır. İnsanın özne olması ya da özne olma isteği, mekân üzerinde iktidar olma isteğini meydana getirmektedir. Yani şehir hakkı bu iktidar olma talebi üzerine inşa edilir. Bu hak, bireyin şehirde yaşaması ve bu şehri yenileyerek şehre ulaşma isteğinden türemektedir. Sokağın parçalanmasına karşı alınan tavır şehir yaşamına dönme isteğini oluşturmaktadır. Şehrin insanının birbiri ile etkileşimde olduğu sokak, onun için zaman-mekân olgusunu birleştirmesinden dolayı şehri oluşturması açısından önemlidir. Nitekim mekânın yok oluşu zamanı, zamanın parçalanması sokağın yani insan ilişkilerinin parçalanmasına sebebiyet vermektedir. İnsan ilişkilerinin parçalanması, şehrin yok oluşu olarak adlandırılabilir. Şehrin var olması mekânın var olmasıyla ilişkilidir. Nitekim insan ilişkileri mekân üzerinden konu alınmaktadır (Lefebvre, 2012). İnsan, sokak üzerinden buluşma mekanlarının kentin yaşaması için ne kadar önemli olduğunu gözlemleyebilir. Nitekim mekanlar sokakları yani şehri yaşanılır kılmaktadır. İnsanlar mekanları sosyalleşmek için kullanırken şehre hayat katmaktadır.

Bugünün kentlisi için boş vakit, yoğun bir günün ardından "biraz soluklanacağı zaman dilimi" ya da "işten kalan vakit" olarak tanımlanabilir. Bu açıdan boş vakit, belirli

koşullar sağlandıktan sonra tecrübe edilmektedir. Modern zamanda, insanların yaşamlarını belli bir standardın üzerinde sürdürebilmesi için toplumsal sistem içerisinde yapmakla sorumlu oldukları aktiviteler, boş vaktin süresini ve nasıllığını belirlemektedir (Clawson ve Knetsch, 1971; Salihoğlu ve Türkoğlu, 2016).

Sosyal etkinlikler, kent mekanlarında insanların varlığına yani ya da taleplerine göre şekillenen etkinliklerdir. Çocukların oyunları, insanların muhabbetleri, çeşitli grupların aktiviteleri, sokak sanatları ya da festivaller gibi sosyal aktiviteler insanların aktif ya da pasif iletişimini sağlayan aktivitelerdir. Kent mekanlarında birçok sosyal aktiviteler ortaya çıkmaktadır. Ortak kullanıma sunulan kamu alanlarında, apartman/site bahçelerinde, kişisel mekanların giriş çıkış alanlarında insanlar birbirleriyle iletişime geçmekte ve sosyal etkileşim ortaya çıkmaktadır (Coşkun, 2003: 12).

Karaküçük (2014), boş zaman değerlendirme etkinliklerinin, bireyin etkinlikleri kendi istek ve zevklerine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, bireysel tercihlere göre şekillenmektedir ki bu yüzden bu sınıflandırma çok fazla görelilik taşımasından dolayı uzlaşı barındırmaz. Amaçlarına göre olan rekreasyon sınıflandırma; sanat, kültür, dinlenme, sosyal ilişki kurma, turistik ve sportif amaçlı etkinlikler olarak gruplandırılan boş zaman değerlendirme faaliyetleridir. Diğer rekreasyon sınıflanan etkinlikler ise, genç, çocuk, yetişkin vb. olarak yaşa göre gruplandırılmış bireysel, grup, kitlesel ve aile gibi gruplara ayrılarak katılım sayısına göre, mevsimsel, emeklilik dönemi ya da daha güncel hafta sonu gibi zamana göre, modern ve geleneksel olması yönüyle sosyal yapıya göre aktivitelerin sınıflandırılması ve bu etkinliklere göre mekanlar oluşturulmaktadır (Karaküçük, 2014; Salihoğlu ve Türkoğlu, 2016).

Kent içerisindeki çalışma ve konut hayatı, bireye zamanının 2/3'ten fazlasını bireyin özgürce kullanımına vermemektedir. Kalan zaman dilimi ise boş vakit olarak adlandırılmakta fakat bu boş vakit için bireye genel geçerliliğe sahip olan bir sınıflama oluşturmak mümkün olmamaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen modern hayat, bireye çok değişken ve sınırsız bir aktivite imkanı sunmaktadır. Bu aktiviteler bireysel, kültürel değişkenleri içerisinde barındırmasından dolayı kent yaşamı için bir zenginlik olarak tanımlanmaktadır. (Iwasaki, 2007; Salihoğlu ve Türkoğlu, 2016).

Bireylerin ihtiyaçlarına göre oluşturulan boş zaman etkinlikleri, bireyin motivasyonunu sağlaması ve sonrasında oluşan "faydalar" sayesinde bireyin yaşam kalitesini yükseltmekte ya da böyle hissedilmektedir (Veal, 2002). Bireyin elde ettiği "fayda" kişisel, fiziksel, sosyal, psikolojik, duygusal ve sosyal faydalar olarak sınıflandırılabilir (Karaküçük ve Gürbüz, 2007).

Bireyin ya da kitlenin tercih ettiği boş zaman etkinliği türüne göre elde edilen faydalar çeşitlilik göstermektedir. Kültürel konsepte boş zaman aktivitelerin faydaları, bireysel, toplumsal ve kentsel düzeydeki faydalar olmak üzere üç farklı düzeyde ele alınmıştır: Hoynes (2003), Galloway (2006), Grossi ve diğerlerine (2011) göre bireysel faydalar; psikoloji üzerinde, zihinsel boyutta ve ömrün kalitesinde artışa neden olmanın yanı sıra bireyin öz güvenine, öz beğenisine ve potansiyelini harekete geçirmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal yapı içerisindeki çeşitlilik, hayatın her alanı ve aşamasındaki yaratıcılık ve dayanışma hissi (Hoynes, 2003), toplumsal ilişkilerin güçlenerek sosyal uyum sağlama ve sosyal yapının gelişimiyle yenilenmesi, yeni sosyal ortam imkanları sağlaması (Galloway, 2006) ve yaşam boyu öğrenme fırsatının artırılması ise toplumsal etkilerindendir (Grodach and Sideris, 2007).

Şehir bazındaki faydalara bakılırsa; şehrin ekonomik gelişimine fayda sağlaması açısından turistlerin kente çekilmesi, siyasal ve sosyal açıdan kent imajı, ekonomik kalkınma, şehrin şehir sakini tarafından yaşanılır olması açısından bayındırlık ya da mimari hizmetleri açısından konut konum tercihi (Grodach ve Sideris, 2007), şehrin kaynaklarının kullanımı ve sermaye birikim süreci ve bu sürecin yönetimi (Grossi, Sacco, Blessi ve Cerutti. 2011), sivil toplum ve siyaset gibi hayatın diğer yönlerine bireyin aktif katılımının arttırılması (Haynes, 2003) ve istihdam imkanının artırılmasıdır (Galloway, 2006).

Mekanlar, kent insanı için aidiyet duyduğu ölçüde önemli olmaktadır. Birey nefes almak, bazı ihtiyaçlarını karşılamak ya da eğlenceli vakit geçirmek üzere takıldığı mekanlar, müdavimi olduğu, kafeler, restoranlar, yürüyüşe çıktığı/hava aldığı parklar/çay bahçeleri, alışveriş yapmak ya da eğlenmek için gittiği alışveriş merkezleri, film izlemek ya da oyun için gittiği tiyatro/sinemalar kentin bireye sunduğu mekanlar olarak, kent insanının yaşamının bir kesitini yansıtmaktadır. Bu oluşturulan yaşam standartları, zamanla

gündelik alışkanlıkları vazgeçilmez kılarak bireyi, kente ait kılmaktadır. Bu mekanlar sayesinde, kentli yurttaşlar, kent hayatına alışır, aidiyetlik ve bağlanma hisseder zamanla şehrin kimliğine bürünür ve özdeşlik ilişkisi kurarak hayata tutunmaktadır. Birey modern zamanın telaşından, zorluklarından kaçmak için yine modern zamanın ürünü olan bu mekanlarda bulunur. Zamanla bu modern algıyla bir yaşam tarzı oluşturan birey, kenti çeşitliği barındırmanın ötesinde bireye sunulan özgür ve başına buyruk yaşama hakkını ancak kentte bulmaktadır. Bu da kente aidiyeti oluşturmaktadır ki kent bunu mekanlarına borçludur. Bu mekanlar kent içinde, özgür, salaş, kendi halinde tavırları, bireyleri siyah beyaz resmi disiplinli bir hayattan, doğal akışkan bir gündelik hayata kavuşturmaktadır. Bu mekanların, kentin baskıcı ve zorba resmi yanına karşın bir özgürlük alanı sunması bireye kenti katlanılır kılarak yaşanılır bir yere dönüştürmektedir (Aytaç 2007: 203).

Modern dönemde, bireyin yaşam kalitesini yükselten kentler, bireyin asli ihtiyaçlarını sağlayan mekanlar sunmanın ötesine giderek ona, kaliteli zaman geçireceği bazı mekanlarda sunma eğilimdedir. Bu eğilimler, birey için betonlaşan kentte yeşil alanlar sunma, kamusal alanların yakınlarında müze, tiyatro, sinema gibi kültürel mekanlar inşa etme ya da sosyalleşebileceği kafe ve restoranlar artık kent mimarını etkileyerek bireyi kentte tutmaktadır. (Salihoğlu ve Türkoğlu, 2016: 205)

Kentsel mekanları kullananların, popülist kültürde kapitalist bir obje haline geldiği ifade edilebilir. Eleştirel araştırmacılar, kapitalizmin tüketici bir toplumla yükseldiği ve kentsel mekanları kontrol altına aldığını savurmaktadır. Bu kontrol, mekanlardaki yığılmayı ve genişlemeyi beraberinde getirir (Scott, 2000: 204). Tüketim sektörü, tüketim mekanları üzerine yaptığı yatırımlarla mekansal dönüşümleri meydana getirmiş, bu da kentsel dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Kentsel dönüşümler geniş kitleleri şekillendirmiş ve tüketim, tüketime sebebiyet vermiştir. Modern dünya, dünyayı küçük bir köy formuna sokarken, küçük bir mahalleyi dünya formuna dönüştürmüştür. Dünya formundaki kentte, kentli birey, modern hayatın tüketicisi olmuştur (Robins, l999). Bu tüketim bir yığılmaya yol açarken mekanlar her sınıf ve gelir seviyesinden insanın yaşamına girmiştir (Aytaç 2007: 205).

Bu tür mekanlar, insanların gündelik hayatın akışına eşlik ederken bu hayata küçük dokunuşlar yaparak küçücük boşlukları daha güzel hale getirmeyi sağlamaktadır. Ayrıca

bu mekanlar, bireylere günün telaşından ya da karmaşasından uzaklaştıran bir kaçış ya da nefes alma alanı oluşturmaktadır. Birey için modern zamanda bir nevi özgürlük alanı oluşturmasından dolayı bireyin zihin dünyasında özgürlüğü ve rahatlığı simgelemektedir. Modern dünyayla birlikte, birey evden yani özel alandan çıkarılmış ve kamusal alanın bir parçası olmak zorunda kalmıştır. Bireyin kamusal alanın bir parçası olması, bireye kamusal alanda bir mekan ihtiyacını doğurmuştur. Bireyin kamusal alandaki varlığı yine kamusal mekanlarda bir dinlenceye ya da sosyalleşmeye yol açmıştır. Modernitenin bireye sunduğu ya da mecbur bıraktığı mekanlar bireyin sığınağı rolünü üstlenerek modernliğin sembolü olmuştur. Bu sebeple, kent bireye birbirinden farklı mekanlar sunmaktadır. Bu mekanlar, marka değeriyle, tasarımıyla, imgeleriyle sosyal kimliği ya da statüyü temsil ederek popüler kültürün sahnesi olmaktadır. Modernite ile hayatımıza giren kentsel mekanlar, bize modern dönem öncesinde evin, bulunduğumuz cemaatin aidiyetlik duygusunu bize vererek, bir bağlanma ve güven duygusunu barındırmaktadır. Mekanların bu ihtiyaçlara cevap vermesi, geniş kitlelere hitap etmesini sağlar. Bu mekanlar, bu özellikleriyle kitlelerin bu mekanlarda vakitlerinin önemli kısmını burada geçirmeleri neden olmaktadır. Bu yüzden bu tür mekanlar sanatsal/sosyal etkinlikleriyle bireylerin zaman tüketiminde önemli bir rol üstlenmesine sebep olarak mekanların kültürel ve sanatsal etkinlikleriyle bireylerin zaman kalitesi kaygısıyla kültürün ve sanatın tüketimine yol açmaktadırlar. Bireyin aidiyeti, mekâna sıklıkla ve uzun soluklu ziyaretleriyle kendini göstermektedir. Birey bu ziyaretlerle ticari mekanla ilişkilerini hizmet kalitesi bağlamında güçlendirmektedir. İlişkinin güçlenmesi, mekânın bireye üslubunu değiştirirken, mekanla farklı sosyal deneyimler tecrübe etmesini sağlayarak bir kimlik atfetmektedir (Aytaç 2007: 203).

Karaküçük ve Gürbüz'e (2007) göre İstanbul'un tarihi çekirdek bölgesi olan Fatih, aynı zamanda rekreasyon mekanlarının da en yoğun bulunduğu yerdir. Sosyo-kültürel aktiviteler (sinemalar, tiyatrolar, festival alanları, konser salonları, kültür merkezleri, kütüphaneler, müzeler ve sanat galerileri), Fatih-Şişli-Kadıköy üçgeni içerisinde, coğrafi merkezleri Galata-Eminönü arasında olacak biçimde konumlanmışlardır. Bu aktiviteler açısından en iyi durumdaki mahalleler, aynı zamanda turistlerin ziyaret destinasyonlarıdır. Boş zaman değerlendirme mekanlarının kentsel mekandaki dağılım ve erişilebilirlikleri göstermiştir ki, İstanbul çeperlere ve kuzeye doğru genişlese de,

merkezini tarihi yarımadanın oluşturduğu güçlü bir "sosyo-kültürel odak" mevcudiyetini sürdürmektedir (Karaküçük ve Gürbüz, 2007).

2.9. Şehirde Sosyalleşme Mekanları Olarak Kafeler

Kentlerin sosyal yapısına bakıldığında, birey merkezli ve resmi ilişkiler göze çarpmaktadır. Kent merkezinin idari ve resmi kurumlardan oluşması, çalışan ya da evde vakit geçiremeyen bireye bazı sosyal alanlar sunma gereksiniminde bulunmuş ve daha çok tüketici merkezli mekânlar oluşturulmuştur. Bu mekânlar, bireyin yaşamını kolaylaştırmasına olanak sağlamaktadır. Geleneksel formdan uzaklaşan bireyler, kent merkezlerinde günün koşuşturmacasından uzaklaşacak, ona hoş vakit sunacak ve sosyalleşeceği mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Restoranlar, pastaneler, oteller, barlar, kafeler, kahvehaneler gibi yerler kentlerde yeme içme mekânları olarak bilinmektedir. Bu mekânların sayısının oldukça fazla olmasının yanı sıra mekânlar iç-dış dizaynı, dekorasyonu, menüleri ve sunumları, hizmet politikaları gibi özellikleriyle birbirinden ayrılırlar. Nihayetinde bu tür mekânlar, insanların yeme-içme ihtiyaçlarını karşılanmasına ve onların güzel vakit geçirmesine yönelik kaliteli bir hizmeti hedefleyen ticari işletmelerdir. (Uzun ve Altaş, 2018: 122)

Hedef kitlenin dikkatini çekerek rağbet görmeyi amaçlayan bu tür ticari mekânlar, birbirinden farklı yapı ve formlar oluşturmaktadır. Daha çok genç kitleyi hedef alan ticari mekânlar daha çok modern formda ve marka üzerinden kendi sunumlarını yapmaktadırlar. Şehrin tarihi ya da eski merkezlerinde yer alan bu tür işletmeler özellikle genç kitle tarafından çok fazla rağbet görmemektedir. Uzun ve Altaş'ın (2018), Aksaray'da üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir incelemesi, öğrencilerin kentin modern yapısında yer alan mekânları, şehrin eski ve köklü mekânlarına tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Gençler, daha çok yeni açılan mekânları ve bu mekânların bulunduğu modern caddeleri tercih etmektedirler. Bunun yanı sıra gençlerin çoğunun, ulusal ve uluslararası markaların bayiliklerini işleten ticari mekânlara maddi gücü olmamasına rağmen yöneldikleri görülmektedir. Gençlerin bu yönelimi, mekânların modern dokusunun yanı sıra markaya önem verdiklerini göstermektedir. Bu ise,

markalaşmanın öğrenciler ya da gençler üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından önemli bir konudur. (Uzun ve Altaş, 2018)

Kafeler, tercih edildikleri kitleleri barındırması açısından, toplumsal yığışmayı üzerine çekmesiyle ve sosyal temsil rolüyle kamusal bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânların sosyal rolü modern hayatı temsil etmenin ötesinde modern bir inşa sürecini ortaya koyarak kentlilik kavramını oluşturmaktadır. (Oldenburg, 1999) Ayrıca kent hayatında, kafeler bireylere yiyecek ve içecek hizmetini sunmanın ötesinde bireylerin sosyalleşmesini sağlayan mekânlardır. Yani daha çok kafeler kent için bireylerin birbirleri ile görüşüp etkileşimde oldukları bir yerdir. Bu yönüyle bu mekânlar bireylerin sosyalleşmesinde araç rolünü üstlenmektedir. (Çakı ve Kızıltepe, 2017: 179)

Ülkemizde kahvehane kültüründen sonra kafe kültürünün oluşarak kahvehane kültürünün ötesine geçmesi, hiç kuşkusuz değişen toplumsal yapıyla yakından ilişkilidir. 1970'lerden sonra toplumsal yapıda genç nüfusun artışı bu değişimde önemli rol oynamıştır. Gençlerin toplumsal hayattaki rolü, kentsel mekânların dönüşümünde etkili olduklarını göstermektedir. Mesela modern kent hayatının kadına kentte bir rol ya da bir mekân sunması da kentsel mekânların devamlılığı üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, kahvehanelere kıyasla kafelerde cinsiyetçi bir sınırlama ile karşı karşıya gelmeyen kent toplumu, kafeleri kadın ve erkeğin birlikte sosyalleşeceği bir mekân olarak topluma sunmaktadır.

Bu yönüyle bu mekânlar, bulunduğu konum itibariyle kadının ve erkeğin rahatça gidip geleceği kadın ile erkek için mekânsal olarak önemli olmanın ötesinde, bu mekânın cinsiyet ve yaş olgusundan soyutlaması ve kentin yapısını oluşturması yönüyle önemlidir. (Sami, 2010: 164-171). Kafeler kadın ve erkek için daha ulaşılabilir bir mekân olarak karşımıza çıkarken, ekonomik yönden sosyal tabakalaşmayı yansıtması açısından kenti oluşturan mekânları ortaya çıkarmıştır. Daha çok markalaşma ve tüketim kültürüne göre şekillenen kafeler, her yönüyle mimari yapısı ve mekânsal tasarımıyla markasını ya da markayı tüketici kitlesini hedefleyerek üretmiştir. Üretilen mekânlar, üretilen toplumsal yapıyı/tabakalaşmayı beraberinde getirmiştir ve bu tabakalaşmanın bir göstergesi olmuştur (Çağlayan, 2012: 109). Nitekim değişen kent kahvehanelere tercihle kafeleri modern hayatın bir parçası olarak sunarken bu hayatı sosyal tabakalaşma ve ekonomik

algı üzerine dönüştürmesinin ötesinde yeniden inşa ettiği görülmektedir (Fendal, 2012:161). Bireylerin sosyalleşmesine imkan tanıyan bu mekanlar, sosyal medya platformlarında sınıfsal karşılaştırmalara konu olarak sınıfsal kimliklerin inşasında role sahip mekanlara dönüşerek tüketici bir zihniyetin inşasında görülmektedirler (Acar, Çakırbaş ve Çizmeci, 2019: 136).

Türkiye'nin kafe kültürünü yansıtması bakımından Acar ve diğerlerinin (2019) Nevşehir'de Türk kahvesi tüketimi ile alakalı saha araştırması önemli bir çalışmadır. Acar, bu saha çalışmasında Türk kahvesinin tüketim yeriyle alakalı özellikleri değerlendirirken, etkili faktörlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu faktörleri, hizmet düzeyi, mağaza tasarımı, çekici unsurlar, fiziki ortam ve ulaşım olmak üzere sıralamıştır (Acar ve diğer., 2019: 142). Bu faktörlere bakıldığında bireyin sosyalleşmesi ya da yeme içme adına tükettiği ürün kalitesi sıralama içerisinde görülmemektedir. Modern toplumu oluşturan kapitalist düzenin getirisiyle örtüşen tüketim toplumunda mekânın ve markanın görsel iletişim stratejileri kullanılarak bütünleştirilmesi önem kazanmıştır. Marka kimliğini yansıtması açısından iç ve dış mekânın dizaynı, tüketiciyi cezp etmesi önemsenerek inşa edilip tüketimin artmasını desteklemeyi amaçlamaktadır (Özgen ve Karabacak, 2013).

Sosyalleşmeyi ve kenti oluşturan zihni yapıyı şekillendirmesi açısından öneme sahip olan mekânlar, bireylerin yeme içme ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra onlara bağımlılık yapan ve sağlık sorunlar oluşturacak tüketim malzemelerinin sunulmasında da özendirici bir role sahiptir. Yaş ve cinsiyet olguları arasındaki farkı bir açıdan sıfırlayan bu mekanlar, tüketim malzemelerini sunarken de bu olguları hem dikkate alarak hem de önemsizleştirerek hedef kitlesini inşa etmektedir. 1990'lardan önce Orta Doğu ülkelerinde ileri yaştaki erkeklerce tercih edilen nargilenin, bugün farklı coğrafi bölgelerde özellikle genç nüfus arasında hem kadının hem erkeğin tükettiğini görmekteyiz. Hiç kuşkusuz bu tüketim ürününe rağbetin artmasındaki en önemli etken kafelerde ürünün tüketiciye sunum ya da servisin özellikleriyle doğrudan alakalı olarak sosyalleşmenin aracı olarak gösterilmesidir (Aktaş, Hıdıroğlu ve Karavuş, 2018). Kafeler ya da bu tüketim mekânları, pazarladığı malzemenin doğasını ya da pazarlanan malzemenin kültürünü yansıtarak daha çok dikkat çekme yoluna girmiştir. Örneğin, nargile içilen mekanların, Orta Doğu'yu yansıtan imgelerle ya da nostaljik unsurlarla

dekore edildiği görülmektedir. Daha çok dünü ya da tarihi canlandırarak bunları diri tutma imgesiyle farklı dekorlar oluşturulmuştur. Bu dekorlar için, tarihi bir konak ya da bir medrese, bir külliye, bir han gibi eski yapılar tercih edilmesiyle tüketim unsuru olarak tarihi mekânları ortaya çıkarmıştır (Çağlak, 2018: 68-79).

Sonuç olarak, sosyalleşme ve buluşma mekanlarını kullananların beklentileri göz önüne alındığında, bu mekanların iç ve dış görünüşü, kullananlara sağladığı gizlilik hissi, kendilerine yönelik hizmetin şekli ve kalitesi, bu mekanları kullananlar için önemlidir. Sosyalleşme ve buluşma mekanlarında tüketiciye sunulan yiyecek ve içecek lezzeti ve kalitesi kadar mekanın estetiği ve sağladığı mahremiyet de önemlidir, hatta estetik ve mahremiyet yer yer lezzet ve kalitenin önüne geçmektedir.

3. İSTANBUL SÜLEYMANİYE'DEKİ NAZIR İZZET EFENDİ VE FETVA YOKUŞU SOKAKLARINDA 2004-2019 ARASI GERÇEKLEŞEN MEKANSAL DÖNÜŞÜM

3.1. Araştırma Yöntemi

3.1.1. Araştırma Türü, Stratejisi ve Veri Toplama Biçimi

Bu çalışmada vaka araştırması yapılmış ve niteliksel araştırma yönetimi kullanılmış, veri toplamak içinse mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Sosyal bilimlerin doğası gereği sayısal veriler birçok durumda yetersiz kalabilmektedir. Sosyal bilimlerin odağında insan olduğundan, olgu ve olaylardaki değişkenler sayısal verilerle ölçülememekte, bu ise farklı yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Araştırmacı bu durumlarda nitel araştırma yöntemlerine başvurarak keşfedici bir bakış açısı ile karşısındakinin duygu, düşünce ve tecrübelerine ulaşmaya çalışır (Gürbüz ve Şahin, 2018, 399).

Nitel araştırmaları tanımlamak zor olmakla birlikte, bu çalışma sırasında da esas alınan bazı ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Olgu/olay, ortaya çıktığı ortamda incelenerek neden ve nasıl olduğu araştırılır.
- Araştırmacı ortama dâhil olur, ilgili kişilerle etkileşimde bulunur.
- Değişkenlerin etkileşimlerini bütüncül şekilde incelemeye çalışır.
- Olguların neden ve nasıl meydana geldiği araştırılırken tümevarımcı bir yöntem izlenir.
- Görüşülen kişilerin olay/olgu ile ilgili tecrübeleri dikkate alınır.

Araştırmaların amacı tanımlayıcı, açıklayıcı ve keşfedici olmak üzere üçe ayrılır. Tanımlayıcı araştırma olgu, kavram veya olayı tanımlamayı, keşfedici araştırma olgu, olay hakkında yeni bir bakış kazandırmayı, açıklayıcı araştırma ise değişkenler arasında ilişkileri ortaya koymayı amaçlar. Bu bakımdan bu tez ile yürütülen çalışmanın açıklayıcı ve keşfedici özellikte olduğu ifade edilebilir (Saunders, Lewis ve Thornhill, 2007).

3.1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın sorunsalı hakkında bilgi sahibi kişiler (evren) tanımlanmıştır. Araştırma çerçevesinde belirlenen evren, İstanbul'un Fatih ilçesindeki Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında dönüşümün başladığı 2004 ile 2019 yılları arasında esnaflık yapmış iş yeri sahibi ve yönetici kişilerdir. Bu kişiler değişimi bazen başlatanlar olmuş, bazen dönüşümün birer parçası haline gelmiş, bazen de dönüşümü yakından izleme fırsatı elde eden birer gözlemci özelliği göstermişlerdir.

Evren tanımlanırken hem literatür ayrıca incelenmiş hem de bölgeye ziyaretler yapılmıştır. Örneklemin seçilmesinde bölge ziyaretlerine ek olarak ön görüşmeler de yapılmıştır. Bu ön görüşmeler birçok durumda görüşülmesi planlanan kişiler haricinde kişilerle de yürütülmüştür.

Örneklem seçimi için tipik durum örneklemesi tercih edilmiştir. Amaç genel olarak süreci yorumlayacak örneklemi tespit etmektir. Bu bağlamda mülakatlar için belirtilen evrenden sekiz örneklem belirlenmiştir, sekiz kişiden oluşan örneklemin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Bunlardan dördü kafe işletmecisi, diğer dördü ise başka çeşitli alanlarda faaliyet gösteren esnaftır. İlgili kişilerin seçiminde kişiler arasında hem sürece şahitlik etmiş hem de süreçte rol oynamış kişilerin bulunmasına özen gösterilmiştir.

Örneklem 1: Nazır İzzet Efendi Sokağı'nda 2004 yılında ilk açılan kafe olan Ağa Kapısı'nın sahibi olan Faruk Keleş'tir. İlk açılan kafe, hem kendi içinde bir mekânın dönüşümü ve üretimi hem de sokağın dönüşümü hakkında temel soruların cevaplanması açısından önem arz etmiştir. Faruk Keleş Bey'in hem sokaktaki diğer esnaflarla ilişkisi hem de mekânı dönüştürme ve yeniden üretme motivasyonu incelenmiştir. Ayrıca sokaktaki tarihsel değişim daha önce de aynı yerde başka bir iş kolunda esnaflık yaptığı için mülakata konu edilmiştir.

Örneklem 2: Aynı işletmenin popüler olmaya başladığı 2004-2006 yılları arasında kafe işletmecisi olarak çalışan Osman Bey'dir. Kendisi, sokaktaki mekanların ve demografik yapının değişimini görmüştür. Sokaktaki sosyal buluşma mekanlarının üretimindeki motivasyonlar ve nedenlerine dair dikkate değer gözlemlerde bulunmuştur.

Örneklem 3: Nazır İzzet Efendi Sokağı'nda açılan ikinci kafe olan Cafe 90'ların şu anki sahibi ve işletmecisi olan Aykut Bey.

Örneklem 4: 2015'te açılan Mirişah Cafe'nin sahibi ve işletmecisi Kasım Bey.

Örneklem 5: Son kişi 2010 yılından bugüne Fetva Yokuşu Sokağı'nda aksesuar satan bir dükkânın sahibi Murat Bey.

Örneklem 6: 1998'de açılan bir kemer üretim dükkanı sahibi, dükkanı babasından devralmış olan Bilal Bey.

Örneklem 7: 2011'den beri faaliyet gösteren kemer tokası üretim dükkanı sahibi Kerim Bey.

Örneklem 8: 1994'ten beri faaliyet yürüten deri üretim işletmecisi Zeki Bey.

Örneklemin bu şekilde seçilmesiyle sokaktaki temel değişim, sosyal buluşma mekanı olan kafeler üzerinden gerçekleşirken, mekanın üretimi ve sokağın değişimine dair farklı bakış açısı sunabilecek esnafların da bilgi, gözlem ve görüşlerine başvurulmuştur. Sokaklardaki değişimin yaşanması süreci ilerledikten sonra değişen sokağın mevcut yapısına uygun mekân açan bir kişinin sokağa bakışının nasıl olduğu incelenmiştir. Böylelikle mekânın üretimi sürecinde mekan sahiplerinin ve işletmecilerinin bakış açılarındaki değişim irdelenebilmiştir.

Örneklemdeki kişilere, araştırmanın temel problemlerini aydınlatabilmek için, özellikle Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu Sokaklarında meydana gelen sosyo-ekonomik ve demografik dönüşümü ortaya koymaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Mülakat yapılan kişilerin süreç hakkındaki görüşleri, birçok açıdan değişimi izah etmekte ve değişimin tabiatına yönelik ipuçları vermektedir.

3.1.3. Mülakat Süreci ile Veri Toplama

Çalışmada veri toplamak için örneklem kişilerle mülakat yapılmıştır. Araştırmanın ana başlıkları belirlenerek bu kapsamda sorular hazırlanmıştır. Soruların yapılandırılmış olması ve sorular için cevap sürelerinin standartlaştırılması ile mülakatlarda önyargı ve kişi bağlı yönlendirmeler indirgenmeye çalışılmıştır. Mülakat sorularının, araştırmanın temel problemlerine cevap teşkil edecek niteliklerde olup olmadığı araştırmadaki varsayım ve hipoteze uygunlukları açısından test edilmiştir. Bu sorular bağlamında mülakatlar için ortalama süreler tayin edilmiştir. Soru başına süre tayini için küçük çaplı prova yapılmış ve soruların kapsamı dikkate alınmıştır. Ayrıca araştırmaya konu olan mekânlarda yürümekte olan sosyal ve ticari ilişkilerin yerinde gözlemlenebilmesi amacıyla Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu Sokaklarındaki kafelere muhtelif zamanlarda gidilmiş ve buralarda zaman geçirilerek notlar alınmıştır. Böylece mülakat yapılan kişileri anlamak ve yorumlamak için birikim elde edilmeye çalışılmıştır.

Mülakatlar, örneklem bağlamında tespit edilen kişilerin uygun gördükleri yerlerde 2019 yılının Kasım ve Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Bu noktada, araştırmaya konu olan sosyo-mekânın yerinde gözlemlenebilmesi amacıyla mülakatların Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarındaki iş yerlerinde yapılması sağlanmıştır.
Görüşme esnasında katılımcıların izni dâhilinde ses kaydı alınarak daha sonra gerçekleşmesi muhtemel bilgi kayıpları önlenmeye çalışılmıştır. Ancak kendileriyle görüşülen kişilerin büyük kısmı soy isimlerinin yazılmasına ve bir kısmı da mülakatlarda ses kaydı alınmasına müsaade etmemiş, not alınmasına izin vermişlerdir. Bunun da temel nedeni, bu kişilerin resmi kurumların istediği bazı prosedürleri yerine getirmemiş olmalarından kaynaklanan, kimlik ifşası ya da ses kaydının hukuki olarak kendilerini zora düşürme ihtimalinden duydukları endişe ve korkulardır. Görüşmelerde karşıdakini yönlendirmeyecek şekilde tutum ve davranış sergilenmesine özen gösterilmiştir. Örnekleme açık uçlu sorular da sorularak, karşıdakinin duygu, düşünce, tecrübe ve gözlemleri bağlamında veriler toplanmıştır. Görüşülen kişilerin kendi talepleri haricinde hem sorular hem de genel mülakat için belirtilen zaman dilimine riayet edilmeye çalışılmıştır.

Mülakatlar sonucunda geniş notlar ve ses kayıtları alınmıştır. Sonrasında mülakatlar bilgisayarda dinlenilerek deşifre edilmiş ve yazılı hale getirildikten sonra analiz edilmiştir. Toplam düzenlenen ve deşifre edilen metin 14 Word sayfası uzunluğunda olup, deşifre edildikten sonra anlam bütünlüğüne dokunulmayarak imla kuralları metne uygulanmış bazı konuşma dili cümleleri yazı diline uygun hale getirilmiştir. Mülakatların yapıldığı sırada ana tema ile ilgili kısımlar not alınmış, deşifre sırasında da bu ana tema ile ilgili notlar deşifre metninde analiz edilmiştir. Ayrıca mülakat sırasında gözden kaçırılan ama araştırmanın ana temasını ilgilendiren kısımlar da deşifre sırasında fark edilmiş ve daha sonra analiz edilmiştir. Araştırmacının 2005'ten beri sokağı gözlemlerle incelemesinden dolayı sorular sokağın değişimine uygun hazırlanmıştır bu nedenle verilen cevaplarda gereksiz içerik neredeyse bulunmamaktadır. Konuşma diliyle ifade edilen bazı kısımlar yazı diline çevrilmiştir. Araştırma ile alakalı en verimli ve araştırmaya yön verici mülakat, Nazır İzzet Efendi sokaktaki ilk kafe olan Ağa Kapısı'nın sahibi ve işletmecisi olan Faruk Keleş'le yapılan mülakat olmuştur ve araştırmanın genel çerçevesi bu mülakat üzerine inşa edilmiştir. Neticede verimli mülakatlar sonucunda oldukça geniş, zengin ve başka yöntemlerle elde edilemeyecek nitelikte bilgilere ulaşılmıştır.

3.2. Araştırma Bulguları

Araştırmacı, 2005'ten beri Süleymaniye Külliyesi'ni mütemadiyen ziyaret etmektedir. Bu tez kapsamında araştırma sahasını bu bölge olarak seçmesinin arkasında, kendi tecrübesi dahilinde yaptığı gözlemler ve oluşan soru işaretlerini bilimsel bir araştırma problemine dönüştürme ve mekânın üretimine dair mevcut literatür çerçevesinde bu bölgeyi inceleme saiki yer almıştır.

Araştırma sonuçları, objektif ve rasyonel şekilde yapılan mülakatların ve gözlemlerden elde edilen notların derlenerek kent sosyolojisinin ilgili literatüründe bulunan ve araştırmanın temel problemlerini ilgilendiren argümanlar çerçevesinde değerlendirilmesi ile ortaya konulmuştur. Literatür taraması, araştırmanın değerlendirilmesi noktasında bir sistematik sunmuş, araştırma sonuçlarına da mülakat ve gözlemlerden elde edilen bilgilerin bu çerçevede irdelenmesiyle ulaşılmıştır.

3.2.1. Süleymaniye Külliyesi Bölgesinin Metruk ve Atıl Hale Gelme Süreci

Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında önceden züccaciye, deri, demir, kaynak, plastik, enjeksiyon, tencere, tekstil, hac malzemeleri ve kemer işletmeleri bulunmaktaydı. Faruk Bey: "Bu sokak eskiden biz Tahtakaleli olduğumuz için Tahtakale satış yeri bu üst taraflarda imalathanelerdi. Hepsi, hatta bulunduğumuz bölge, İstanbul'un ağır sanayisinin bulunduğu yerler, yani kalıpçıların sonra plastikçilerinin sonra tencerecilerinin, şu anda mesela en son biz geldiğimizde kemercilerin olduğu bir sokaktı." Bu esnafın bir kısmı iflas etmiştir, bu sebeple dükkanlarını kapatmışlardır. 2000'lerin ortalarında bölge için dönüşüm projeleri planlanmış ve binaların bir kısmı bu nedenle boşaltılmıştır. Ancak bu projeler gerçekleşmemiştir. Esnafın bir bölümü İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'ne (OSB) gitmiştir. Zira devlet, OSB'lerde yer alan işletmelere destek ve teşvikler sağlamaktadır. Esnaftan bazıları, pazar ekonomisi çerçevesinde kendi işletmelerinin yoğun olarak bir arada bulunduğu Esenler Tekstilkent ve Güngören Merter gibi bölgelere taşınmıştır. Örneğin hac malzemesi satanlar, Mahmutbey, Mercan gibi bölgelere gitmeyi tercih etmişlerdir. Aynı bölgede aynı işi yapan çok sayıda dükkanın yan yana veya bir handa bulunmaları, kendileri için daha makul bir seçenek teşkil etmiştir.

Eski esnafın tamamı bölgeden gitmemiştir. Aralarında kendileriyle mülakat yapılan kişilerin de yer aldığı işletmeciler bölgede bulunmayı sürdürmektedir. Kemer tokası üreticisi Kerim Bey: "Yeni esnaf gelmedi buraya, sadece kafeler geldi. Yirmi sene önce duran esnaflar gitti, yeni esnaf gelmedi, çünkü esnaf gelecek bir potansiyel de yok, dükkan olarak da potansiyel yok. Yirmi sene önce derici vardı, yine var, yirmi sene önce tokacı vardı, yine var. Ama ne oldu, tokacı üç taneydi ikiye düştü, derici beş taneydi bire düştü, büfe vardı 7-8 tane, üçe düştü." Ağa Kapısı'nın sahibi Faruk Bey: "Şimdi kemercilerde, öyle Anadolu'dan gelen insanlar ufak atölyelerde ailece çalışarak, el işi ile makine parkuru olmayan basit şeylerle burada geçimlerini sağlıyorlar. Sanıyorum onlar da bitmek üzere çünkü artık ufak işletmelere yaşama hakkı yok."

3.2.2. Mekânın Dönüşümünü Tetikleyen Unsur: Ağa Kapısı'nın Açılması

Yüksek lisans tezi kapsamında bu çalışmayı yapan araştırmacı, üniversite eğitimi için 2005'te İstanbul'a gelmiştir. Tarihi mekanları gezme ve fotoğraf çekme merakı doğrultusunda şehirde gezintilere çıkmaya başlamıştır. Bu minvalde ibadet ve ziyaret amaçlarıyla Süleymaniye Camii'ne ve Mimar Sinan'ın mezarına gitmiştir. Çıkmaz ve dar sokakları da dolaşmaktan keyif alan araştırmacı, civardaki Nazır İzzet Efendi Sokak'ta yer alan, gösterişli olmayan şekilde "Ağa Kapısı" yazılı tabelanın olduğu dükkana girmiştir. Bu kafe, bu bölgede açılan ilk kafedir. Dışarıdan hayli atıl, metruk, çöküntü, hatta özellikle hava kararınca güvensiz ve korkutucu bir görünümü olan mekanın içerisine girince birden son derece etkileyici ve büyüleyici bir Haliç, Galata, Eminönü, Topkapı Sarayı ve Boğaz manzarası ile karşılaşmıştır.

Ağa Kapısı'nın sahibi Faruk Keleş, 2000'de Süleymaniye'ye gelmeden önce Tahtakale'de esnaflık yapmıştır. Tahtakale esnafının karakteristiği, geleneksel pazar-han ekonomisine göre şekillenmiştir. Aynı işi yapan dükkanlar birbirine yakın konumlanmıştır, birbirlerini rakip olarak görmezler, gelen müşterileri bölüşerek karşılayan bir bütünün parçaları olarak çalışırlar.

Faruk Bey, Süleymaniye'ye geldiğinde ise daha sonra Ağa Kapısı'nı açacağı mekânda önce baskı, ofset ve reklamcılık işi yapmış, bir süre sonra iflas etmiştir. Batmış olsa da reklamcılıktan edinilmiş bir inovatif karakter doğrultusunda yeni bir iş arayışı içerisine girmiştir. Mekânın coğrafi, tarihsel ve görsel konumunu değerlendiren söz konusu esnafın zihninde, burayı bir kafe işletmesine dönüştürebileceği fikri uyanmıştır. Mekânın dönüşümü bu şekilde tetiklenmiştir.

Ağa Kapısı kafeyi 2004'te açan Faruk Bey'in inovatif kişiliği, mevcutla yeni olanı teknolojiyle birleştirici yönü, kurduğu işletmeye yansımıştır. Ağa Kapısı, İstanbul'a açılan bir pencereye benzer çok iyi manzarası olan bir mekandır. Ancak daha fazlası da vardır, kafe hizmetinin içeriği de kalite ile doldurulmuştur. Müşterilerine çeşitli özellikteki çaylar, özel şerbetler ve farklı çay demleme teknikleri kaliteli nargile gibi özgün unsurlar sunmuştur.

Ağa Kapısı kafe müşterilerinin güzel bir İstanbul manzarası ve kaliteli müzikle birlikte güzel yiyecek ve içecekler tüketip müşterilerine kafe kitaplığındaki nitelikli dergi ve kitapları okuyarak güzel zaman geçirebileceği bir mekan kurmuştur. Hatta kafede buluşan bir entelektüel topluluk bir düşünce dergisi dahi çıkarmıştır. Ağa Kapısı'nı toplumun geneline, coğrafi konumu itibariyle daha ziyade üniversite öğrencilerine hitap eden, orta-alt gelir ve üstü herkesin gidebileceği bir kafe, normal insanların yanı sıra akademisyenler ve entelektüel seviyesi yüksek kişilerin bir uğrak mekanı haline getirmiştir. Mekâna gelen insanlar için bir şeyler öğrenebilme, muhabbet ve tefekkür edebilme olanakları sunarak "zaman tüketme" "zaman geçirme" eylemini, bulunduğu bölge çerçevesinde değerli kılmıştır.

Bu dönüşüm problemsiz şekilde gerçekleşmemiştir, Faruk Bey'in kafe açmasını yanlış bir adım olarak gören kişiler olmuş, süreç içerisinde ekonomik zorluklar da yaşanmıştır. Bu durumu Faruk Bey şu sözlerle anlatmaktadır: "Biz ilk aştığımızda her gün bizle dalga geçtiler. 'Burada böyle bir yer açılır mı, böyle bir iş yapılır mı, intihar ediyorsun?' Zaten biz intihardan gelmiştik. Fark etmedi bizim için, biz öyle bir girdik. Yani bizim amacımız şu, yani inancımızla, daha doğrusu bu velhasıl bizim bir parola, sabır, sebat, cehttir. Zaten ticaretin özü de o, aslında her şeyin özü, dostluğun da milliyetçiliğin de devletçiliğin de İslam'ın da özü aslında hani yani sabırlı, sebatlı, istikrarlı çalışıyorsanız, dürüst çalışıyorsanız semeresini görüyorsunuz. Uzun süre geçti insanlar bu tip yerler açıp 2-3 ay iş yapmayınca kapatıyorlardı, biz yaklaşık 3 sene dayandık. 3 sene gerçekten çok zor şartlar oldu ama Allah bir kolaylığı veriyor herhalde."

Araştırmacı, 2005-2019 arasında Nazır İzzet Efendi Sokak ve Ağa Kapısı'na ortalama ayda iki defa gitmiş, her ziyaretinde en az 2 saat zaman geçirmiş, sokaktaki mekanlar ve insan profillerini bu süre zarfında şahsi olarak gözlemlemiştir. Önce ibadet amacıyla Süleymaniye Camii'ne, ardından Ağa Kapısı'na gitmeyi uzun yıllar boyunca bir alışkanlık haline getiren araştırmacı, bu mekanlara hem tek başına gitmiş hem de ailesi, arkadaşları ve misafirlerini de götürmüştür.

Araştırmacının 2005'teki ilk ziyareti sırasında Ağa Kapısı'nda çok az sayıda, 4-5 kadar başka kişi vardır. Ancak zaman içerisinde araştırmacının kendisi de dahil olmak üzere insanların birbirlerine tavsiye etmelerinin etkisiyle fısıltı gazetesi üzerinden Ağa

Kapısı'nın bilinirliği artmıştır. Ağa Kapısı'nın açıldığı sırada Nazır İzzet Efendi Sokak'ın genel ziyaretçileri alış-veriş ve ticaret için gelen orta yaş ve üzeri insanlarken, kafenin etkisiyle üniversite öğrencilerinin sokağın müdavimleri olduğuna bizzat şahitlik edilmiştir. Araştırmacı, yakın çevresinin yanı sıra, New York Times ve Herald-Tribune haber sitelerinin dijital departman yöneticileri gibi ABD, İngiltere ve başka ülkelerden gelen misafirlerini Süleymaniye Külliyesi ve Ağa Kapısı'na götürmüş, hepsi de orada zaman geçirmekten memnun kalmışlardır.

3.2.3. Mekânın Kapitalist Üretimine Aykırı Bir Olgu: Ağa Kapısı'nın Yeni Kafelerin Açılmasına Aracılık Etmesi

Ağa Kapısı'nın sahibi Faruk Bey, arkadaşı olan Cengiz Bey'i Cafe 90'ları açmaya teşvik etmiştir. Bu kafe 2016'da Cengiz Bey tarafından, kendisiyle de mülakat yapılmış olan Aykut Bey'e devredilmiştir. Kapitalist anlamda mekânın üretimi süreçlerinin aksi yönde bir tavır benimseyen, işletmesini bölgeye yaymak, rakiplerini bertaraf edici hamleler planlayıp hayata geçirmek, benzer işletmeler açılmasını engelleyici adımlar atmak gibi bir yol izlemeyen Faruk Bey, arkadaşını da kafe açmaya teşvik edişini şöyle anlatmıştır:

"Şimdi zaten burada yaklaşık 20 tane kafe oluştu. İlk yan tarafımıza açılmasına biz vesile olduk. Tavsiye ettik. Han sahibiydi kendisi, özellikle açılmasını söyledik. Çünkü biz Tahtakale'den, esnaflıktan gelen özellikle, niye vurguluyorum? Biz pazarın iş yaptığını bilen insanlarız, yani biz 'burada tek kalalım, kimse gelmesin, bizde kalsın' değil; burada ne kadar çok iş olursa, bizim alabileceğimiz kapasite nedir? Şu anda 1000-1500 kişi alabiliriz. Ama biz ilk açtığımızda bir trend yaptık, bir yere de geldik, sonra durdu. Niye insanlar 'Ağa Kapısı'na gideceğim' (diyor) ama dolu, çevrede hiçbir mekan yok. Buradan ya Tophane'ye gitmek zorundalar ya Beyoğlu tarafına çıkmak zorundalar ya Beşiktaş tarafına gitmek zorundalar. Bu bir durağanlık yaşadı, sonra işte bizim tavsiyelerimizle açtılar, şu anda bizim sokağımıza 20.000 insan geliyor. Bunu sadece Ağa Kapısı veya bir işletme yapamaz. Yani Tahtakale mantığı ile geldiğimiz için pazar iş yapar."

Bölgede açılan ilk kafe olan Ağa Kapısı, ikinci kafe olan Cafe 90'ların açılmasına böylece vesile olmuş ve böylelikle kafeler yaygınlaşmaya başlamış, kafelerin açılması ve varlığı

mekanın dönüşümünün lokomotifi olmuştur. Bununla birlikte daha sonra açılan ve 2019 itibariyle sayıları 20'yi bulan kafeler, aynı dostane tavsiyelerle ve rekabet dışı şekillerde açılmış değildir. 2015'te açılan Mirişah Cafe'nin sahibi ve işletmecisi Kasım Bey, bu hususla ilgili şunları ifade etmiştir: "Burası zaten parlayan yıldız gibi bir yerdi, o yüzden biz de ekmeğimizin peşinde olduğumuz için burayı tercih ettik. Bizden önce zaten 2-3 tane kafe vardı ve artık eskisi gibi kemerci, tokacı değil de buralar kafe sektörüne dönüştü. Biz de burada açmaya karar verdik, güzel de oldu." Kafe açanlar arasında, Ağa Kapısı'nın sahibi gibi önceden başka bir işle uğraşan, sonrasında dükkanını kafeye dönüştürenler de yer almaktadır. halde edip o bölgede önceden yapanlar da bulunmaktadır. Kemerci Bilal Bey: "Şu son 5 sene artmaya başladı yani 5 sene içinde birçok kafe açıldı. Hatta birçok han kapatılıp kafe açıldı." Bölgenin kafeler açısından revaçta olması, bina sahiplerinin kiraları artırmalarına da neden olmuştur. Kemer tokası üreticisi Kerim Bey: "Kafeler geldi, artık kiralar pahalılaşmaya başladı. Kafeler gelmeden önce atıyorum benim kiram 300 lirayken kafelerin gelmesiyle ne oldu, mal sahibi onu fırsat bildi, 300 verilen yere 500 istiyor. İşine gelirse otur diyor işine gelmezse oturma diyor."

3.2.4. Mekanın Üretimi ve Demografinin Dönüşümü Birbirini Besliyor

Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokakları sit alanı olduğu için zaman içerisinde yasal engellerden ötürü mekanların dış görünüşünde değişiklik olmasa da iç dizaynında zenginleşmeler ve sokağı ziyaret eden insan tiplerinde dönüşüm meydana gelmiştir. Ağa Kapısı'nın açılmasıyla başlayan süreç içinde bu sokaklar, her ekonomik sınıfa hitap edecek şekilde dönüşmüştür. Bu sokaklarda öğrenciler de gidip bir kafede oturabilir, gelir seviyesi yüksek kişiler de -özellikle lounge tipi mekanlarda- zaman geçirebilir hale gelmiştir.

Ağa Kapısı'nda bir dönem işletmecilik yapan Osman Bey: "İlk zamanlar öğrenciler de vardı. Bizim de kendi çevremize duyurduğumuz bir şekilde, böyle biraz daha bürokrat abiler de gelmeye başladı. Ondan sonra iş adamı abiler, arkadaşlar gelmeye başladı. Birçok tabi siyasetçiler gelmeye başladı." Yani mekânın içsel dönüşümü, o mekanı

tüketen insan tipini değiştirmiştir. İnsan tipinde meydana gelen değişimler de mekanlarda -başka kafeler de açılması gibi- yeni değişimlere neden olmuştur.

Faruk Bey, rağbet görmelerinin başlıca nedenini toplumsal dönüşüme bağlamaktadır: "Kafelerin büyük metrajlı olması da çok fark etti. Küçük kafeler oluşmadı burada, şu an biz 1400 m^2 yerde çalışıyoruz. İlk açtığımızda 135-260-270 m^2de çalışıyorduk. Şu anda 1400 metrekareye çıktı arz talepten. Yani insanlar buraya teveccüh edince, biz de zaten kafecilik kökenimiz yok, biz kafeciliği de bilmeyiz. Biz esnaf kökenli insanlarız, aynı zamanda tabi trend de yakalandı. Artık İstanbul halkının ailecek görüşmemesi, dindar kesiminin sohbetlerini evlerde yapmaması, böyle bir dönüşüm başladı. İnsanlar artık evinde kimseyi ağırlamayınca, Batı'da olduğu gibi kafeler artmaya başladı. Yani çok iş yapmamız, bizim becerimizden kaynaklanmıyor. Toplumun dönüşmesinden kaynaklanıyor. Bu toplum değişince gidecek bir yerleri olmayınca, bu tip yerlere gelmeye başladılar."

Sokağa gelen insan tipindeki değişimle ilgili olarak da Faruk Bey şunları ifade etmiştir: "2004 yılında açtığımızda bu değişim çok fazla belli değildi. Buraya gelen insanlar biraz daha mütedeyyin ama gelir seviyesi yüksek insanlardı. Öğrenci olarak olsa da ondan sonra böyle bir trend başlayınca artık köylü insanların da gelip çaya 3 lira verdiğini gördük. Artık köylüler de bozuluyor, yani evinde çay demlemek yerine dışarı çıkmak, zaten bütün kadınlar dışarıya çıkınca ev kadınları 'bizi de götürün' diyerek eşleri ya da arkadaşlarıyla gelmeye başladılar."

Cafe 90'ların sahibi Aykut Bey'e göre kadınların ve turistlerin gelmesi, sokakta önceden mevcut olan insan tipinde de değişime neden oldu: "Bayan öğrencilerin bu sokakta çok gezmesi, yerli turistin buraya kaymasıyla herkes kendine çeki düzen verdi. Çünkü atletsiz, üstsüz insanlar geziyordu burada. Kemerler, torna, kalıpçı dükkanı, genelde erkek kesimi ve yurt dışından gelen çalışanların bulunduğu ya da bekar evi olarak kullanılan hanlar, bu tarzda sokaktı burası. Öncelikle Faruk abinin gelmesiyle, sonra bizlerin gelmesiyle gelişti, sosyal çevreye dönüştü."

Aksesuarcı Murat Bey de insan profili değişimini "Önceden gençlik yoktu çalışan Anadolu insanı vardı. Şimdi öğrenciler var her türden insan var." şeklinde dile getirmiştir.

Derici Zeki Bey ise “Gençleşti mahalle” ifadesini kullanmıştır. Kemerci Bilal Bey’e göre de “Sokaklardan deri kokuları ilaç kokuları geliyordu şu an da böyle bir durum yok.”

Bunlarla birlikte sokaklar baştan aşağı dönüşüme uğramamıştır, eskiden var olan işletmelerin bir kısmı faaliyetlerine devam etmektedir. Bazılarının müşteri portföylerinde de pek bir değişim gerçekleşmemiştir. Bu duruma örnek olarak kemer tokası üreticisi Kerim Bey, şunları söylemiştir: “Müşteri olarak biz de fazla bir değişim yok. Bizim yaptığımız iş ile ilgili baktığımız zaman. Çünkü dediğim gibi biz imalatçılara çalışıyoruz. Ha ne oldu, yenilik olarak derseniz yeni esnaf gelmedi buraya sadece kafeler geldi. Yirmi sene önce duran esnaflar gitti, yeni esnaf gelmedi çünkü esnaf gelecek bir potansiyel de yok dükkan olarak da potansiyel yok. Yirmi sene önce derici vardı yine var, yirmi sene önce tokacı vardı yine var, ama ne oldu tokacı üç taneydi ikiye düştü derici beş taneydi bire düştü, büfe vardı 7-8 tane üçe düştü pek bir değişen olmadı.”

3.2.5. Mekanda Artan Canlılık ve Sağlanan Güvenlik

Kafelerin açılmaya başlaması, gelen ziyaretçi sayısının artması ve insan tipinin dönüşmesiyle birlikte sokakların güvenlik sorunları büyük ölçüde çözülmüş ve canlılık artmıştır. Bununla ilgili olarak Faruk Bey şunları dile getirmiştir: “İlk başta emniyet sorunu vardı. Ne anlamda vardı; sokaklar karanlıktı, tek bizim firmamız vardı. İnsanlar buradan geçmiyordu. Şimdi 20 kafe oluşunca tüm sokak aydınlandı. İnsanlar daha huzurlu. Çok büyük kalabalık geçiyor. Daha emniyetli sokak haline geldi burası. Hatta Fatih’ten Eminönü istikametine gitmek isteyen insanlar, 60-70 yıl kullanılmayan sokağı şu anda 20.000 insan kullanmaya başladı.”

Kemerci Bilal Bey de güvenlikle problemleriyle ilgili şunları söylemiştir: “Eskiden daha çoktu ama şu anda fazla bir güvenlik sıkıntısı olmuyor. Neden derseniz, kafelerden dolayı gece hayatı devam ediyor. Eskiden böyle değildi, eskiden daha çok saat 8’den sonra gece hayatı biterdi. Burası yani tinercilerin mekanıydı diyebilirim.” Kemer tokası üreticisi Kerim Bey: “Biz buralarda akşam belli bir saatten sonra tedirgin oluyorduk mesela işimizden evimize giderken. Ama niye tedirgin oluyorduk? Tinerciler vardı, onlar kalıyordu, insanların önünü kesiyorlardı karanlıkta. Şimdi kafeler gelince akşam saat

22:00-23:00, gece 01:00'e kadar baktığımız zaman sokaklar işlek durumda. Işıklandırmalar tam yapılmış."

Görüşülen kişiler, önceden sokaklarda yaşayan insanların var olduğunu ifade etmişlerdir. Kemerci Bilal Bey: "Sokakta yaşayan insanlar çok yok. Eskiden tabi hanlar boşken bekçi olarak kalanlar falan vardı. Sokakta yatan insanları görebiliyorduk. Ama şu an sokakta yatan insanlar çok nadir." Derici Zeki Bey, sokakta insanların artık neden yaşamadığını şu sözlerle açıklamıştır: "Eskiden esnaf onlara para verirdi, şimdi kafeciler onları sokmaz içeri. Eskiden esnaf 'Gariptir, gurebadır' der, 'al bir çorba iç, al bir yemeğini ye', şimdi zaten tinerci de kafenin katına çıkamaz, ne işi var, yukarıda çıkartırlar mı?" Bölgede önceden sayıları fazla olup şu anda azalmış olarak yaşayan bekarlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı hanlarda kalmakta, çevredeki işletmelerde çalışmaktadırlar.

Sokakların bu dönüşümünden, önceden hiç canlı olmadıkları, kafelerin açılmasıyla birlikte canlılığa kavuştukları gibi bir anlam da çıkmamalıdır. Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında önceden bulunan kalıpçı, plastik, tencere, deri imalatçıları vb. işletmeler şimdi mevcut değildir ve ağırlıklı olarak kafeler yer almaktadır. Sokağı ziyaret eden insan tipi değişmiş ve birim zamanda gelen ziyaretçi sayısı artmıştır. Ancak bu durumda sokaklar için "canlanmış" değil "canlılığı artmıştır" demek daha doğru bir tabirdir. Kemerci Bilal Bey: "Eskiden buraya genellikle yaşlı insanlar gelirdi, buraya ticaret için gelirlerdi. Ama şu an daha çok genç, öğrenci, turistik olarak geliyorlar. Yani her kesimden insanı görebiliyorsunuz. Ticaret için geleni de var, kafe için, gezmek için geleni de var, turistik için geleni de var."

3.2.6. Mevcut Esnaf Açısından Sokağın Avantajları ve Dezavantajları

Mevcut şartlarıyla Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokakları, bulunan işletmeler için çeşitli avantajlar ve dezavantajlar barındırmaktadır. Avantajların başında, buranın coğrafi ve tarihi konumu ile sunduğu görsel manzara gelmektedir. Bu sokaklar, Türkiye'nin en kalabalık üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi kampüslerine çok yakındır ve işletmelerin müşteri portföyleri içinde öğrenciler önemli bir yer tutmaktadır. Sokaklar, Türkiye'deki en önemli tarihi, kültürel ve dini yapılardan biri olan Süleymaniye

Külliyesi'ne ve onun mimarı olan Mimar Sinan'ın mezarına komşu konumda bulunmaktadır. Böylece bu iki mekanı ziyarete gelen hem yerli hem yabancı turistler bu sokaklarda da gezmekte ve bu işletmelere -hususen kafelere- uğrayabilmektedir. Başta Ağa Kapısı olmak üzere sokaklardaki kafelerin sahip olduğu ve tarihi yarımadanın bir kısmını, Haliç'i, Boğaz'ı ve Galata Kulesi'ni gören son derece etkileyici İstanbul manzarası da müşterilerin buraları tercih etmesinin nedenleri arasında yer almaktadır.

Sokakların dezavantajları arasında ise bölgenin evvelden beri metruk bölge olması, hala bazı binaların atıl durumda bulunması ve artık azalmış da olsa güvenlik problemleri barındırması ile bölgenin sit alanı olması yer almaktadır. Sit alanı olduğu için bu sokaklardaki işletmeler, bulundukları dükkan ve binalarda istedikleri dönüşüm, tadilat ve tefrişatları yasal olarak yapamamaktadır. Metruk ve atıl haldeki yapıların güvenli ve canlı hale getirilmesi mümkün olmamaktadır. Metruk binaların bir kısmında Suriyeli sığınmacılar barınmaktadır.

İşletmeler için en önemli sorunlardan biri, gelen müşteriler için araç park yeri eksikliğidir. Çok dar oldukları için bu sokaklarda müşterilerin araçlarını park etmesi mümkün olmamaktadır. Bazı kafelerin kendilerine ait otoparkları vardır, bir kısmı ise vale istihdam etmektedir. Ancak her iki durum da kafeler için ekstra maliyet ve dezavantaj arz etmektedir. Ayrıca sokaklardaki binalar yaşlı olduğu için şiddetli bir depremde yıkılma riski bulunmaktadır ve yine bölge sit alanı olduğu için binalarda herhangi bir güçlendirme çalışması yapılamamaktadır. Faruk Bey: "Otopark sorunu yaşanmaya başlandı ve bu rant haline geldi. Birileri geldi, sokakları kapattı, aşağıda hepsi bunlar resmileşiyor zaten. Resmi bir şekilde otoparkçılık yapmaya başladılar. Onlar bizim müşteri kitlemizi rahatsız ediyor. Yani insanlar buraya geldiği zaman çekiyordu arabasını, park ücreti ödemiyordu. Şu anda bu da maliyeti arttıran sebeplerden birisi."

Bir diğer sorun da sokakların dar olduğu için ters yönden araba gelmesi durumunda trafiğin kilitlenmesidir. Cafe 90'ların sahibi Aykut Bey: "Aydınlatma, trafik, bana sorarsan kapan yapılması lazım. Ya o taraftan ya aşağıdan tek yön olması lazım. Büyük sorun mesela her semtte güvenlik, polis bırakılıyor. Süleymaniye'de yok."

3.2.7. Süleymaniye'deki Dönüşme Esnekliğinin Nedenleri

Ortaya konulduğu üzere Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında mekan ve demografide dönüşüm meydana gelmiştir. Bu dönüşüm mekanın ve insan tipinin baştan aşağı dönüşümü şeklinde cereyan etmemiştir. Bu durumun başlıca nedeni, bölgenin sit alanı olmasıdır. Bu nedenle yapılaşmaya izin verilmemektedir. 2000'lerin ortalarında bu bölgenin dönüştürülmesine yönelik projeler geliştirilmiş, hatta binaların bir kısmı boşaltılmıştır. Ancak çeşitli siyasi ve ekonomik anlaşmazlık ve çözümsüzlüklerden ötürü bu projeler hayata geçirilememiştir. Bölgedeki işletmelerin bir kısmı inisiyatif alarak ve yetkililerin de esnek davranıp müdahale etmemesiyle dükkanlarında tadilat ve tefrişat çalışmaları yapmışlardır. Bunun dışında hali hazırda o bölgede herhangi bir inşaat, tadilat ve restorasyon yapılmasına yasal olarak izin çıkmamaktadır. Bu nedenle de genel ve topyekun bir dönüşüm gerçekleşememektedir.

İncelenen sokaklarda hem kafeler hem de eskiden kalan işletmeler mevcuttur. Yani sokaklar bölgenin kafe kültürü üzerinden revaçta olmaya başlaması ile baştan aşağı kafe ile dolmamıştır. Bunun muhtemel bir nedeni, bölgenin kafe sayısı açısından bir doygunluğa ulaşılmış olmasıdır. Aynı zamanda bu eski esnafın taşınmak için daha cazip bir yer bulamadıkları söylenebilir.

İnsan tipinin tamamen değişmemiş olması da şu şekilde izah edilebilir: Hem apartmanların üst katlarında ve hanlarda hala kalmakta olan bekarlar hem de Suriyeli sığınmacıların muhtemelen şu an gidebilecekleri başka yerler bulunmamaktadır. Bölgede resmi ve kapsamlı bir kentsel dönüşüm veya restorasyon projeleri başlatılmadığı için, bölgede barınan bekarlar ve sığınmacıların üzerinde orayı terk etmelerine dair bir baskı oluşmamaktadır.

SONUÇ

Bu araştırma ile Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında meydana gelen dönüşüm dahilinde kafe işletmeciliğinin diğer esnafları ve demografik yapıyı etkilediği görülmüştür. Aynı sokaklardaki tüketim alışkanlıklarındaki değişimin, esnaf tipi ve mekânsal yapılaşmayı da etkilediği ortaya konulmuştur. Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında açılan ve bir işletme olmalarının yanı sıra birer buluşma ve sosyalleşme mekânları olarak faaliyet gösteren kafelerin, sokağın esnaf tipine, sokağa gelenlerin demografik yapısına ve mekânsal yapılaşmaya da tesir ettiği belirlenmiştir.
Araştırma, bu sokakların dönüşümünde ekonomik sebeplerin en ciddi etken olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ekonomik sebeplerle esnafta görülen dönüşüm, sokakların ziyaretçilerinin dönüşmesine, değişen ziyaretçi sayısı ve profilinin ise mahalle sosyolojisinde tamamlayıcı bir dönüşümün kapısını aralamasına yol açmıştır.

Araştırmada dikkat çeken bulgulardan biri, kapitalist anlamda mekanın üretilmesi süreçlerine göre birbiri ile rekabet etmesi beklenen esnafın, bölgenin dönüşümünü sürdürebilme gayesi ile iş birliğine gitmiş olmasıdır. Sokakta açılan ilk kafeden sonra arz/talep dengesi sağlanamamış, yoğun talebe karşı arz karşılanamamıştır. İlk kafeyi açan kişinin, daha önce Tahtakale'de esnaflık yapmasından dolayı tecrübeli olduğu ve "çarşı-pazar ekonomisi" mantığına uygun olarak hem potansiyeli paylaşma hem de yoğun talebin kendi sokakları dışındaki yerlere kaymaması ve talep edilen arzın sağlanması için ikinci kafenin açılmasını teşvik ettiği tespit edilmiştir. İkinci kafeyi açacak kişiyi, bu ilk kafe sahibi bulmuş ve ikinci kafenin açılış sürecine yardımcı olmuştur. Bir kafe ile başlayan süreçte 2019 itibariyle bölgede 20 kafe faaliyet göstermektedir. Yeni açılan buluşma mekânları, esnaf tipi dönüşümünü sağlamıştır. Artan bölge cazibesinin getirisinin, rekabet sonucu oluşacak maliyetten daha yüksek olduğu görülmüş ve rakip esnafın bölgeye gelmesinde daha önce kafe açanlar aktif rol almıştır.

Yani Süleymaniye'deki Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu sokaklarında, mekânın ve insanın dönüşümü, tam anlamıyla kapitalist doğrultuda gerçekleşmemiştir. Mekânın dönüşümünü kapitalizmin etkisi çerçevesinde değerlendiren literatür açısından, bu bölgenin süratle kapitalistleşmiş, hem mekanların kapitalist rekabet anlayışıyla kendilerini yapılandırmış hem de mekanları kullanan ve tüketen insanların birer kapitalist

özne olarak bu mekanlarda varlık göstermiş olmaları gerekmektedir. Ancak durum tam olarak böyle olmamıştır.

Bölgenin sit alanı olması vb. sebeplerin yanında bunun en önemli nedeni, Süleymaniye Camii Külliyesi ve Mimar Sinan'ın mezarı merkezinde bölgenin kuvvetli bir kültürel ve tarihsel geleneğe sahip olmasıdır. Zamansal olarak kapitalizmden önce inşa edilmiş, İslam mimarisinin en önemli örneklerinden biri olan ve yüzyıllar boyunca çevresindeki sosyo-mekansal hayatı şekillendirmiş olan Süleymaniye Camii ve onun mimarı olan Mimar Sinan'ın mezarının mevcudiyeti, çevresindeki bölgenin tamamen kapitalistleşmesinin önüne geçmiştir. Bundan sonraki dönemlerde de o bölgede meydana gelebilecek dönüşümlerin de bu iki merkezi yapının uhdesinde olan kültürel ve tarihsel iklimle uyumlu olmaları beklenmektedir. Nitekim bu tarihsel ve kültürel kodlar, bölgedeki ilk kafenin sahibi olan ve kapitalist bir yayılmacılığı değil, talebin bölüşülmesi yolunu seçerek ikinci kafenin açılmasını teşvik eden Faruk Bey'de kendisini göstermiştir. Faruk Bey'in tavrı, geleneksel İslam ticaret kültürünün bir uygulamasıdır ve Süleymaniye Külliyesi gibi insanları birleştirip dağıtıcı fonksiyon arz eden merkezi bir caminin etrafında kurulan ve gelişen İslam şehirlerinde, bu camilerin çevrelerinde konumlanan esnaf ve zanaatkarların, birbirleriyle rekabet etmeyip müşteriyi bölüşme, rızkı paylaşmayı esas alan karakteristiklerin bir yansıması olmuştur.

Araştırmada iki sokağın ön cephelerinin baktıkları kısımların izbe, sessiz sokaklar olmasına rağmen arka cephelerinin Haliç, Boğaz, Galata, Eminönü ve Topkapı Sarayı olması durumunun buluşma mekânlarının bu sokaklarda açılmasında büyük önem arz ettiği tespit edilmiştir. Manzara, buluşma mekânlarının çekiciliğini artırıp talebi artırmıştır. Bu manzaraya sahip binalar, mekânsal dönüşüme uğrayıp arz durumu haline getirilmiştir. Yine sokakların bulunduğu yere Süleymaniye Camii'nin 100-150 metre uzakta olması, İstanbul Üniversitesi'nin 400-500 metre uzaklıkta bulunması açılan yeni kafelere talebi artırmıştır. Artan talep üzerine sokaklardaki esnaf tipi tamamen olmasa da ciddi oranda değişmiş, yerlerine bir buluşma mekânı olan kafe işletmeciliği gelmiştir.

Araştırmada, sokaklardaki kafelerle ilgili haberlerin kulaktan kulağa yayıldığı, yeni açılan buluşma yerlerinin bilinirliğinin arttığı ve oluşan sosyal çekim sayesinde bu

kafelere talebin çok yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Bu yoğunluğu karşılama amacının, sokaklarda yeni kafe işletmelerinin ortaya çıkmasının temel nedeni olduğu anlaşılmıştır.

Süleymaniye Mahallesi Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu Sokaklarında bulunan kafe işletmecileriyle yapılan mülakatlarda, sokaktaki yeni esnaf tipine yönelik başlıca talebin, kadın ve öğrenci müşteri tiplerinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu sokaklardaki esnafların, mekânlarının iç dizaynını özellikle kadınlara ve öğrencilere uygun şekilde dönüştürdüğü belirlenmiştir. Bu süreçte aynı zamanda güvenlik seviyesi yükselmiş, sokaklar akşam hatta gece vakitlerinde de insanların rahatça dolaşabildiği yerler haline gelmiştir.

Kafelerin bilinirliğinin ve ününün artmasıyla kafelere farklı gelir gruplarındaki kişiler de gelmeye başlamıştır. Önceleri kadın ve öğrenci yoğunluklu olan orta ve az da olsa alt gelir grubu müşteri kitlesine bir süre sonra üst gelir grubu müşteri kitlesi de eklenmiştir. Böylelikle kafeler hem iç dizayn hem de dış dizaynlarını yeni müşteri kitlelerine uygun hale getirmeye çalışmış, araçlı müşteri tipine yönelik otopark ve vale hizmetleri geliştirilmiştir. Böylelikle ekonomik ilişkilerin değişmesinden dolayı Nazır İzzet Efendi ve Fetva Yokuşu Sokaklarında mekânların yeniden üretiminin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Mekanın bu üretimi sorunsuz şekilde gerçekleşmemektedir. Bölgenin sit alanı olmasından kaynaklanan yasal engeller, binalarda geniş çaplı değişiklikler yapılmasını engellemektedir. Sokakların dar olmasından ötürü de bölgede ciddi trafik ve park sorunları yaşanmaktadır.

Bu araştırma ve bulgular, tarihsel ve kültürel arka planları, sit alanı olmaları gibi yasal statüleri ve dönüşüm proje ve çalışmaları ile Süleymaniye bölgesine benzeyen Gedikpaşa, Eminönü ve Mısır Çarşısı'nda da yapılabilecek benzer incelemeler için bir çerçeve sunmuş olmaktadır.

Araştırma neticesinde; sokağı oluşturan esnaf, sokak sakini, buluşma yeri ve mekân kavramlarının hepsinin birbirine bağlı olduğu; sosyal ve ticari unsurlardan birinde meydana gelen değişimin, diğer faktörlerde de dönüşümü tetiklediği belirlenmiştir. Ekonomik sebeplerle esnafta başlayan dönüşümün en nihayetinde mekânı ve sokağı da etkileyerek kapsamlı bir dönüşüme yol açtığı ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Acar, N., Çakırbaş, A. ve Çizmeci, B. (2019). Türk kahvesi tüketilen mekânların seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Nevşehir örneği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 135–143.

Aktaş, A., Hıdıroğlu, S. ve Karavuş, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin nargile içme konusundaki bilgi, tutum ve davranışları. Fırat Tıp Dergisi, 23 (2), 68-72.

Altıntaş, S. (2016). İstanbul'un "mülteci semtleri": Kumkapı ve Küçükpazar, İlemblog Bilgi Notu No: 5. 13 Nisan 2019, http://blog.ilem.org.tr/wp-content/uploads/2018/11/istanbulun-multeci-semtleri-safiye-altintas.pdf.

Alver, K. (2007). Siteril Hayatlar: Kentte Mekansal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler. Ankara: Hece Yayınları.

Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 199-226.

Bammat, N. (2015). İslam'da mekan anlayışı. Şehir ve Düşünce, (6), 100-112.

Batur, B. (2019). Bilim tarihinde bir dönemeç: İbn Haldun'da sosyal bilim düşüncesinin doğuşu. Antakya/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (1), 90-115.

Benhabib, S. (l996). Kamusal alan modelleri. (D. Şahiner, Çev.). Cogito, (8).

Bocock, R. & Thompson, K. (eds.). (l992), Social and cultural forms of modernity. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Bulut, Y. (2009). Değişen toplumsal yapısı ile vefa semti. Bir semte vefa (455-479) içinde. İstanbul: Klasik Yayınları.

Can, A. (2008). İnsan mekan etkileşimi ve kent estetiğine giriş. Türkiye'de yerel yönetimler (331-362) içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Can, A. (2013). Değişim ve kimlik bağlamında İstanbul'dan özgün bir mekânsal kesit: Rumelihisarı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 1 (26), 77-102.

Cansever, T. (1996). Şehir. Cogito: Kent ve Kültürü, (8), 125-131.

Cansever, T. (2012). İslam'da şehir ve mimari (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Cansever, T. (2015). İstanbul'u anlamak (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Castells, M. (1983). The city and the grassroots: a cross-cultural theory of urban social movements. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Castells, M. (2002). Urban sociology in the twenty-first century. Cidades Cominidades e Territorios, (5), 9-19.

Chaney, D. (l999). Yaşam tarzları. (İ. Kutluk, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Clawson, M. & Knetsch, J. L. (1971). Economics of outdoor recreation. Baltimore: The John Hopkins Press.

Coşkun, D. (2003). *İstanbul'da kentsel açık alan kullanımlarının 19. ve 20. yüzyıllardaki değişimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çağlak, U. (2018). Boş zaman alışkanlıklarında nostaljik bir trend: yeni nargile kültürü ve nargile mekânları. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (13), 67-83.

Çağlayan, S. (2012). Anadolu'nun ilk kamusal mekânı: kahvehane. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), 95-110.

Çağlayandereli, M. (2006). Kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği. I. Uluslararası Eminönü sempozyumu tebliğler kitabı (244-249) içinde. İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayını.

Çakı, F. ve Kızıltepe, B. (2017). Üçüncü yerler olarak kafeler ve gençlik: Balıkesir örnek olay incelemesi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi, 12 (1) .173-202.

Çeliker, E. (2016). Türkiye'de "göç" kavramı çerçevesinde 'şehircilik stratejileri' analizi ve önerileri. Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde. Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-3.

Demirci, M. (2003). İslam'da şehir ve şehrin sosyal dinamikleri. İstem (2), 129-146.

Demirpolat, A. ve Gürsoy, A. (2004). Ahilik ve Türk sosyo-kültürel hayatına katkıları. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (15), 355-376.

Demirpolat, H. (1995). İstanbul: bir İslam şehri. İslam Tetkikleri Dergisi, (9), 243-268.

Dursun, C. (2019). Sosyolojinin Türkiye'de şekillenişi: kuruluş yılları. Bilim Armonisi, 2 (1), 19-24.

Erbay, Yusuf (1998). Kavram olarak küreselleşme. Yeni Türkiye 21. yy özel sayısı-I, (19), 168-174.

Ergun, N. (2010). İstanbul kent merkezi yakın çevresindeki konut alanlarında kullanım ve kullanıcı farklılaşması. İTÜDERGİSİ/a, 9 (1), 167-180.

Es, M. (2010). 21. yüzyıl kentlerinde göçlere bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal ve sosyal ayrımlaşma olgusu. Mekân, kültür ve yönetim perspektifinde 21. yüzyıl kentleri (77-138) içinde. Bursa: Ekin Kitabevi.

Evkuran, M. (2008). Tarihçiliğin bunalımı ve tarihin doğuşu. İslami İlimler Dergisi, (2), 47-62.

Fendal, D. (2012). Türkiye'deki kahve ve mutfak kültürünün dönüşümü üzerinden küreselleşme sürecinde küresel ve yerel kültürün etkileşim ve eklemlenişi. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi. Özel sayı (2), 147-180.

Galloway, S. (2006). Cultural participation and individual quality of life: a review of research findings. Applied Research in Quality of Life, 1 (3), 323-342.

Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin mekân kuramının yapısal ve kavramsal çerçevesine dair bir okuma. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26 (3), 1-29.

Gottdiener, M. (1994). The new urban sociology. New York: McGraw-Hill.

Göksu, S. (1999). Zaman enlemi, kentsel/tarihsel amnezi ve mekânsal planlamanın deontolojisi. Toplum ve Hekim, l4 (3), 188-190.

Görmez, K. (1991). Şehir ve insan, İstanbul: MEB Yayını.

Grodach, C. & Sideris, A.L. (2007). Cultural development strategies and urban revitalization. International Journal of Cultural Policy, 13 (4), 349-370.

Grossi, E., Sacco, P., Blessi, G.T. & Cerutti, R. (2011). The impact of culture on the individual subjective well-being of the italian population: an exploratory study. Applied Research in Quality of Life, 6 (4), 387-410.

Gülerman, A. ve Taştekin, S. (1993). Ahi teşkilatının türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkisi. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Gür Öymen, Ş. (1996). Mekân örgütlenmesi. Trabzon: Gür Yayıncılık.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Habermas, J. (1997). Kamusallığın yapısal dönüşümü. (T. Bora ve M. Sancar Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Harvey, D. (1999). Postmodernliğin durumu. (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2017). Kent deneyimi (2. Baskı) (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Holston, J. (2001). Urban citizenship and globalization. In Global City-Regions. Oxford: Oxford University Press.

Hoynes, W. (2003). The arts, social health, and the development of cultural ındicators. International Journal of Public Administration, 26 (7), 773-788.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Iwasaki, Y. (2007). Leisure and quality of life in an international and multicultural context: what are major pathways linking leisure to quality of life? Social Indicators Research, 82 (2), 233-264.

İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin göç politikaları 1923-2023: ulus devlet oluşumundan ulus ötesi oluşumlara. Merkezi MiReKoç Proje Raporları 1/2014. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019). Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre dağılımı. 19 Mayıs 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.

İnceoğlu, M. ve Aytuğ, A. (2008). Kentsel mekânda kalite kavramı. Megaron, 4 (3), 131-146.

İsbir, E. (1991). Şehirleşme ve meseleleri. Ankara: Gazi Büro Yayınları.

Jacobs, J. (2009). Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı. (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kalaycıoğlu, S. (2017). Toplumsal yapı: toplumsal kurumlar, gruplar ve toplumsal değişme. Dünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde. Bursa: Dora Yayıncılık.

Karaküçük, S. (2014). Rekreasyon boş zaman değerlendirme. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2007). Rekreasyon ve Kent(li)leşme. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik. Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 1 Mayıs 2021, https://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik.

Kesiriklioğlu, F. (2010). Küreselleşme sürecinde etik ve kent etkileşimi. Mekân, kültür ve yönetim perspektifinde 21. yüzyıl kentleri (13-47) içinde. Bursa: Ekin Kitabevi. 13-47.

Keyder, Ç. (1993). Ulusal kalkınmacılığın iflası. İstanbul: Metis Yayınları.

Kiper, P. (2007). Küreselleşme sürecinde değişen kentler-yitirilen değerler. Kent ve politika: antik kentten dünya kentine (77-88) içinde. Ankara: İmge Yayınevi.

Koçan, N. (2011). Tarihi mekanlarda kültürel dönüşüm: Uşak tarihi tren garı örneği. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 11 (2), 130-137.

Kömeçoğlu, U. (2003). Örtünme pratiği ve toplumsal cinsiyete ilişkin mekânsal bir etnografi. Doğu Batı, (23), 37-74.

Lang, J. (1987). Creating architectural theory: the role of behavioral sciences in environmental design. New York: Van Nostrand Reinhold Company.

Lefebvre, H. (1996). Writings on cities. Massaschusetts: Blackwell Publishers.

Lefebvre, H. (1998). Modern dünyada gündelik hayat. (I. Gürbüz Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, H. (2012). Şehir hakkı (4. Baskı). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2013). Kentsel devrim (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2014). Mekanın üretimi. (4. Baskı). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Li, Z. & Wu, F. (2006). Socio-spatial differentiation and residential inequalities in shanghai: a case study of three neighbourhoods. Housing Studies, 21 (5), 695-717.

Light, A. & Smith, J. M. (1998). Introduction: geography, philosophy and public space. In philosophy and geography ıı: the production of public space. Oxford: Rownman and Littlefield Publishers.

Mumford, L. (2007). Tarih boyunca kent–kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği. (G. Koca ve T. Tosun Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Neumann, E. N. (1997). Suskunluk sarmalı kuramının medyayı anlamaya katkısı. Medya, kültür siyaset (379-391) içinde. Ankara: Ark Yayınları.

Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] İslâm Ansiklopedisi: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 1 Mayıs 2021, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet.

Oldenburg, R. (1999). The great good place (cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community), New York: Marlowe Company.

Özer, Yeşim. (2011). Avrupa Birliği sürecinde Türk kamu yönetimi açısından iltica konusu. İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: kuram, gözlem ve politika (79-86) içinde. Ankara: UNHCR.

Özgen, Ö. ve Karabacak, Z. İ. (2013). Tüketim mekanlarının dönüşümünde görsel iletişimin rolü: küresel kahve dükkanları. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (37), 120-149.

Pérouse, F. J. (2011). İstanbul'un göbeğinde bir transit geçiş bölgesinin doğuşu ve ortadan kalkışı: Tarlabaşı örneği (1987-2007). İstanbul'la yüzleşme denemeleri: çeperler, hareketlilik ve kentsel bellek (281-303) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pérouse, F. J. (2011). Uluslararası göç sisteminde istanbul'un işlevi: ticari liman, dağılım merkezi, dar koridor ve çıkmaz. İstanbul'la yüzleşme denemeleri: çeperler, hareketlilik ve kentsel bellek (231-281) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Peters, J. D. ve Cmiel, K. (l997). Medya etiği ve kamusal alan. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Medya, kültür, siyaset (255-282) içinde. Ankara: Ark Yayınları.

Robins, K. (l999). İmaj, görmenin kültür ve politikası. (N. Türkoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Roseman, C. C. (1971). Migration as a spatialand temporal process. Annals of the Assaciation of American Geographers, 61 (3), 589-598.

Salihoğlu, T. ve Türkoğlu, H. (2016). İstanbul'daki boş zaman değerlendirme mekanlarının dağılımı üzerine niceliksel bir değerlendirme. TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, 26 (3), 204–218.

Sami, K. (2010). Halk kültürü bağlamında kahvehanelerin toplumsal ve mekânsal dönüşümleri Diyarbakır kent örneği. Millî Folklor Dergisi, (85), 159-172.

Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2007). Research methods for business students (4th ed.). London: Prentice Hall.

Scott, A. J. (2000). The cultural economy of cities. London: Sage Publications.

Sennett, R. (1996). Kamusal insanın çöküşü. (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Serter, G. (2013). Şikago Okulu kent kuramı: kentsel ekolojik kuram. TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, 23, (2), 67-76.

Short, J. R. (2004). Global metropolitan: globalizing cities in a capitalist World. London: Routledge.

Smith, N. (2017). Eşitsiz gelişim: doğa, sermaye ve mekânın üretimi. (E. Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Stavrides, S. (2018). Kentsel heterotopya: özgürleşme mekanı olarak eşikler kentine doğru (2. Baskı). (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Şen, B. (2012). Metropol kent merkezlerinde çöküntüleşme eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye bölgesi örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (2), 293-323.

Şen, B. ve Şen, A. A. (2015). İstanbul'un öteki yüzü ve araftakiler: suriçi İstanbul'da göç, yoksulluk ve göçmen mekânları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (21), 31-58.

Tanpınar, A. H. (1962). Şehir. Varlık, (568).

Taşçı, H. (2014). Bir hayat tarzı olarak şehir, mekan, meydan. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tuna, K. (2017). Toplum açıklama girişimi olarak şehir teorileri. İstanbul: İz Yayıncılık.

Tunbul, M. (2000). Türkiye'deki şehirlerin fonksiyonel sınıflandırılması. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. Yayın No: 2520.

Turgut, H., Özalp, A. Y. Ayşe ve Erdoğan, A. (2012). Artvin ilinde doğal çevrenin kent kimliğine etkileri. Türkiye Ormancılık Dergisi, 13 (2), 172-180.

Turut, H., ve Özgür, E. M. (2018). Klasik kent kuramlarından eleştirel kent kuramlarına geçiş bağlamında kentleri yeniden okumak. Ege Coğrafya Dergisi, 27 (1), 1-19.

Urry, J. (2018). Mekanları tüketmek (3. Baskı). (R. G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uzgören, G. ve Erdönmez, M. E. (2017). Kamusal açık alanlarda mekan kalitesi ve kentsel mekan aktiviteleri ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. Megaron, 12 (1), 41-56.

Uzun, F. ve Altaş, A. (2018). Aksaray Üniversitesi öğrencilerinin Aksaray kent merkezindeki yeme-içme mekânları algısı. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) Coğrafi Bilimler Dergisi, 16 (1), 121-134.

Veal, A. J. (2002). Leisure and tourism policy and planning. Oxon: CABI Publishing.

Whyte, W. H. (2000). The social life of small urban spaces. In common ground? Readings and reflections on public space (32-39). New York: Routledge.

Williams, R. (2012). Anahtar Sözcükler. (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wilson, E. (1992). Görünmez flaneur. (F. Çulha ve A. Bora, Çev.), Birikim, (43), 54-65.

Yaylı, H. (2012). Küreselleşmenin kentler üzerine etkisi: "İstanbul örneği". Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (24), 331-355.

Yeşilbaş, E. (2016), Kentsel koruma bağlamında tarihi mekânların yeniden işlevlendirilmesi. Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı (197-214) içinde. Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-3.

Yıldırım, S. (2010). İstanbul: dünden bugüne kamusaldan özelin tahakkümüne doğru genel bir bakış. İdeal Kent, (2), 38-63.

Yörükan, A. (1968). Şehir sosyolojisinin teorik temelleri. Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları.

Zevi, B. (1990). Mimariyi görmeyi öğrenmek. (D. Divanlıoğlu, Çev.). İstanbul: Birsen Yayınevi.

EKLER

EK-1: Süleymaniye Külliyesi, Nazır İzzet Efendi, Fetva Yokuşu Sokakları ile Kafeleri Gösteren Fotoğraflar

Ağa Kapısı ve Cafe 90'lar

Ağa Kapısı'nın İstanbul Manzarası

Mirişah Kafe ve İstanbul Manzarası

Sokak, Kafe ve Manzaralara Dair Genel Fotoğraflar:

Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Sefa-i Hürrem
Cafe & Restaurant
Aşk

Dar Dokuma
FATİH
DENİZ USTASININ YE
BARANÇAN

ARABACI
HACI

TERAS

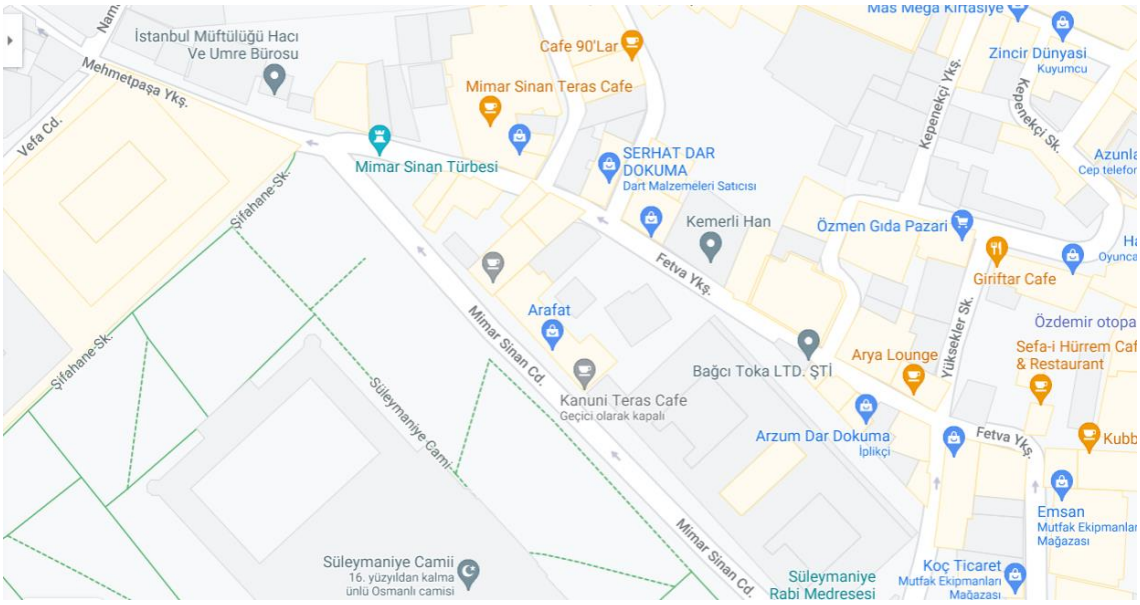

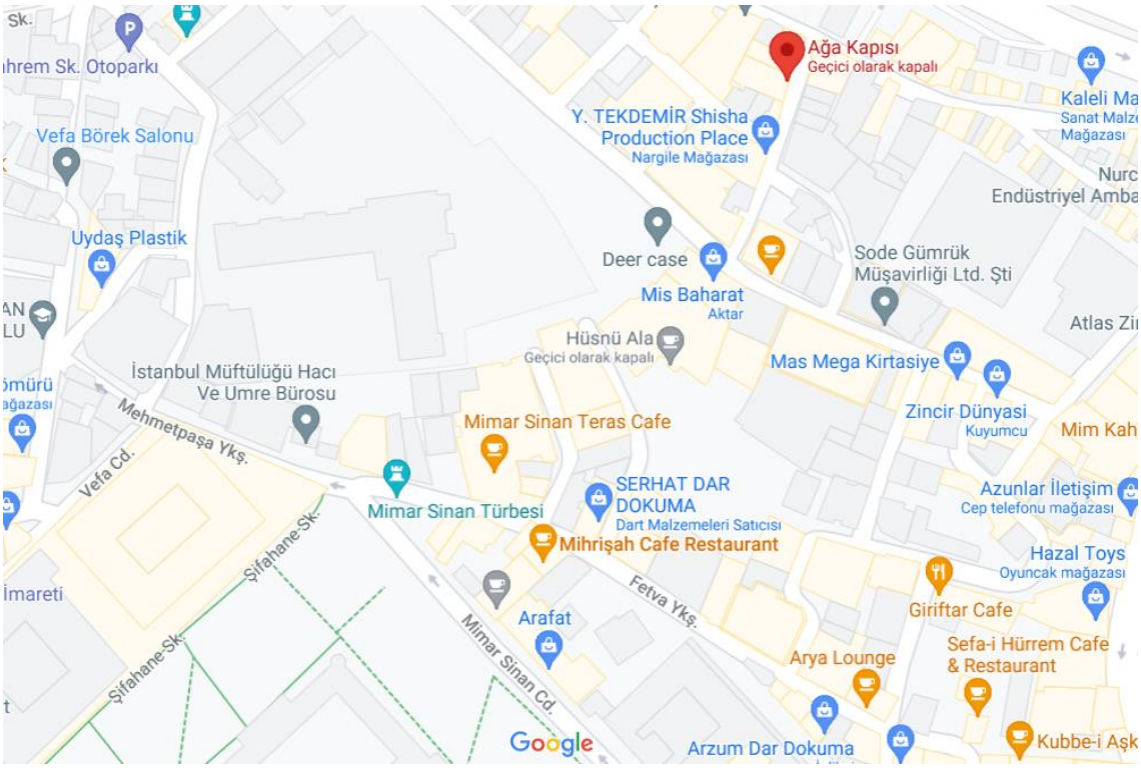

Sefa-i Hürrem'de
Sahurda Kahvaltı Keyfi
+90 212 522 77 01
+90 212 522 77 02
sefaihurrem
sefa-ihurrem
info@sefaihurremcafe.com
CAFE RESTAURANT
SEFA-İ HAN
Aşk
Vitamin Bar

Gülümsemeyi
Bilmeyen
Dükkan
Açmasın

EK-2: Süleymaniye Külliyesi, Nazır İzzet Efendi, Fetva Yokuşu Sokakları ile Kafeleri Gösteren Haritalar

Harita 1

Harita 2